

UNIVERSIDAD POLITECNICA DE VALENCIA

ESCUELA POLITECNICA SUPERIOR DE GANDIA

DIPLOMATURA DE TURISMO

UNIVERSIDAD
POLITECNICA
DE VALENCIA

ESCUELA POLITECNICA
SUPERIOR DE GANDIA

“ELABORACIÓ D’UNA GUIA CULTURAL DE LA SAFOR”

***TRABAJO FINAL DE
CARRERA***

Autor/es:
**ANNA ARANDA
ESCRIVÀ**

Director/es:
**FRANCISCA RAMÓN
FERNÁNDEZ**

GANDIA, 2010

ÍNDIX DEL TFC

1. INTRODUCCIÓ

2. OBJECTIUS

2.1. Objectius Generals

2.2. Objectius Específics

3. JUSTIFICACIÓ DEL TEMA

4. DESCRIPCIÓ DEL TREBALL

4.1. Descripció

4.2. Parts de la Guia

4.2.1. Introducció

4.2.1.1. Cultura Ibèrica (s. V a. C.)

4.2.1.2. Romaanització

4.2.1.3. Moros i Cristians (s. XIII-XIV d. C.)

4.2.1.4. Conquesta cristiana

4.2.1.5. El Ducat Reial de Gandia

4.2.1.6. Centelles i Borja (s. XV-XVI)

4.2.1.7. La postra del Regne: violència i pestes

4.2.1.8. El desenvolupament de les oligarquies locals

4.2.1.9. La segona germania i la guerra de Successió

4.2.2. Situació Geogràfica de la comarca

5. VALLDIGNA I EL SEU MONESTIR

5.1. Plànol topogràfic objectiu

5.2. Introducció

5.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

5.3.1. Valldigna

5.3.2. Barx

5.3.3. Simat**5.3.4. Benifairó****5.3.5. Tavernes****5.4. Monestir de Santa Maria La Valldigna****5.4.1. Història****5.4.2. Portal Nou****5.4.3. Almassera****5.4.4. Obra Nova****5.4.5. Claustre del silenci****5.4.6. Refectori****5.4.7. La font dels dofins****5.4.8. Sala Capitular****5.4.9. Portal de la Xara****5.4.10. Palau de l'abat****5.4.11. Església de Santa Maria de Valldigna****5.4.12. Capella de la Mare de Déu de Gracia****5.5. Visita a la Mesquita de la Xara****5.6. Visita al castell de la Reina Mora****5.7. Gastronomia i restaurants****5.8. Allotjament****5.9. Festes patronals****6. VALL VERNISSA I MONESTIR DE SAN GERONI DE COTALBA****6.1. Plànol topogràfic objectiu****6.2. Introducció****6.3. Descripció itinerari i llocs a visitar****6.3.1. Vall de Vernissa**

6.3.2. Rótova

6.3.2.1. Història

6.3.2.2. Patrimoni cultural

6.3.2.2.1. Església parroquial de Sant Bertomeu

6.3.2.2.2. Palau dels Comtes de Rótova

6.3.2.2.3. Cine vell

6.3.2.3. Patrimoni arqueològic

6.3.2.4. Paisatge cultural del terme

6.3.2.5. Patrimoni etnogràfic

6.3.3. Almiserà

6.3.3.1. Història

6.3.3.2. Patrimoni

6.3.3.2.1. Església de la Natividad de la Nostra Senyora

6.3.3.2.1.1. Custòdia

6.3.3.2.2. Castell de Vilella

6.3.4. Llocnou de Sant Jeroni

6.3.4.1. Història

6.3.4.2. Llocs a visitar

6.3.4.2.1. Campanar de l'església de Sant Roc

6.3.4.2.2. Granja dels monjos jeronims

6.3.5. Castellonet de la Conquesta

6.3.5.1. Història

6.3.5.2. Llocs a visitar

6.3.5.2.1. Campanar de l'església de San Jaume

6.3.5.2.2. Palau dels Almunia

6.3.5.2.3. Arc d'entrada a Castellonet

6.3.6. Alfauir

6.3.6.1. Història

6.3.6.2. Llocs a visitar

6.3.6.2.1. Campanar de l'esglèsia de la Nostra Senyora del Roser

6.3.6.2.2. Torre morisca

6.3.6.2.3. Monestir de Sant Jeroni de Cotalba

6.3.6.2.3.1. Història

6.3.6.2.3.2. Descripció

6.3.6.2.3.3. Torre major

6.3.6.2.3.4. Façana principal

6.3.6.2.3.5. Església

6.3.6.2.3.6. Obres de Nicolau Borràs i d'altres elements artístics

6.3.6.2.3.7. Retaule Major de Cotalba

6.3.6.2.3.8. Obres realitzades per a Cotalba

6.3.6.2.3.9. La custòdia de Fra Antonio Sancho de Benevent

6.3.6.2.3.10. Claustre

6.3.6.2.3.11. Sala Capitular

6.3.6.2.3.12. Almàssera

6.3.6.2.3.13. Refectori

6.3.6.2.3.14. Jardí romàntic i aqüeducte

6.4. Gastronomia i restaurants

6.5. Allotjament

6.6. Festes patronals

7. EL REBOLLET I EL SEU CASTELL

7.1. Plànol topogràfic objectiu

7.2. Introducció

7.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

7.3.1. Potries

7.3.1.1. Història

7.3.1.2. El casc urbà

7.3.1.3. La casa ajuntament

7.3.1.4. L'esglèsia parroquial dels Sants Joans

7.3.1.5. L'ermita del Santíssim Crist de l'agonia

7.3.1.6. La cassoleria d'Àngel Domínguez

7.3.2. Beniflà

7.3.2.1. Història

7.3.2.2. Església de Sant Jaume

7.3.3. L'Alqueria de la Comtessa

7.3.3.1. Història

7.3.3.2. Església de Sant Pere

7.3.3.3. Ermita de Sant Miquel

7.3.3.4. L'Alqueria del trinquet

7.3.4. Rafelcofer

7.3.4.1. Història

7.3.4.2. Església parroquial

7.3.4.3. La casa abadia

7.3.4.4. Carrer major

7.3.4.5. Museo arqueològic

7.3.4.6. El trinquet

7.3.4.7. Molí del mig o de bas

7.3.4.8. La muntanya del rabat o de la creu

7.3.5. Oliva

7.3.5.1. Història**7.3.5.2. Carrers típics del Raval****7.3.5.3. Casa abadia de Sant Roc****7.3.5.4. Casa Museu Gregori Maians****7.3.5.5. Església de Sant Roc****7.3.5.6. Església de Santa Maria La Major****7.3.5.7. Església de Nostra Senyora del Rebollet****7.3.5.8. Església de Sant Francesc d'Assis****7.3.5.9. Palau dels Centelles****7.3.5.10. Altres edificacions religioses****7.3.5.11. Forn romà****7.3.5.12. Museu arqueològic****7.3.5.13. Antiga casa de la família Pascual****7.3.5.14. Museu de Vicente Parra****7.3.5.15. Plaça de l'Ajuntament****7.3.5.16. Portal del fossar****7.3.6. La Font d'En Carròs****7.3.6.1. La font dels xorros****7.3.6.2. Castell de Rebollet****7.3.6.3. Muralla****7.3.6.4. El Rabat****7.3.6.5. Ermita de Sant Antoni Abad****7.3.6.6. Ermita de Sant Miquel****7.3.6.7. Església parroquial****7.3.6.8. El patronato****7.4. Gastronomia i restaurants**

7.5. Allotjament**7.6. Festes patronals****8. RACÓ DEL DUC****8.1. Plànol topogràfic objectiu****8.2. Introducció****8.3. Descripció de l'itinerari****8.3.1. Villalonga****8.3.1.1. Llocs a visitar****8.3.1.1.1. Església dels Sants Reis****8.3.1.1.1.1. Campanar**

8.3.1.1.1.2. Tables de Sant Joan Evangelista, Sant Joan Baptista, Sant Pere i altre sense identificar

8.3.1.1.1.3. Capella de Nostra Senyora de la Font**8.3.1.1.1.4. Imatge de la Nostra Senyora de la Font****8.3.1.1.1.5. Plafons de Ceràmica**

8.3.1.1.2. Ermita de Sant Antoni Abad, Santa Barbara i Sant Antoni de Padua

8.3.1.1.3. La font dels setze xorros**8.3.1.1.4. Castell de Villalonga****8.3.1.2. Ruta “El Racó del Duc”****8.3.2. L'Orxa****8.3.2.1. Llocs a visitar****8.3.2.1.1. Font dels olbits****8.3.2.1.2. Font serquera****8.3.2.1.3. Font dels bassiets****8.3.2.1.4. Castell de Perputxent****8.3.2.1.5. Canassia**

8.3.2.1.6. Castell de la barsella

8.3.2.1.7. Cova llarga

8.3.2.1.8. Coves barranc de les foies

8.3.2.1.9. Cova del gorigori

8.3.2.1.10. Circ de la Safor

8.3.2.2. Recorregut

8.4. Gastronomia i restaurants

8.5. Allotjament

8.6. Festes patronals

9. GANDIA I EL CENTRE HISTÒRIC

9.1. Plànol topogràfic objectiu

9.2. Introducció

9.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

9.4. Gastronomia i restaurants

9.5. Allotjament

9.6. Festes patronals

10. CONCLUSIÓ DE LA GUÍA

11. TELÈFONS I INFORMACIÓ D'INTERÉS

12. CONCLUSIONS

13. BIBLIOGRAFÍA

14. ANNEXE

**14.1. GUIA TURÍSTICA CULTURAL DE LA COMARCA DE LA SAFOR
(Valencià)**

**14.2. GUÍA TURÍSTICA CULTURAL DE LA COMARCA DE LA SAFOR
(Castellà)**

1. INTRODUCCIÓ

Per a la realització del treball, he seguit una pla de treball:

El pla de treball el vaig dividir per fases i el vaig realitzar seguint el següent ordre:

1) Vaig fer la recerca de bibliografia que es una de les parts importants, ja que es el que hem va fer trobar el enfocament correcte del treball.

2) Hem vaig dedicar al estudi i recerca d'informació dels llibres elegits per a la realització del treball.

3) Elaboració d'un esborrany amb els diferents punts detallats en que es desenvoluparà el treball.

4) Portar a terme cadascun dels punts en que es desglossa el treball del esborrany, que son els següents:

- Treball de camp: Recorregut i estudi del territori objectiu (La Safor), que es realitzarà per zones.

- Realització de fotografies i recollida d'informació a les oficines de turisme vigents en cada municipi i en cada ajuntament.

- Descripció històrico-artística dels itineraris dissenyats.

5) Recerca de financiació per a l'edició i distribució de la guia:

6) Maquetació i disseny de la Guia.

7) Realització i maquetació del projecte per a la seua presentació.

2. OBJECTIUS

2.1. Objectius Generals

Els objectius generals van ser:

- Crear una guia de turisme cultural a la comarca de La Safor, comarca que a hores de ara no disposa de cap document específic d'aquest tema.
- Ajudar al foment del turisme cultural en la comarca de La Safor com a activitat econòmica i lúdica, ja que com a destí de turisme de sol i platja ja està molt desenvolupada.
- Publicitar la comarca com una entitat cultural pròpia dins i fora de la Comunitat Valenciana.
- Recerca de financiació a alguna entitat pública o privada per tal de poder portar a terme l'edició i la difusió de la guia, actualment l'Ajuntament de Gandia podria estar interessat amb el projecte.

2.2. Objectius Específics

Com objectius específics destaquen:

- Ajudar a la desestacionalització del turisme a La Safor, mitjançant la difusió i coneixement del patrimoni cultural, activitat que es pot realitzar tant en temporada alta com en baixa.
- Donar a conèixer el patrimoni cultural de la Safor a visitants i mateixos habitants de la comarca.
- Impulsar la conservació del patrimoni mitjançant l'activitat turística.
- En un principi la realització de la guia serà en castellà i valencià, però després quan es consegueixca financiació la guia es traduirà a més idiomes.
- Els punts bàsics que contindrà el projecte son els següents:
  - Introducció.
  - Objectius.
  - Justificació del tema.
  - Descripció del treball (detalladament).
  - Annexe: Guia turística cultural de la Safor, en valencià i castellà.
- La guia servirà de suport per a que els professors puguen programar eixides escolars seguint les rutes proposades a la guia.

3. JUSTIFICACIÓ DEL TEMA

El tema elegit va ser: Elaboració d'una guia cultural de la Comarca de La Safor.

Vaig elegir el tema en primer lloc perquè em pareixia interessant endinsar-me en la història i conèixer més la comarca en la que visc i en segon lloc perquè no he trobat ningun document específic escrit sobre el tema.

Hem pareix molt important donar a conèixer als turistes o als habitants de la Safor tota aquesta informació cultural de la mateixa.

Per als habitants de la Safor es molt important conèixer bé la seua història i els seus monuments per tal de apreciar el patrimoni cultural del que disfruten i poder-lo cuidar.

De cara als turistes es important donar-los una alternativa al turisme de sol i platja que es el turisme essencial pel que es ven la comarca. Conèixer altres alternatives al turisme de sol i platja pot beneficiar profundament a la Safor en el tema de la desestacionalització o també formar part d'una activitat complementaria al turisme de sol i platja, ja que existeixen nous destins de sol i platja, però la comarca de La Safor pot oferir més.

4. DESCRIPCIÓ DEL TREBALL

4.1. Descripció

El treball es una guia cultural de la comarca de la Safor, aquesta guia ens ajudarà a conèixer la comarca a un nivell cultural, contant-nos sobre la seua història i la seua cultura recorreguent els llocs que ens ajuden a conèixer-la.

Comença la guia amb una introducció històrica general de la comarca, remuntant-nos als inicis més remots, fins a l'actualitat.

Després he optat per dividir la guia per zones, fent una divisió de cinc zones importants al llarg de la història o bé importants per la relació que han tingut ells llocs que integren cada zona.

Les cinc zones son:

- VALLDIGNA.
- VALL DE VERNISSA.
- SENYORIU DEL REBOLLET.
- RACÓ DEL DUC.
- GANDIA.

Dins de cada zona he desenvolupat la guia seguint uns punts:

- Plànol topogràfic objectiu: ens marca la situació de la zona dins la comarca.
- Introducció: ens explica un poc sobre la zona objectiu a visitar.
- Descripció itinerari i llocs a visitar: ens narra la història i els llocs a visitar.
- Gastronomia i restaurants: ens dona a conèixer la gastronomia típica de cada lloc i on ho poden degustar.
- Allotjament: ens indica els llocs on poder allotjar-se en cada zona.
- Festes patronals: ens explica i ens diu quines son les tradicions o festes més important dels llocs que visitem.

Després de veure el desenvolupament de cada zona, acabe la guia assenyalant alguns telèfons d'interès que considere importants per al turista que vullga visitar els llocs descrits a la guia.

Per finalitzar una breu conclusió per tancar la guia turística de la Safor.

Una vegada acabat el treball: l'annexe es el reflex de com quedaria finalment la guia, amb les seues fotos i la seua maquetació.

El treball de búsqueda de financiació, es un treball que continuarà després de l'entrega del projecte, ja que no es una feina rapida i senzilla.

4.2. Parts de la guía

4.2.1. Introducció

Fa 250.000 anys arribaren a la nostra comarca els primers homínids: els neandertals. Eren caça-recolectors, que habitaren en coves i campaments senzills, amb una gran mobilitat de les seues gents, sempre enrere dels recursos alimentaris i controlaven el foc (coves de Volumot, del Tossal i cova Negra).

Cap el 40.000 a.C. aparegué l'home sapiens sapiens, l'home actual. Aparegué l'art i noves tècniques aplicades a la caça i recol·lecció, diversificant recursos i matèries primeres.

Després de 10.000 anys de convivència entre neandertals i cromagnons (40.000-30.000 i desaparició dels primers) trobem els jaciments més interessants del Paleolític Superior a la Safor, com la cova del Parpalló a Gandia.

Al Mesolític (10.000-6000 a.C.) es produí l'abandonament de les coves, l'aparició de l'art llevantí macro esquemàtic (Ex. cova del Collao i el Tossal Gros d'Oliva).

Cap el 6000 a.C. aparegué la ramaderia, l'agricultura i el sedentarisme, amb un augment de la població, l'aparició de la ceràmica, i una major sociabilitat de les gents (Ex. coves del Llop, Meravelles, Bonarda, Parpalló i Recombra a Gandia).

3000 a.C. ENEOLÍTIC - especialització tècnica com adobs i roda – l'hàbitat deixa de ser la cova i apareix la metal·lúrgia (coure).

2.500 a.C. EDAT DELS METALLS - proliferació de poblats a la Safor i l'inici del primer comerç (Castell del Rebollet a la Font I el Tossal del Rabal, a l'actual terme de Rafelcofer).

Al coure el substituï el ferro, etapa històrica de la qual no tenim dades a la Safor.

4.2.1.1. Cultura Ibèrica (s.V a.C.)

Aparició dels Contestans a la Safor, la primera cultura urbana. El centre més important a la Safor fou el jaciment del Rabat, possiblement d'un altre de finals del bronze, ocupat entre el V a.C.– II a.C. fortificat i de fàcil accés a l'aigua (màxim esplendor II a.C.), centre de refugi d'altres poblats i control via comerç i comunicació amb Xàtiva i Dènia.

Molta activitat comercial, a través del conreu, comença l'intercanvi comercial de productes. Restes de ceràmica hel·lènica i romana (peces de ferro, bronze i plom). Comerç intensiu amb Roma. Màxim esplendor de la cultura ibèrica.

4.2.1.2. Romanització

218 a.C. Els romans penetren en la Península Ibèrica. Conquesta i assimilament de la cultura de Roma per part dels ibers. Primers jaciments romans (Muntanyeta de Sant Miquel. I a.C.-I de.C., el jaciment de Rafalater, la vila Campica-Catorzena i l'Hort del Comte. Més vies romanes com la que unia València-Dènia.

Segle I d.C. La Safor no té cap de nucli urbà d'importància. Les ciutats més destacades voltaren La Safor però no l'ocuparen, Saetabis Augusta (Xàtiva) i Diantum (Dènia).

L'ocupació romana destaca per les vies de comunicació (Exemple Camí Vell de Xàtiva).

Segle II-III d.C. Decadència Imperi Romà. Primeres invasions bàrbares. Reagrupació de la població (Exemple Hort del Comte a Daimús) fins s.IV d.C.

Decadència Imperi Romà (s.III-IV d.C.), les vil·les romanes s'abandonen

Segle V-VI invasions bàrbares. Els nuclis s'abandonen i migració població a refugis de la muntanya. És el saqueig d'alans i vàndals.

Primers símptomes de Feudalització. L'Alta Edat Mitjana. Edat Obscura.

Segle IV- fins Islamització.

La desaparició de l'Imperi Romà portà les invasions Bàrbares, els Bizantins i Visigots. Fou quan aparegué la primera Cultura Cristiana Antiga. Fenomen episòdic i de vida curta. Malgrat això abarca fins IX-X d.C.

La invasió musulmana del segle VIII d.C. comportà la ruralització i islamització lingüística i religiosa fins s. XI-XII d.C. a SARQ AL ANDALUS (País Valencià). També l'islam es fragmentà apareguent els regnes de taifes. S'intentà una recuperació política, militar i religiosa a través de les invasions d'almoràvits i almohades entre els segles XI-XII d.C. Fou l'època del desenvolupament dels castells i fortificacions que eren centres de refugi a més de centres d'autoritat política i fiscal d'un territori de nuclis de població (com alqueries). Alqueries que han arribat a conformar pobles actuals com BENIARJÓ i DAIMÚS.

La toponímia és un Testimoni de la presència musulmana. Els BENI (noms de Clans berebers) , el REAL (finca particular) o ALMISERÀ (el desert) però començant pel mateix de SAFOR.

4.2.1.3. Moros i Cristians (s. XIII-XIV d.C.)

Conquesta REGNE DE VALÈNCIA. Convivència conflictiva però manteniment d'una cultura pròpia. Diferenciació social entre moros i cristians (MUDEJARS I MORISCOS) fins expulsió en 1609.

4.2.1.4. Conquesta Cristiana

Rei Jaume I. Expansió militar. Eixamplament territori, augment de vassalls i un nou ordre jurídic i administratiu pel territori de País Valencià.

1238 Conquesta de València.

1239 Castell de Bairen. Castells de Villalonga, Borró, Vilella i Palma. Rendicions negociades. Repoblament (Exemple Capità Carròs repoblà el terme de REBOLLET).

Naixement de la vila de Gandia s. XIII (1248 Llibre del Repartiment).

1310 Jaume II privilegi de 15 dies de Fira (des de Sant Miquel en Setembre).

S.XIV a La Safor fixació de termes generals i vials.

4.2.1.5. El Ducat Reial de Gandia

Pere de Ribagorça(fill d'Alfons El Vell) primer senyor de Bairen.

1410 vacant Corona d'Aragó.

1412 Compromís de Caps.

Alfons el Jove mor 1422. El Ducat de Gandia retorna a la Corona d'Aragó.

Segle XV el Ducat de Gandia passa de mans en mans fins l'arribada dels Borja.

4.2.1.6. Centelles i Borja (s. XV-XVI)

A finals XIV els Riussech traspassen Oliva i Rebollet a la dinastia dels Centelles, consolidats entre el 1408 i 1449. Creació del títol Comtat d'Oliva.

Borja

Calixt III (Papa), Alfons i Roderic. Eixida del Ducat de Gandia de la família reial. Augment de patrimoni territorial. Formació de grans senyories que paradoxalment no entraven en contradicció amb la fortalesa del poder reial.

Inicis Època Moderna.

1485 Arriba a Gandia el primer duc borgia (PERE LLUÍS). Modernització urbana de Gandia.

1520 mor i comença una etapa tèrbola per a Gandia.

Floriment cultural. Els Martorell, els March o els Borja sintetitzen molt bé la vida cultural.

Ex. com Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella son coneguts com els clàssics universals saforencs.

Les Germanies

Juny 1521 escenaris de conflictes foren La Safor, la Costera i La Ribera. Desfeta de classes populars, rurals i urbanes. Domini de oligarquies locals. Pèrdua de poder front les institucions reials.

1609 Pirates i moriscos. Expulsió. Finalització de la convivència entre musulmans i cristians. Decret publicat pel marquès de Caracena al Regne de València el 22 de Setembre de 1609. Els moriscos saforencs eixiren entre el 28 de Setembre i el 17 d'Octubre. Es calculen uns 12.000 expulsats. Cal omplir el buit. Repoblació. Terres i cases abandonades que s'havien de repoblar.

Conseqüències: la repoblació afectaria el règim de relacions entre senyors i vasalls.

Noves cartes pobles. Petites “constitucions d’àmbit local que regulen la vida col·lectiva (delmes, distribució d’aigua, etc.). Organització govern local.

Modificació de la geografia de poblament. Abandonament de llogarets (Benicanena, Morera, Pardines, Ixbar...)

Política d’atracció. El 44% de l’ocupació de les cases abandonades per moriscos son repoblades per genovesos i mallorquins (Camarena: redistribució i no població).

4.2.1.7. La Postra del Regne: violència i pestes

El segle XVII és un segle de violència, guerres i pèrdua de poder front el poder reial (el 1645 es reuniren les corts valencianes per darrera vegada), destacant sols els ducs de Gandia i Sogorb, augmentat per un absentisme senyorial extés a tot el territori. Aquesta pràctica introduïa uns intermediaris entre el senyor i la comunitat camperola.

Si l’inici de segle fou dur amb l’expulsió dels moriscos, la mitjanía de segle també fou crítica. Les continuades guerres de la monarquia feren que la Safor i la vila de Gandia recaptaren recursos per a la guerra contra els catalans i francesos. Aquesta situació provocà que una crisi social i econòmica que fou agreujada amb una experiència tràgica de caràcter col·lectiu: la pesta, com les onades de 1648 i 1652.

Tot a aquesta situació canviaria a la segona meitat del XVII.

4.2.1.8. El desenvolupament de les oligarquies locals

La pesta posà a prova la capacitat organitzativa dels poders locals, ja que la pesta tingué més a veure amb la circulació d’homes i mercaderies que no amb la fam, i Gandia i la Safor són territoris costaners. Així ducs i consells locals actuaren conjuntament. El seu objectiu era fer-se imprescindibles. En tal mida ho aconseguiren davant conflictes com la guerra de Successió.

4.2.1.9. La segona germania i la guerra de Successió

la segona germania, el 1693 la fou una mena de revolta de privilegiats davant la dels vassalls a pagar les rendes dominicals: misèria i prosperitat coincidien en una mateixa protesta.

El 1700 arribà la guerra de Successió a la corona espanyola, després de la mort del rei Carles I sense descendència. Castella imposà la seua voluntat i la seua tradició política contra la pròpia de la Corona d'Aragó. L'estat absolutista-centralista front la tradició federalista i neoforolista.

Al segle XVIII aparegué una cultura il·lustrada, elitista i enfrontada als costums i les tradicions impopulars, destacant grans figures, però per damunt de totes Gregori Manyans. Fou un segle d'augment demogràfic i creixement de l'agricultura en superfície i productivitat, un comerç més actiu i una especialització de la indústria.

El segle XIX suposà una ruptura, sobretot a partir del 1808, amb el buit de l'estat i la invasió napoleònica fou el desmoronament de l'Antic Règim que junt amb l'alçament popular obriren les portes a la revolució. El 1811 s'inicià un període preconstitucional fins l'ocupació francesa de 1812 i la constitució de Cadis, i el 1814, la reacció absolutista amb Ferran VII.

El segle XIX fou també escenari de les primeres lluites polítiques, entre liberals i absolutistes, també coneguts com reialistes i constitucionalistes.

Fou un període de lluites constants i excloents: l'alçament de Riego el 1820 o la primera guerra carlina el 1833. La Safor no fou cap excepció en aquest context històric. Un exemple fou la seua participació a la guerra carlina amb una milícia entre juliol de 1836 i novembre de 1837.

La secularització de l'estat comportà l'adéu dels monjos i frares, així com la decadència dels ducs de Gandia. Amb el declivi d'ambdós es tancava una llarga etapa de la història saforenca.

La població continuà augmentant amb una agricultura intensiva, sent la seda el gran pilar de especialització de l'agricultura valenciana, encara que no complementada amb una indústria paral·lela. També fou a mitjanies del XIX quan el taronger començà a guanyar territori de conreu.

A partir de la Restauració i sobretot l'any 1881, Gandia inicià el seu camí com a ciutat moderna. Exemples foren la construcció del port i l'inici del ferrocarril d'Alcoi.

El final de segle coincideix amb una irrupció de moviments societaris i cooperatius, com una caixa d'estalvis i revistes, sinó també la fundació del Partidor Democrático Nacional.

L'inici del XX comportà un augment de l'enfrontament entre anticlericalistes i catòlics. El 1907 es creà l'Agrupació Socialista de Gandia. Fou quan el modernisme penetrà a la Safor, però des de la primera guerra mundial s'inicià una crisi que desembocà amb la dictadura de Primo de Rivera, que posà de relleu una eclosió de la vida social i lluita ideològica que anunciava el caràcter de la dècada següent amb la II República i la guerra civil entre el 1936 i 1939.

Amb la proclamació de la II República el 14 d'abril de 1931 esclafia un temps de grans esperances i desil·lusions. Era l'hora de prendre part i partit. La tensió social augmentava, la fam creixia i l'ús d'armes s'escampava.

El sindicalisme saforenc destacava per la gran influència i el catòlic ja no alçaria cap. La tradicional moderació dels polítics saforencs no evità que les eleccions del febrer de 1936 suposaren l'enfrontament entre els dos grans blocs polítics nacionals: la CEDA i el Front Popular i el desembocament en la guerra civil.

En els dies posteriors al 17 de juliol de 1936, constituí a Gandia el comitè antifeixista i de Salut pública per tal d'anular la capacitat de maniobra de la gestora municipal. La manca d'autoritat era evident i l'atmosfera de violència creixia. El dia 2 d'agost fou cremat la Seu de Gandia.

Després d'una etapa de radicalista revolucionària i una segona de centralització i organització, arribà una tercera última d'evidència de la guerra i desmoralització. A Gandia la darrera sessió de l'ajuntament republicà es produïa el 17 de març de 1939. El dia 31 es reunia ja el nou ajuntament franquista. S'acostaven els moments dramàtics de la fugida, la desorientació i l'exili.

Foren els temps de la postguerra i la penúria: històries de fam, estraperlo i repressió, d'aïllament internacional, de monges, frares i maquis. Eren temps de lluita per la subsistència.

Fins el 1953 no s'iniciaria la represa econòmica. Era l'eixida de l'autarquia que, conclouria el 1959. La dècada dels 60 i inicis dels 70. La política passaria a un segon pla en benefici de l'economia.

Tot finalitzaria amb la mort del dictador Franco el 20 de novembre de 1975 i l'inici de l'etapa democràtica.

4.2.2. Situació geogràfica de la comarca

La Safor és una comarca valencianoparlant del centre del País Valencià, amb capital a Gandia. La Safor es pot dividir en dos subcomarques ben diferenciades: la Valldigna i l'Horta de Gandia.

Es una comarca que divideix la Comunitat Valenciana de les comarques planes del nord a les muntanyes rocoses del sud, en si mateix la Safor es una comarca de litoral però envoltada de muntanyes.

Al nord, la Serra de les Agulles, últim punt del sistema ibèric, la separa de la Ribera Baixa; a l'est el Massís del Montdúver, la Serra Falconera, últims punts de les serres bètiques valencianes, la separen de la Ribera Alta i la Costera ; la Serra Grossa a l'oest, de la Vall d'Albaida i al sud, la Serra d'Ador i el Circ de la Safor, la Serra Gallinera i la Serra de Mustalla la separen de la Marina Alta i el Comtat. Finalment, a l'est queda la Mar Mediterrània.

4.2.3. Divisió de la guia per zones

Tractaren les següents zones:

1. Valldigna i el seu monestir.
2. Vall Vernissa i monestir de San Geroni de Cotalba.
3. El Rebollet i el seu castell.
4. Racó del Duc.
5. Gandia y el centre històric.

Dins de cadascuna de les zones, estudiaren el seu plànol topogràfic, la descripció del itinerari i llocs a visitar, la gastronomia y restaurants, l'allotjament i les festes patronals.

5. VALLDIGNA I EL SEU MONESTIR

5.1. Plànol topogràfic objectiu (vid. annexe)

5.2. Introducció

En aquest punt de la guia dividirem la seua explicació en dues parts, en una d'elles parlarem de la Valldigna i els pobles que la formen i en l'altra ens centrarem únicament en el Monestir de Santa Maria de Valldigna, La Mesquita de la Xara i el Castell de la Reina Mora, aquestos monuments es situen a Simat de Valldigna.

5.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

Proposem començar la visita a la Valldigna pujant a Barx, on visitarem la nevera i farem un recorregut per la població. Allí podrem comprar carn i embotit local, que gaudeixen de fama a la Valldigna, o bé degustar-ne en qualsevol dels bars o restaurants de la població.

Seguim cap a Simat, i ens parem en el mirador de la Visteta, que ofereix una panoràmica completa de la Valldigna. Així que arribem a Simat, hem de visitar el monestir, que mereix una visita detallada. Si fa bon temps, és imprescindible fer-se una llet merengada a l'ombra de la Font Gran.

L'excursió al castell de la Reina Mora és interessant per a aquelles persones que s'atrevisquen a pujar per la senda costeruda que dóna accés a les ruïnes. En acabant, passem per Benifairó, on visitarem l'església parroquial i recorrerem tranquil·lament els carrers del centre de la població.

Arribats a Tavernes, podem acostar-nos al Clot de la Font i fer un passeig pel seu entorn, i posteriorment visitar l'església de Sant Pere i el calvari, en la part alta de la població.

La jornada l'acabarem en la platja de Tavernes, on podrem tastar qualsevol plat típic de la zona en els nombrosos restaurants que hi ha a la nostra disposició. I qui Volga prendre el bany, té la mar al costat.

5.3.1. Valldigna

La Valldigna és una comarca natural a la qual pertanyen els pobles de Simat, Benifairó, Tavernes i Barx. Els tres primers ocupen la vall pròpiament dita, mentre que Barx està situat en una plana elevada.

Podem arribar-hi per la costa (nacional-332, autopista A3) des d'Alacant o València, o per l'interior (nacional 332) des d'Alzira.

Com el seu nom indica, es tracta d'una vall, completament tancada per muntanyes, excepte per l'est, que s'obri a la mar, i és migpartida pel riu Vaca, que la recorre completament fins a desembocar en el límit amb Xeraco.

Esta especial orografia configura el caràcter diferenciat de la Valldigna, i la font de la seua bellesa: el contrast que produeix la unió íntima del mar i de la muntanya en un breu espai de quilòmetres. Juntament amb esta peculiar condició geogràfica, la Valldigna manté el caràcter valencià i mediterrani que li ha imprès la seua peculiaritat.

La Valldigna ha sigut habitada ja des de la prehistòria, com ho demostren les coves del Bolomor (Tavernes), Malladetes i Parpalló (Barx), jaciments arqueològics de màxima importància a la Comunitat Valenciana.

Les primeres notícies històriques concretes es remunten a l'època musulmana. Durant aquest període, les poblacions (Simat, La Xara, Benifairó, Alfulell, Tavernes i Ràfol) s'estenien per la vall sota la mirada del castell d'Alfàndec (actualment conegut com castell de la Reina Mora).

Jaume I va incorporar la Valldigna al Regne de València, però va ser el seu nét Jaume II que li va donar una nova fesomia en cedir-la a l'orde del Cister per tal que hi construirà el monestir de Santa Maria de Valldigna, que va dominar la vida dels diferents pobles fins al primer terç del segle XIX.

Les darreres dècades de la Valldigna estan marcades per l'agricultura intensiva. En la dècada dels 50 comença el boom de la taronja, que impulsarà definitivament el desenvolupament del territori. A partir de la dècada dels 60, el capital és dirigit a la construcció en la platja i, amb la demanda del turisme i la creixent entrada de població immigrant, es desenvolupa el comerç, la construcció, la banca i les petites i mitjanes empreses de béns de consum.

5.3.2. Barx

Per arribar a Barx, hem de pujar des de Simat per una carretera de revoltes però ben asfaltada, que ens conduirà al mirador de la Visteta, on farem una parada obligatòria, ja que des d'allí podrem contemplar una vista panoràmica magnífica de la Valldigna, amb la mar al fons.

Barx era la residència d'estiu dels monjos de Valldigna, i es pot comprendre perfectament esta elecció fent una passejada pel terme. Barx té possiblement les millors zones de bosc de la Valldigna, entre les quals destaquen els carrascars en la zona del Pla de Suros. També és molt recomanable visitar l'Avenc de la Donzella, engolidor natural d'aigües que recull l'aigua pluvial de tota la plana, i presenta un espectacle fascinant en època de pluges. Finalment, tenim el paratge de la Drova, una tranquil·la zona residencial i d'estiueig pròxima a Barx i als peus del cim del Montdúver.

Entre els atractius de Barx, les neveres mereixen un apartat especial. En estes construccions emmagatzemaven la neu durant l'hivern per tal de disposar de gel a l'estiu. Algunes són de proporcions considerables, com la que hi ha a uns pocs metres del nucli urbà.

5.3.3. Simat

A banda de fer una visita detallada al monestir de la Valldigna, és molt recomanable fer un passeig fins a l'antiga mesquita de la Xara (actual ermita de Santa Anna), que conserva encara arcs i elements d'arquitectura musulmana, únics a la Comunitat Valenciana.

Prop del monestir, hi ha la Font Gran, les aigües de la qual reguen bona part de l'horta de la Valldigna. En els voltants de la Font Gran, tenim una àrea d'esplai, que és punt de trobada dels simaters i on es pot passar una estona agradable, especialment les nits d'estiu.

Pròximes a Simat, hi ha dos zones d'estiueig en contacte amb la natura, com són el Pla de Corral (en la carretera de Xàtiva) i Les Foies (a les quals accedim per la mateixa carretera que du a Barx). Pujant per esta darrera carretera, és possible visitar els aqüeductes anomenats Les Arcades (segle XVIII), que feien possible l'arribada de l'aigua de la Font del Cirer davant mateix del monestir.

5.3.5. Benifairó

Benifairó pot ser visitat a partir de l'església de Sant Joan Evangelista, temple construït en estil xorigueresc durant els segles XVII-XVIII, que ha de ser completat amb un passeig tranquil pels carrers estrets i pintorescs del centre de la població, o acostant-nos al tranquil paratge de l'ermita de Sant Miquel.

La visita continua a uns tres quilòmetres del nucli urbà, on s'alça el castell àrab d'Alfàndec, popularment conegut pel castell de la Reina Mora. Es troba en un lloc quasi inaccessible, dalt d'una muntanya i envoltat de cingles, on només podem arribar a través d'una senda.

5.3.5. Tavernes

Les visites obligades a Tavernes comencen per l'església parroquial de Sant Pere Apòstol, del segle XVIII, recentment restaurada i pels tradicionals carrers del voltant. En acabant, ens dirigirem al Calvari, un dels millor conservats de la Comunitat Valenciana, al qual s'arriba per un camí jalonat de capelles que descriuen la passió de Crist.

Al costat mateix del Calvari, hi ha un itinerari molt interessant seguint el camí paral·lel al mur de defensa, que recorre la ciutat de cap a cap per la part alta, oferint una vista panoràmica de la població de Tavernes i de bona part de la Valldigna.

Als voltants de Tavernes, tenim el Clot de la Font, un brollador natural situat a pocs quilòmetres del nucli urbà, en la falda de la muntanya de l'Ombria, adequat per a passar un dia en contacte amb la natura i on té lloc cada any el porrat del dia de la Sang. L'ermita de Sant Llorenç s'alça en un tossal pròxim al nucli de la població i disposa d'una zona d'esplai. Des d'ací podem fer un recorregut a peu per un camí de terra que ens durà al mirador que ofereix una panoràmica magnífica de tota la costa. Menció a part mereix la platja de Tavernes.

5.4. Monestir de Santa Maria La Valldigna

5.4.1. Història

El monestir de Santa Maria de Valldigna va ser fundat pel rei Jaume II el Just, nét del que va ser Jaume I el Conqueridor. El moment de la fundació es remunta al segle XIII, quan tornant aquest amb les seues hosts de conquerir territoris als musulmans en terres d'Alacant, es va detindre en el que aleshores es deia vall d'Alfàndech i meravellat pel paisatge li va dir al seu abat les famoses paraules: “Quina vall més digna per un monestir de la vostra religió”.

És així com el rei atorgà a l'abat de Santes Creus, Fra Boronat de Vila Seca, el senyoriu de la Valldigna, essent l'abat la màxima autoritat sobre la comunitat monàstica i el seu territori.

Només deu mesos després vingueren una dotzena de monjos disposats a construir un nou cenobi. El nou monestir va ser construït tal i com els monjos el tenien a Santes Creus, així les característiques d'un i d'altre són molt similars.

Cal dir que la veritable raó per la qual Jaume II va fundar aquest monestir era per assentar els territoris conquerits als musulmans, ja que aquests eren majoria i el rei temia qualsevol revolta que li causaria la perduda dels seus territoris. En cas que hi haguera alguna revolta de musulmans farts d'estar sotmesos pels cristians, un escamot de cristians sortia des del monestir per sufocar qualsevol revolta. No de bades, els musulmans eren dos tercers parts de la població que vivia al recentment fundat Regne de València.

Així doncs, el rei atorgà al seu abat tot el senyoriu d'Alfàndech per a la comunitat de cistercencs que allí arribarà. Tot això amb els drets que allò comportava sota els habitants moriscos i cristians que allí vivien.

D'aquesta manera és com s'introduí l'estil gòtic a la nostra comarca ja que l'ordre monàstica de Santes Creus era del Císter, gran repercusora d'aquest estil. Com ara veurem, la característica predominant de la seua arquitectura era l'arc apuntat i la volta de creueria.

Des de la seua fundació el monestir va viure èpoques esplendoroses com va ser durant l'abadiat d'Arnau de Saranyó o dels mateixos Borja. Després d'haver-se construït tot el cenobi amb l'estil gòtic en diferents fases, també va passar per l'estil barroc fins arribar a la exclaustació deguda de la llei anomenada Desamortització de Mendizábal de 1835. Amb aquesta llei passaven a pública subhasta tots els béns eclesiàstics que estaven amortitzats. L'alegria va esclatar entre els habitants de la vall. Així passa a mans privades començant la seua progressiva destrucció.

5.4.2. Portal Nou

Començareu la visita per l'anomenat Portal Nou, una de les parts del monestir més ben conservades. Aquest va ser construït al segle XIV per ordre de l'abat Arnau de Saranyó, un dels abats que més obres va dur a terme al monestir, com ara veurem.

El portal Nou està format per una porta en forma d'arc apuntat adovellat. Al damunt de la seua ogiva es disposen tres escuts de forma horitzontal: el d'enmig és l'escut quadribarrat de la Corona d'Aragó i als seus costats i repetit, l'escut d'Arnau Saranyó, el seu promotor. La porta és flanquejada per dues torrasses defensives de

planta quadrada i que es troben rematades per merlets que essent en un principi rectangulars, al segle XVIII foren reconvertits en una forma més barroca. Aquestes torres estan construïdes a les seues cantoneres mitjançant carreus calcaris mentre que els llenços de les parets són fets per maçoneria i morter de calç, a dia de hui lluits. De cada una de les torrasses arranca el mur perimetral que rodeja el cenobi. Aquesta muralla va ser construïda durant tres etapes ben diferenciades: segles XIV, XVI i XVIII.

Un cop haguem entrat per aquesta porta, donarem pas a un atri format per un tram de volta de creueria, on es conserven restes d'una policromia rogenca que el decorava.

5.4.3. Almassera

Edifici de nau única i modesta en forma allargada. El sostre és a dues aigües amb teula àrab. Aquest descansa directament en els murs laterals que són de càrrega i fets per maçoneria i morter de calç. Data del segle XVIII i com bé diu el seu nom albergava el moli d'oli a més del graner.

5.4.4. Obra Nova

Del segle XVIII. Edifici de grans proporcions de fins a quatre altures, contenia entre altres dependències el refectori de llecs, el dormitori i el celler magatzem del monestir.

Contenia fins a setze cel·les per allotjar a la comunitat. Les diferents excavacions de recuperació que s'han portat a terme han donat a conèixer restes del seu paviment de ceràmica policromada i altres taulells de terra cuita.

5.4.5. Claustre del silenci

Tot el monestir es articulat mitjançant un claustre de forma quadrangular que envolta un pati central. Des d'aquest claustre es podia accedir a cada una de les dependències que hi havia. Cadascuna de les seues galeries era formada per trams de volta de creueria dels quals només resten els seus arrencaments junt amb les mènsules. El monestir distribueix les seues dependències de la següent manera:

- al nord el més important d'un monestir: l'església.
- al sud el que significava allò més terrenal: el refectori per menjar.

- a l'est on es rebien les primeres llums del sol: la sala capitular i l'escriptorium.

- a l'oest és on s'alça l'obra nova; on es disposaven les cel·les dormitori per aprofitar les últimes llums del dia.

Aquesta disposició es idèntica a la que té la casa mare de Santes Creus de Tarragona.

5.4.6. Refectori

Va ser construït al segle XV per l'abat Roderic de Borja, aquell que es convertiria en el papa Alexandre VI l'any 1492, poques setmanes abans del descobriment d'Amèrica.

Situat en l'ala sud del claustre del silenci s'accedeix a ell mitjançant una porta rematada a la part superior per un arc conopial a l'extradós mentre que a la part interior és resolta en forma d'arc de mig punt. La seua planta és rectangular amb grossos murs rematats per merlets quadrats, la llum del refectori s'aconseguia mitjançant diversos finestrals gòtics atrompetats cap a l'interior per distribuir millor la llum. Pel que fa a la seua sostrada lamentablement hem de dir que també és un dels elements que falta d'aquesta sala ja que foren destruïts, pels propietaris que l'adquiriren després de la Desamortització de Mendizábal. Es tractava de diversos trams de volta de creueria, d'on només es conserven també els arrencaments dels arcs. Resta en la seua paret sud un púlpit des d'on es llegien els passatges de la Bíblia mentre dinaven, parlar entre ells no podien.

Destacar com a anècdota la marca del banc de pedra (d'uns 40cm d'alçada), que bordejava tot el perímetre interior de la sala.

5.4.7. La font dels dofins

Aquesta font era situada en el mateix jardí del claustre també en el seu costat sud just davant de la porta del refectori per llavar-se les mans abans d'anar a menjar. Hui en dia es troba en fase de recuperació per part de la fundació Jaume II el Just, ja que fins a dia d'avui ha romàs al jardí dels Vivers de València.

La font està llavorada en pedra de marbre rosa i gris i està construïda per una tassa de bonic perfil, plat amb quatre canelles en forma de mascarons i un pinacle-assortidor decorat en la base amb quatre caps de monstres marins i dofins.

5.4.8. Sala Capitular

Segle XV. Ordenada construir per l'abat Roderic de Borja i acabada pel seu fill Cèsar Borja. Quan l'abat Roderic de Borja anà cap a Roma en 1491 per començar la seua carrera com a Papa va deixar com a abat del Cenobi al seu fill Cèsar amb només nou anys d'edat, el qual va veure acabada la sala capitular que ara comentem.

Com tots els cenobis disposava de sala capitular, un dels elements més importants d'aquestes construccions. És ací on es reunien únicament els monjos professors presidits per l'abat per llegir capítols de l'ordre del Císter.

Aprofitant el que comentem sobre l'exclusiva entrada a la sala capitular només pels monjos professors, farem menció a la jerarquia de classes que hi havia dins del monestir. Els monjos d'aquella època, com a societat en general eren classistes. Aquells que entraven al cenobi i que provenien de famílies pobres eren anomenats llecs, els quals desenvolupaven les tasques més laborioses del monestir: llaurar, cuinar, mantindre el corral, és a dir treball amb les mans. Per altra banda estaven els monjos professors que es dedicaven a desenvolupar tasques referides a d'intel·lecte: escriure, administrar, donar missa, pintar i altres funcions artístiques.

Per descriure la sala arquitectònicament, direm que es de planta quadrangular, i de la part de dalt dels seus murs, es rematada per merlets rectangulars. L'element més destacat és la sostrada formada per una bellíssima volta de creueria, hui en dia reconstruïda. La volta arranca des de les mènsules que hi ha a cada cantó de la sala. Aquestes són decorades amb els símbols evangelistes: el lleó, el bou, l'àguila, i l'àngel.

Les claus de la qual estaven decorades per diferents escuts com els dels Borja, el de la Valldigna, l'escut d'armes de València, i a la clau central, Santa Maria alletant al Jesuset. Quan començaren les excavacions d'aquesta sala, es descobriren les claus i els nervis dels arcs de la volta junt amb diverses jarres, cossis, cassoles i tot tipus d'objectes casolans. Aquests objectes del segle XV i XVI es disposaven en l'interior de la volta per restar-li pes.

Destacar com a anècdota que a la part exterior de la sala capitular, als carreus de les seues parets podem observar diferents signes que són les signatures dels picapedrers que escairaren cadascú dels carreus.

5.4.9. Portal de la Xara

És interessant des del punt de vista anecdòtic explicar l'origen d'uns orificis redons que es troben al costat d'aquesta porta. Tenint en compte la proximitat d'altres cenobis que són el monestir de la Murta d'Alzira i el de Dos Aigües, pensem que era per donar menjar als mendicants que demanaven el que es deia "la sopa bova". És a dir que es dedicaven a caminar durant tot el dia aquelles persones que no tenien res per menjar i anaven de monestir en monestir per demanar almoina i menjar.

5.4.10. Palau de l'abat

Data del segle XIV. Ordenat construir per l'abat Arnau de Saranyó el mateix que va deixar esculpit el seu escut d'armes a l'entrada del portal Nou. Es tractava d'una edificació independent del monestir perquè l'abat exercira les seues funcions i rebrà les visites més importants. Encara que hui en dia no s'ha conservat l'estructura completa, estava comunicat amb el monestir per un corredor que anava directament al resesagrari de l'església.

El palau s'articulava també, als voltants d'un petit pati central envoltat per un claustre. La seua part inferior es formada per arcs escarsers austers, mentre que a la seua part de dalt hi havia un claustre gòtic compost per fines columnetes, arcs apuntats i capitells decorats amb escuts d'armes, entre ells els de la corona d'Aragó. Aquest claustret per tots es sabut que a hores d'ara està en fase de recuperació per part de la Generalitat Valenciana ja que als anys 20 del segle passat va ser traslladat a la mansió del Canto del Pico al poble de Torrelodones.

Entorn als dos claustres es distribuïen fins a nou espais:

- Estudi de l'abat.
- Cambra de l'abat.
- Cambra del rei.
- Cambra del cambrer.
- Cambra de la Capella.
- Cambra nova.
- Cambra dels escuders.
- Una altra prop d'aquesta.
- Cuina de l'abat.

Pel que fa a la decoració del palau encara hui en dia conserva restes de ceràmica de manises dels segles XIV i XV. També hi havia gran quantitat de mobiliari com: cortines, tapissos i quadres on destacava el del rei Jaume II el Just.

5.4.11. Església de Santa Maria de Valldigna

Situada en l'ala Nord del claustre del silenci. Es la part més ben conservada del monestir, ja que va ser reutilitzada pels propietaris que adquiriren el cenobi, com a magatzem de taronges. Després del darrer terratrèmol que la va destruir al segle XVII, va ser reconstruïda a l'estil de l'època, el Barroc.

La seua planta és rectangular, de creu llatina i d'una sola nau, amb creuer no emergent. Als costats de la nau s'obrin tres capelles als buits que resten entre els contraforts. En el creuer, s'alça una cúpula apuntada amb tambor, la qual descansa sobre quatre petxines adornades per diversos escuts. La capçalera posseeix prebisteri, lloc on se situava el cor. A més, cada costat se situaven les sagristies, i darrere el rerecor, damunt del qual se situava el tron giratori de Santa Maria de Valldigna i el cambril.

De cadascun dels contraforts arranquen arcs faixons que són l'estructura de la volta de canó que cobreix el temple.

Pel que fa a la decoració destaca l'estil barroc i neoclàssic. Els contraforts que i ha entre les capelles són decorats per pilastres adherides, composades per basament, fusta i capitell corinti. L'arrencament de la volta des dels murs laterals és decorat per un entaulament clàssic compost de fris, motllura adintelada i cornisa.

Cal destacar la sinuosa decoració de pintures que cobreix la totalitat de la volta de canó. Pintures que representen flors, garlandes, fulles i àngels. Predominant els colors verds, rosats, blaus i ocres. Les petxines de la cúpula són decorades amb l'escut de la casa dels Austries.

La torre campanar es comença a construir el 1652 i consta de tres cossos: el primer correspon a una de les torres que protegien a l'església del segle XV; el segon és el cos de campanes i el tercer ho constitueix la rematada o templet típic dels campanars valencians d'adscripció barroca.

Cal fer menció de la bona acústica amb que compta l'església, com ho atestiguen els diferents artistes que celebren concerts al seu interior durant els festivals de música de la Valldigna.

5.4.12. Capella de la Mare de Déu de Gracia

Del segle XVIII, la planta és de creu grega, destinada a prestar servicis litúrgics a la població.

La seua construcció comença en el segle XVII i es realitzen reformes en 1720 en el creuer de les dues naus s'alça una cúpula amb petxines i tambor. La sostrada de les naus són voltes de canó amb una senzilla decoració.

La façana, típicament barroca es dividida en dos cossos per una cornisa. El superior es rematat en forma mixtilínia i coronat al centre per una espadanya. A la part baixa s'obri l'accés emmarcada per dues pilastres, dalt de la portada es disposa el nínxol amb la imatge de la Verge de Gràcia. Va ser construïda amb marbre del Buixcarró, pedrera situada en el Pla de Corralis en terme de Simat.

5.5. Visita a la Mesquita de la Xara

L'antiga mesquita de la Xara, hui reconvertida en l'ermita de Santa Anna. Probablement aquest últim ús va ser el que va fer conservar algunes de les seues parts originals. Es tracta d'un edifici de planta rectangular i sostrada a dues aigües coberta per teula àrab. El seu interior està dividit per pilastres en tres navades. Conserva íntegrament les tres parts més importants i característiques d'una mesquita àrab.

1- Mihrab: el lloc més sagrat per al musulmà és al costat de la mesquita encarada cap a la Meca, cap on resen els creients. Allí era col·locat un exemplar del Corà i tota la seua paret deuria estar decorada per escrits del Corà. És el lloc sagrat ningú pot entrar dins. Aquest mihrab encara conserva un arc d'accés en forma de ferradura.

2- Haram: És la part ampla de la mesquita on els musulmans resen agenollats, pràcticament la totalitat de l'espai interior.

3- Minaret: És la torre equivalent al campanar cristià des d'on es cridava a la oració. Aquesta conserva l'escala en forma de caragol, típica d'estil mudèjar.

Pel que fa a la seua decoració, a la sostrada es disposaven taulells socarrats en l'espai que esta entre cadascuna de les seues bigues. Aquest tipus de taulell s'anomena socarrat pel seu color fosc. La seua superfície és porosa sense esmalt, la qual cosa ajuda a absorbir la humitat, efecte molt important per conservar el bigam de fusta.

5.6. Visita al castell de la Reina Mora

Es tracta de la típica alcassaba musulmana que tenia la funció de protegir a la població en èpoques de conflicte. Durant l'època musulmana servia per protegir de les incursions cristianes i durant l'època cristiana per protegir de les incursions musulmanes.

Pel que fa a les diferents estructures del castell distingim dos recintes emmurallats:

- La part baixa que és on es troba la vila. L'accés al qual es fa mitjançant una porta d'arc rebaixat fet de maçoneria i morter de calç. Aquesta vila està protegida per un mur d'un metre de gruix. La major part dels habitatges que allí es troben són construïts mitjançant la tècnica del tapiat.
- L'altre recinte emmurallat que és l'albacar, a la part superior. En aquesta part trobem moltes construccions d'època cristiana. Destaquen dos aljubs per emmagatzemar aigua i una petita capella d'estil gòtic que encara conserva una volta de creueria. Evidentment aquesta capella va ser construïda pels monjos del monestir. També destaquem una paret feta de morter que conserva grafitos de l'època.

5.7. Gastronomia i restaurants

Com a bona zona valenciana, la Valldigna presenta una gran varietat de plats que tenen com a ingredient principal l'arròs. A banda de la paella, cuinada de moltes maneres diferents, hem de destacar l'arròs caldós i l'arròs al forn, aquest últim amb una especialitat molt nostra com és l'arròs al forn amb panses i cigrons. Com a plats forts, també són molt recomanables el putxero amb pilotes i els pebres farcits d'arròs.

La carn i l'embotit són un altre apartat fonamental de la gastronomia de la Valldigna. A més de la famosa carn de Barx, tenim una gran varietat d'embotit típic que es pot degustar a la comarca, del qual hem d'esmentar el figatell i el botifarró com els productes més nostres.

Entre els dolços, a banda dels propis de l'època nadalenca com els pastissos de moniato, són molt típiques les coques cristines d'ametlló, les mones o tonyes amb caramull de sucre i la coca de Sant Antoni, que es fa a Simat durant el mes de gener.

Per a superar el fred de l'hivern, podem començar el dia amb una coca de mestall per a esmorzar, molt pròpia de la zona, que té tres varietats: cansalada, sardina i embotit.

Restaurant Racó Del Foc

Avenida de la Marina, 14, 46760 Tavernes De La Valldigna 96 288 46 95.

Mediterráneo

Carrer del Vadell, 4, 46760 Tavernes De La Valldigna 96 288 59 99.

Cerveceria Los Delfines

Carrer de la Gebalcobra, 3, 46760 Tavernes De La Valldigna 962 884 954.

Tomàs Restaurant

Passeig República De Malta, 1, 46760 Tavernes De La Valldigna 96 283 74 94.

Las 5 Hermanas

Carrer de Alicante, 46760 Tavernes De La Valldigna 96 283 70 35.

Restaurant Alzimar

Avda. La Marina, 34 Platja Tavernes de la Valldigna 96 288 51 49.

Buixcarró

Part. Pla de Corral, 6 Simat de La Valldigna

El Romeral

www.elromeralbarx.com Carrer de Placita 8, Romeral, Barx - 670 528 129.

Puig Mola

Partida Puig-mola S/N, Barx - 96 280 70 08.

5.8. Allotjament

Simat de la Valldigna

Apartaments Rurals Tio Tónico

C/ Jaume I, 66; C/ Major, 45-1. Simat de la Valldigna.

Tel. 962 811 992

ruraltionico@hotmail.com

www.ruraltiotonico.com

Cal Ferrer

Av. Font Menor, 48 Simat de la Valldigna.

Tel. 617 674 533

<http://www.toprural.com/ficha/es.cfm/idp/46/ids/34116.htm>

www.calferrersimat.com

www.casaruralenvalencia.com

Tavernes de la Valldigna

Hotel Valldigna*

C/ Metge Grau, 18. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 821 018

Hotel Villa Úrsula*

C/ Joanot Martorell, 2. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 884 764

Pensió Avenida

C/ Molí, 2-1. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 822 167. Fax. 962 821 018.

Pensió Cinco Hermanas

C/ Teularet, 56. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 820 099.

Pensió Jaume II

Passatge Jaume II-Platja-, 21. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 884 007.

Pensió Paco

C/ Cristóbal Al Mel·la, 24. Tavernes de la Valldigna.

Tel. 962 820 765.

Barx

Casa Rural La Casona de Ferrando

Avinguda Lluís Pericot- La Drova, 61. Barx.

Tel. 962 807 343.

Casa Rural El Montdúver

C/ Elies Frasquet-La Drova. Barx.

Tel. 962 807 075 / 654 593 764.

Càmping La Safor 2ª Categoria

Partida La Falaguera, s/n. Barx.

Tel. 962 807 571. Fax. 962 807 230.

Benifairó de la Valldigna

Casa Rural "La Redona".

<http://www.ruraltur.es/>

<http://www.valldignarural.com/>

<http://www.niumba.com/casas-rurales/valencia-valencia/benifairo-de-la-valldigna/74334>

Partida de la Redona S/N Benifairó de la Valldigna.

Tel 962810900 i 636476570.

5.9. Festes patronals

D'entre les festes patronals, destaquen:

SANT ANTONI (Simat /Tavernes) 17 de Gener.

Benedicció dels animals. A Simat cremà de la Falla, bunyols, vi i repartiment de la coca de Sant Antoni i pa beneït.

DIA DE LA VALLDIGNA (Tots els pobles) 15 de Març.

Actes conjunts a Simat de la Valldigna.

FALLES (Tavernes) 15-19 de Març.

SETMANA SANTA (Tavernes) Abril.

Diverses confraries que fan processons vistoses.

1 DE MAIG (Tavernes).

Tradicional pujada a la muntanya de les Creus.

NIT DE SANT JOAN (Tavernes) 24 de Juny.

A la platja, correfoc, fogueres, coques i bunyols.

DIA DE LA SANG (Tots els pobles) segon dimecres de Juliol.

A Tavernes, berenar i Porrat al clot de La Font.

SANT JAUME I SANTA ANNA (Simat) 25-26 Juliol.

Sopar popular al carrer, ball i porrat.

FESTES PATRONALS AGOST:

Beniarjo- 1-3 Agost.

Simat---- 4-7 Agost.

Tavernes--- 10 d'agost "Sant Llorenç".

Benifairó--- 16 d'agost "Sant Roc".

Barx-----tercera setmana.

FESTES PATRONALS TAVERNES –primera setmana de setembre.

6. VALL VERNISSA I MONESTIR DE SAN GERONI DE COTALBA

6.1. Plànol topogràfic objectiu (vid. annexe)

6.2. Introducció

En aquest punt de la guia dividirem la seua explicació en dues parts, en una d'elles parlarem de la Vall de Vernissa i els pobles que la formen i en l'altra ens centrarem únicament en el Monestir de Sant Jeroni de Cotalba, una autentica joia del patrimoni valencià que desde l'any 2007 es obert al públic de forma oficial. Aquest cenobi es troba al terme d'Alfauir.

6.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

L'itinerari que recomanem es el que indiquem a continuació:

Vall de Vernissa: Començar la ruta per Rótova-Almiserà-Llocnou- Castellonet i finalitzar en Alfauir on es troba el Monestir de Sant Jeroni de Cotalba.

6.3.1. Vall de Vernissa

Situada a l'interior de la Safor, la Vall de Vernissa està formada per cinc municipis: Alfauir, Almiserà, Castellonet de la Conquesta, Llocnou de Sant Jeroni i Ròtova, situats al voltant d'un dels afluents del Serpis o Riu d'Alcoi: el Vernissa.

Per arribar-hi caldrà seguir la denominada autovia del Morquí, anteriorment coneguda com carretera d'Albaida. També s'hi pot accedir per Xàtiva. La conca del Vernissa, però, no és sols la sortida de la Safor cap a la Vall d'Albaida. És més, perquè guarda tot un seguit de tresors que amplien els ja existents a la comarca i que, gustosament, els ofereix per a ser degustats i conservats.

Entre els seus paratges, amaga jaciments ibèrics, pintures prehistòriques, restes de fortificacions i alqueries musulmanes, com Rafalet de Bonamira i Cotalba, que dona cognom a una de les joies i imatge de la Conca: El monestir de Sant Jeroni de Cotalba.

6.3.2. Rótova

Es un tranquil i pintoresc poble que ha sabut conservar perfectament les seues tradicions més arraigades i les seues costums. Està envoltada de muntanyes i barrancs, així com d'horts de tarongers, de pinars i de camps ametlers, garrofers i oliveres, discorrent per el mig de la Vall el riu Vernissa, afluente del riu Serpis, el riu porta

generalment poca aigua però quan es registren pluges torrencials alberga un gran caudal.

6.3.2.1. Història

Al voltant de 30.000 anys abans de Crist, a la vora del riu Vernissa, on es situa actualment el poble de Ròtova i pels voltants del seu terme municipal, deuriem habitar una sèrie de cultures prehistòriques dedicades a la recol·lecció de fruits i a la caça. Així pareix confirmar-ho el jaciment arqueològic de les coves i balnes de la Penya-Roja. En el context de la comarca de la Safor ha estat confirmada la presència de l'home en un període situat entre els 300.000 i els 500.000 anys. I en un conreu de terres molt bàsic i en l'escassa ramaderia visqueren centenars d'anys per les contrades que envolten l'actual emplaçament urbà de Ròtova.

Els ibers habitaren segurament les riberes del riu Vernissa a partir del segle V aC, tal com semblen demostrar-ho les deixalles del castell de Borró i restes ceràmiques influenciades per l'arribada i visita de fenicis i grecs des de la mar Mediterrània

Als voltants del segle I dC, l'aparició de l'Imperi Romà transformà l'estructura econòmica i maneres de poblament de la cultura ibèrica, tota ella diluïda en el món cultural i econòmic dels nousvinguts. Que els romans habitaren viles properes a l'actual poble de Ròtova ho prova la recentment descoberta vila romana de la Sort de Ròtova.

En la decadència romana vingué la “foscor” històrica de bizantins i visigots, seguida per la llarga època de cultura àrab quan pareix que l'actual poble de Ròtova fon una alqueria islàmica de les més importants de la comarca. La seua ubicació estratègica entre l'interior i la costa, on es pagaven drets de pas, explica el seu nom àrab de rutba o ‘peage’.

Quan Jaume I conquerí la comarca en el segle XIII, l'alqueria musulmana era anomenada com a Ròtova en el Llibre del Repartiment, sent entregada el 1248 al primer senyor de Ròtova. Junt a d'altres alqueries de la zona, es trobava baix la jurisdicció del castell de Borró, en un període caracteritzat per la convivència entre pobladors cristians i antics musulmans.

La fundació, durant el segle XIV, del monestir de Sant Jeroni de Cotalba suposà tot un esdeveniment per a Ròtova i per a la vall de Vernissa, en potenciar-ne la seua activitat econòmica i social. A finals de segle, el poble s'acostava als 70 habitants, arribant al centenar un segle després.

A principis del segle XVI, els avatars de la guerra de les Germanies van destruir per complet l'antic nucli de Ròtova. Després de dècades de despoblació, la Carta Pobra del 1546 suposà el naixement de la Ròtova actual. D'esta forma, Ròtova deixà de ser un lloc de musulmans per a ser un poble cristià i valencià, reconstruït com un carrer major a continuació del palau.

Durant el segle XVII, Ròtova disminuï la seua població a causa de l'expulsió dels moriscs el 1609, de l'escassa rendibilitat dels conreus i ramats, i de la mortalitat produïda per les epidèmies.

El segle XVIII va ser per a Ròtova un temps de creixement. Acabada la Guerra de Successió, el veïnat i els seus senyors, els Faus , aprofitaren molt bé l'excel·lent conjuntura econòmica d'aquells anys. D'esta forma Ròtova es convertí en el nucli urbà més rellevant de la vall de Vernissa. Cap a l'any 1800 tenia unes 90 cases i sobrepassava els 400 habitants.

En la revolució liberal del segle XIX i la dissolució de les senyories territorials per part de les Corts espanyoles, en 1837 Ròtova deixà de ser un territori comtal per a convertir-se en un municipi del partit judicial de Gandia. Per l'arxiu municipal se sap que en 1869 el poble tenia 8 carrers, 187 cases i 669 habitants.

En la segona meitat del segle XIX arribà a Ròtova una altra revolució, la de l'agricultura industrial, en el conreu de la vinya i l'elaboració de la pansa. Les panses de Ròtova, junt a les de la resta de pobles de la Vall de Vernissa, es duen en carruatges al port de Dénia, des d'on partien els vaixells a tot Europa, i especialment a Anglaterra. L'auge de la pansa i la construcció de la carretera de Gandia a Albaida varen suposar un període de bonança econòmica per al poble, que feu augmentar la natalitat i el desenvolupament urbanístic. Al canviar de centúria el poble rondava els 1.000 habitants.

A principis del segle XX, la crisi de la pansa va fer emigrar a bona part de la població i tornaren en força els conreus de secà, els ramats a la serra, els hortets de vora riu, el blat, les olives i el garrofer. Durant la primera meitat de segle s'anaren cobrint, a poc a poc, les necessitats més bàsiques d'una població que continuava vivint de l'agricultura i la ramaderia. La crisi de la pansa també obrí el camí per a la introducció del taronger, que portà bons jornals i molts diners. La guerra civil i la postguerra va suposar el retorn a una agricultura de subsistència, en un poble de 400 cases i 1.200

habitants. Això no obstant, a partir del 1952, el tarongerar iniciaria una nova expansió sense fi, gràcies al rec de motor.

Durant les últimes dècades, l'agricultura ha deixat de ser la base econòmica fonamental de Ròtova, com en molts altres pobles valencians. Des de fa anys és majoritària la gent que, deixant el conreu de la terra, treballa en les fàbriques i el sector turístic del litoral. La Ròtova actual, en els seus 1.300 habitants, és un poble “modern”, en una estudiada urbanització de carrers i un polígon industrial prometedor.

6.3.2.2. Patrimoni cultural

Tots i cadascun dels elements del patrimoni i el paisatge cultural de Ròtova podrà descobrir-los el visitant amb més detall i informació, en els tres itineraris descrits en la pàgina web, on el camí ens portarà a cadascun d'ells contextualitzats amb els seus entorns, natural, cultural i històric. És per això que en aquest apartat introductor tan sols fem una mena de pinzellada a mena de llistat adjectivat.

6.3.2.2.1. Església parroquial de Sant Bertomeu

Del patrimoni cultural arquitectònic del poble de Ròtova crida sobretot l'atenció pel que fa a l'arquitectura religiosa, l'església parroquial de Sant Bertomeu, obra del segle XVIII, encara que la primitiva construcció va ser enllestida al segle XVI; això sense oblidar la senzillesa i modèstia de l'ermita de Borró, al ponent del terme, i la façana del cementeri i el seu calvari. I encara que no es troba en terme de Ròtova, no s'ha que deixar de banda el convent de Sant Jeroni de Cotalba (terme d'Alfauir) per la vinculació territorial, històrica i religiosa que ha tingut amb els pobles de la Vall de Vernissa a que pertany Ròtova.

6.3.2.2.2. Palau dels Comtes de Ròtova

Pel que fa a l'arquitectura civil, enfrontat a l'església es deixa veure el que resta de l'històric Palau dels comtes de Ròtova, una casa senyorial en la qual hui destaquen, com de major valor patrimonial, l'escut nobiliari i una potent columna junt una original escala imperial de pedra calcària que dona accés a l'habitatge des d'un agradós pati interior, que es troba separat dels carrers de Ròtova per una muralla amb merlets. A l'interior de l'àrea del Palau s'han fet excavacions arqueològiques que han permès descobrir restes de ceràmica que abasten des de l'època ibèrica.

6.3.2.2.3. Cine vell

Al casc urbà també crida l'atenció l'interior del vell cine de Ròtova; el grup de cases del barri Verge de la Salut de principis del segle XX, com a bona mostra d'arquitectura popular; a més a més podrem descobrir al llarg i ample del poble bons exemples d'arquitectura valenciana amb edificis que mostren alguns d'ells portades i façanes dels segles XVIII, XIX i principis del XX, tot destacant sobre la resta diferents cases dels carrers Major , Albaida , Jaume I , Mestre Juan Gimeno , Sant Josep o Plaça Major . En molts d'aquests carrers encara es respira l'essència de la trama urbana històrica amb carrers estrets i allargassats que donen una fisonomia de poble tranquil i amable.

6.3.2.3. Patrimoni arqueològic

Pel que fa al terme, les petjades històriques més rellevants pel que fa al patrimoni arqueològic les trobem a jaciments prehistòrics com la cova de les Rates Penades, el Forat de l'Aire Calent, la Penya Roja ... ; d'època posterior tenim les troballes arqueològiques de la vila romana de la Sort , del segle I; el jaciment del període eneolític , amb una antiguitat d'uns 5.000 anys on hui es localitza el nou polígon industrial; o la fortalesa del castell de Borró , d'estructures medievals islàmiques dels segles XI-XII amb un recinte emmurallat de vora 3.700 metres de perímetre.

6.3.2.4. Paisatge cultural del terme

Més enllà dels patrimonis històrics, artístic i arquitectònic, el paisatge cultural del terme de Ròtova també ha estat modelat i enriquit per actuacions i infraestructures que ens han deixat un variat i ric patrimoni etnogràfic i etnològic. En aquest sentit meravellaran al visitant tot el que té a veure amb la cultura de l'aigua, amb fonts com la dels Llibrells o del Castell ; molins com el de Fayos; conduccions i aqüeductes com l'Arcà o el del Convent ; sèquies com la Major de Ròtova; assuts com el de Ròtova i del molí del Convent ; basses com la de la casa dels Pegolins ; o piletes com les de poar aigua de l'aqüeducte del convent.

6.3.2.5. Patrimoni etnogràfic

Però hi ha més encara pel que fa al patrimoni cultural etnogràfic, tan sols cal fer una passejada assossegada pel terme per descobrir tot el paisatge dibuixat pel mon rural mitjançant les velles indústries artesanes, la ramaderia i l'agricultura. Parets i marges de pedra seca, camins rurals harmònicament integrats, vies pecuàries, riurals com el del

Roig , cases de camp com la dels Garcies –actual refugi del Centre Excursionista de Ròtova- o dels Pegolins ... I els conreus tradicionals de garrofers, vinyes o ametllers, que amb els més recents tarongers ofereixen, a la gent del poble de Ròtova i el viatger ocasional, paisatges i paratges rurals de gran valor cultural i una bellesa enlluernadora, tal és el cas del racó de la Cova . I tot açò per no parlar dels forns de calç o de les contrades on es feia carbó com a recurs energètic.

6.3.3. Almiserà

Almiserà és una població de la comarca de la Safor. També coneguda com Miserà, el seu topònim significa, en àrab, *el desert*.

El terme està enclavat en el fons de la vall de la Vernissa i és ric en paratges naturals de tota mena, com ara fonts, barrancs, coves, etc. Hi destaquem el turó del Tramús i el barranc del riu Vernissa.

Antigament, es podia accedir per els camins de Castellonet i de LLocnou. El nucli més vell es el constituït per la Plaça de Monrubio i el Carrer Major que s'ha ampliat entrellaçant-se a través de nombroses places. Encara es conserven tipologies arquitectòniques populars. El carrer que porta al pont nou es de construcció més recent, data del segle XX.

6.3.3.1. Història

Malgrat que s'han trobat deixalles d'una necròpoli romana al seu terme, l'origen és una alqueria musulmana dependent del castell de Borró. Fou lloc de moriscos i, quan aquests foren expulsats, fou repoblat amb catalans i mallorquins. Va formar part del ducat de Gandia. De 1244 a 1707 pertanyia a la governació del Xúquer i de 1822 a 1833, a causa de la repartició de les Corts de Cadis, a la província de Xàtiva. Va ser possessió de varis senyors laics, entre ells Ausiàs Cabrera i varis membres de la família Ros. Els seus habitants son coneguts amb el nom de miseratins, actualment el municipi té 273 habitants.

6.3.3.2. Patrimoni

6.3.3.2.1. Església de la Natividad de la Nostra Senyora

Està situada en la Plaça de l'església, medeix 10.8m d'ample per 12.5 m en el punt més alt de l'espadanya. Data del segle XVIII, construïda al 1768, amb remodelacions a partir del 1940 y restaurada l'any 1991.

La seua façana es de perfil mixtilini, coronada per una espadanya amb dues campanes, creu de ferro i veleta. La portalada té un dintell flanquejat per dos pilars toscans que suporten un entaulament sobre el qual s'obri un arc de mig punt flanquejat també per pilastres. Sobre aquest, una finestra rectangular amb arc escarat. El remat de l'espadanya obri dos orificis en forma d'arc de mig punt flanquejat per dues pilastres d'orige toscà on es situen les dues campanes.

La façana conjuga l'estil neoclàssic de la portalada amb influència barroca. Encara es conserven les portes originals, en el forrat metàl·lic podem observar la data, 1768, que possiblement faja al·lusió a la finalització de l'església.

6.3.3.2.1.1. Custodia

En l'església de la Nativitat de la Nostra Senyora destaca la custodia, realitzada en bronze sobredaurat, cincelat, amb elements de fundició, esmaltats i pedres precioses que data del segle XVIII.

6.3.3.2.2. Castell de Vilella

El castell d'Almiserà, també conegut en la bibliografia com castell de Vilella, es troba a 2 quilòmetres al nord-oest del nucli urbà d'Almiserà, a pocs metres del terme municipal de Llutxent.

S'alça al cim d'una gran penya de parets quasi verticals a 412 m d'alçada s.n.m., emmarcada al nord i al sud pels naixements de dos barrancons que més avall formaran el barranc del Castell.

Accés

Des de Gandia es pot accedir al Castell per la carretera comarcal C-320 en direcció a Albaida. Des del poble d'Almiserà, agafarem la carretera que condueix a la urbanització Monte Vernissa. En arribar al barranc del Castell, caminarem per la senda fins al peu de la penya contemplant un paisatge de muntanya calcària mediterrània amb una vegetació ben castigada pels reiterats incendis.

Descripció

Presenta un recinte de dimensions mitjanes (2.038m²), amb una estructura senzilla formada per una tanca de segments rectilinis que defineixen un espai interior. Li manca l'aljub, element present en quasi tots els castells d'aquest període.

L'estructura general mostra una forma allargassada d'orientació dominant est-oest, formada per un gruixut mur de sis metres d'alçada en alguns punts. A la part nord, sobre una marcada vessant, es troba l'accés al recinte. Aquesta entrada està formada per una torre rectangular d'uns 4 metres d'altura, amb dues portes contraposades i lleugerament desalienades per a dificultar l'accés. La torre està bastida amb tapiades de morter de calç. A la part exterior, el mur de la torre presenta dues parts; a la base un gros tapiàl sobre el que descansaria una plataforma de fustes, i sobre ell un mur més prim, tot formant una ronda per defensar l'entrada.

La muralla ha desaparegut en la seua pràctica totalitat als sectors est i sud-est, tot just a la zona més abrupta de la penya on s'assenta el castell, mentre que a la part nord-oest la fortificació ve definida per uns impressionants murs de tàpia d'un gruix aproximat d'1,2 metres que continuen en direcció est fins la torre d'entrada, per on s'accedeix al recinte.

Tot just a l'extrem oest del recinte el localitza una estructura de planta rectangular amb dues portes i dues espitlleres obertes a l'oest. Aquest espai sembla ser una torre defensiva que tindria per funció controlar l'accés pel lloc més fàcil i, per tant, més vulnerable de l'edificació.

En l'interior del recinte no se'n conserven d'estructures. La presència de vestigis de basament de murs de maçoneria, així com de fragments de teules, indiquen la primitiva existència d'espais d'habitació que, en tot cas, seien ben escasos i de poca entitat.

Història

Les característiques constructives d'aquesta fortalesa i altres evidències arqueològiques ens permeten pensar que som davant d'un castell-refugi andalusí bastit, segurament, en els darrers moments del domini musulmà, tal volta a les acaballes del segle XII o primeries del XIII.

Hi ha constància escrita que durant la revolta mudèjar acabdillada per Al-Azraq, hi hagué una petita guarnició operativa.

Amb la pacificació, el castell perd la seua funció i interès militar i estratègic, quedant abandonat i no tornarà a ser ocupat mai més.

6.3.4. Llocnou de Sant Jeroni

6.3.4.1. Història

Els monjos de Cotalba el van fundar per a repoblar les terres de l'antiga alqueria del Rafalet de Bonamira, de la que havien fugit els moros en 1505, avançant-se al que passaria en 1609. Després de cent anys de fracassos a l'hora de trobar cultivadors, en 1607 prenen la determinació de fundar un lloc nou "llocnou" i aconseguixen instal·lar tretze famílies procedents d'Alfauir i dos de Castellonet. La carta de poblament, de 1609, és el seu document fundacional i és coneguda i publicada.

On abans es trobava el Rafalet, va quedar una granja, centre d'una finca que era gestionada directament pels monjos i a la que acudien per a esplaïar-se. En els seus voltants es poden trobar senyals de població ibera i romana.

La població s'ha estructurat en una sola carrer prop de l'antic camí de Xàtiva a Dénia i, des de finals del segle XIX, carretera d'Almansa al Grau de Gandia. Els últims anys s'ha eixamplat cap al sud amb un carrer paral·lel a la carretera.

En el primer terç del segle XX, els Pobils eren la família més influent. Els Tonets, que havien fet diners amb el comerç del vi, van comprar als Trènor moltes propietats que abans eren dels frares.

La parròquia, amb l'advocació de Sant Roc va ser creada en 1953. Conté llibres parroquials de Llocnou i Almiserà des de 1807 i de Castellonet des de 1852. En l'ajuntament es conserven les actes municipals des de 1847 i altres sèries des de 1835

6.3.4.2. Llocs a visitar

6.3.4.2.1. Campanar de l'església de Sant Roc

Situació: Avinguda del Monestir de Cotalba.

Materials: maçoneria, rajola i carreus de pedra.

Cronologia: Segle XX, any 1954.

Descripció

Torre prismàtica de base quadrangular, integrada en el cos de la fatxada al costat de l'epístola i en contraposició simètrica d'un altre cos a l'altre costat de la fatxada, el qual tan sols s'eleva a un terç de l'únic cos construït del campanar. Aquest, encara sent de construcció recent, segons dissenys de l'arquitecte Traver, segueix la tipologia tradicional estrenada en el segle XVIII. Carreus de pedra conformen un alt sòcol així

com els cantons on els carreus es col·loquen seguint el sistema de soga i motxa. Per damunt de la cornisa que corona aquest cos, aguaiten els basaments de que hauria de ser el cos de campanes i on, en la part baixa del buit central, s'instal·la una xicoteta campana.

En la superfície del llenç, fet de rajola a cara vista, s'obrin, com és general, unes xicotetes espitlleres així com una finestra quadrada, que il·luminen l'escala que dóna accés a la part superior. Esta torre, així com l'església substitueixen l'anterior edificació, desapareguda i emplaçada en un altre lloc que no és el que actualment ocupa la nova església.

6.3.4.2.2. Granja dels monjos jeronims

Damunt d'un xicotet pla es conserva, més o menys, una construcció de caràcter pecuari i popular. De xicotetes dimensions, presenta una planta rectangular on s'instal·laren un pis baix i un damunt ambdós amb tres obertures, dos de les quals estan protegides per reixes de ferro forjat de formes projectades en l'exterior.

La coberta de l'edifici és de teula àrab a dos vessants. Va ser alçada pels monjos del Monestir de Cotalba a mitjan segle XVI i encara conserva el que pareixen elements originals com el forjat de les reixes o les teules àrabs.

Adossat a la casa, s'alça un mur que tanca un espai rectangular destinat a servir de viver d'aus de corral, així com per a servir de resguard al bestiar que, a més d'abastir al monestir, també havia de tindre el seu rendiment comercial.

La ubicació de la granja, en el vessant nord de la muntanya, veïna a Llocnou, fa que des d'ella es pugui gaudir d'una bella panoràmica, així com d'una font d'aigua per a poder subministrar aquest líquid a persones i bèsties.

L'abundància de bestiar de llavors també va ser un dels factors a tindre en compte a l'hora de triar el lloc d'esta granja, molt prop del que llavors era el Rafalet de Bonamira, alqueria de moriscos que va quedar deshabitada en 1505 al passar els seus habitants a viure en la pròxima alqueria d'Alfauir. El seu estat actual és d'un total abandonat.

6.3.5. Castellonet de la Conquesta

6.3.5.1. Història

Aquest poble tímid, arplegat i xicotet queda ocult de la mirada de qualsevol viatger que no es decideixca a acostar-se. És característica la porta d'accés de l'antic recinte murallat que encara conserva, si bé rectificada en els anys cinquanta. En la plaça destaca l'antic Palau del Senyor. Des d'ella, cap avall, ens trobem amb el camí d'Alfauir, si bé antigament el de Ròtova, era el més important.

Va ser senyorejat, entre altres, per Miquel Ros i Valeria Boïl, qui ho va vendre a Miquel de Santafé en 1575. Per això s'ha conegut, també, com Castellonet de Santafé. Al final de l'antic règim els seus senyors eren els Almúnia, que tenien el títol de marquesos del Ràfol des del segle XVII. Es tractava, per tant, d'un senyoriu independent del Monestir de Sant Jeroni. No obstant, el casal monàstic cobrava part del delme i de la primícia, per a disgust dels senyors de la població.

Com ha passat amb molts pobles de l'interior, la seua màxima població va arribar a principis del segle XX, però després ha anat disminuint. L'emigració s'ha produït cap a Alfauir, Llocnou, Ròtova i, sobretot, Gandia.

Cinc fonts brollen en el seu terme: Argoleja, Tarro, Font Nova, Massil i Murtatell.

6.3.5.2. Llocs a visitar

6.3.5.2.1. Campanar de l'església de Sant Jaume

Situació: Plaça del Palau, 4.

Materials: maçoneria, rajoles, pedra i teules.

Mesures: 5 metres d'ample per 15 metres d'altura aproximadament.

Cronologia: S.XVIII.

Descripció

Torre de secció quadrangular alçada al costat de l'evangeli i composta de tres cossos en alçària.

El primer cos, de majors dimensions, presenta en la cara frontal el rellotge. Un senzill entaulament amb cornisa en volada separa aquest del cos de campanes, que s'articula per mitjà d'un orde dòric de pilastres aparellades que flanquegen els buits en forma d'arc de mig punt on se situen les campanes. Un entaulament clàssic amb cornisa motllurada en volada dóna pas a la rematada del campanar en forma d'edicle que, de

menors dimensions, obri també quatre buits i apareix rematat per un cupulí de pedra culminat amb una bola que serveix de basa a la penell de ferro que corona el campanar.

La torre contrasta, per la seua solidesa, amb la fatxada de l'església, de xicotetes dimensions i desproveïda d'ornamentació.

6.3.5.2.2. Palau dels Almunia

Plaça del Palau, 6. Casa palau construïda a finals del segle XVII o principis del segle XVIII segons les directrius constructives dels palaus que venien edificant en els grans nuclis urbans, amb una estructura interna d'origen medieval consistent en l'articulació de les dependències al voltant d'un pati central amb una escala en un dels extrems que condueix als pisos superiors.

La lògia superior de la fatxada és de clara influència renaixentista. Sobre la porta d'entrada encara s'aprecia l'escut dels Almúnia.

6.3.5.2.3. Arc d'entrada a Castellonet

Restes de les antigues muralles. D'època medieval, cap als segles XV-XVI, té una certa semblança amb l'únic arc de mig punt que encara es conserva en el Castell de Bairén de Gandia.

6.3.6. Alfauir

6.3.6.1. Història

Esta antiga alqueria musulmana va ser donada a Pere de Vilaragut en 1249 i depenia de la jurisdicció del castell de Palma.

Els nous accessos han posat al descobert una vil·la romana amb almàssera i necròpolis.

El terme, dividit per el Vernissa, inclou al nord les terres de l'antiga aldea de Cotalba, on es troba el monestir de Sant Jeroni de Cotalba. Fundat en 1388, allí s'instal·la la primera comunitat jerònima de l'antiga Corona d'Aragó, d'on van partir diverses fornades de monjos per a crear altres a Mallorca i Catalunya. Aquest monestir ha marcat profundament la història del poble, sobretot, per haver-me constituït en el seu senyor des de 1424. Els monjos administraven el seu terme, nomenaven autoritats locals i arplegaven, en el seu monestir, una part dels fruits que s'arplegaven. A les darreries de l'Antic Règim, els seus habitants participaven del desig general de veure

finalitzades les exaccions senyoriales. A pesar del contacte quotidià amb els monjos, no deixava d'haver-hi una certa distància. De fet els seus habitants no solien accedir al recinte monacal i entre ells van ser molt rares les vocacions monàstiques.

L'horta tradicional és regada per la sèquia comuna amb Ròtova, provinent del Vernissa. A més de l'agricultura, on va ser destacable l'expansió vitivinícola del S. XIX, les mines i els forns d'algeps, situats en la muntanya del castell, han sigut un recurs tradicional per a algunes famílies, si bé van ser abandonades cap a 1955. També hi ha pedreres de marbres negres.

Durant els anys del franquisme va patir un estancament de la població. Es va veure obligada a emigrar cap a Franca i Gandia. En les últimes dècades, ha experimentat una important transformació urbanística i poblacional. Els majors encara recorden la constant lluita entre la família que havia dominat des d'antic els García, i els seus contraris, els Balbastres, que es van enriquir explotant les mines d'algeps.

Eclesiàsticament, no ha tingut mai parròquia pròpia i té l'església dedicada la Mare de Déu del Roser. En aquest terreny com en el sanitari, és dependent de Ròtova.

6.3.6.2. Llocs a visitar

6.3.6.2.1. Campanar de l'església de la Nostra Senyora del Roser

Materials: Rajoles i carreus de pedra.

Mesures: 3,5 m d'ample per 20 m d'altura aproximada.

Data: 1930

Descripció: El campanar es troba adossat a la fatxada. És de planta quadrada i consta de tres cossos en altura.

6.3.6.2.2. Torre morisca

Interior de vivenda particular en el carrer Barranco.

S. XIV. Arquitectura àrab. Torre de grans dimensions, de secció quadrada i coberta a dos aigües. Encara que hui en dia forma part d'una casa particular, en un principi no havia de ser així, ja que posseeix una estructura semblant a la ja existent en l'aldea de Cotalba, junt amb unes cases habitades per deu famílies morisques segons el cens del 1373. En l'actualitat encara es pot observar davant de la porta del convent. Si això és així, i ja que Alfauir i Cotalba apareixen com a alqueries dependents del castell

de Borró, podem suposar que ambdós torres tinguen una cronologia afí, no sols per aquest motiu sinó, a més, per les similituds en la seua estructura formal. La funció, possiblement, era la defensa en cas d'atac, ja que els habitants de les cases adjacents es podien refugiar.

6.3.6.2.3. Monestir de Sant Jeroni de Cotalba

El monestir de Sant Jeroni de Cotalba es un dels conjunts monàstics més ben conservats de València. Començat a construir al segle XIV, en la seua construcció es barregen l'estil gòtic, barroc i mudèjar.

6.3.6.2.3.1. Història

Per a comprendre la història de Sant Jeroni de Cotalba, és necessari retrotraure'ns fins mitjans del segle XIV, quan un grup d'eremites assentats a la Plana de Xàbia funden en 1374 un cenobi Jerònim i el seu monestir.

En 1387 aquest monestir es assaltat per pirates barbarescos i tots els monjos segrestats. El Duc Alfons el Vell, I duc reial de Gandia i marquès de Dénia paga un enorme rescat i com que els monjos no volen tornar al monestir de Xàbia per por, el duc els compra el llogaret de Cotalba als musulmans que allí vivien i fa la donació del terreny a la comunitat jerònima de Xàbia per que es traslladen allí. En aqueix mateix any San Vicent Ferrer predicarà en el monestir de Cotalba.

Durant el s.XVI, Sant Jeroni comptarà amb la protecció dels ducs de Gandia, sent la II duquesa de Gandia, María Enriquez la principal protectora del monestir. A finals d'aquest segle el monestir es visitat per Felip II i també es visitat per Felip III, aquestes visites son un fidel reflex de la protecció que els monarques van brindar a l'ordre jerònima.

En el 1751 els monjos son afligits per una epidèmia i s'encomanen a la Mare de Deu de la Salut d'Onil, a la que fan transportar fins al monestir, tan decisiva es la intercessió de La Verge en la cura que els monjos li construeixen una capella i la converteixen en la patrona de Ròtova.

En 1812 els monjos abandonen Sant Jeroni de Cotalba, quan les tropes napoleòniques els obliguen a evacuar el monestir en el transcurs de la Guerra de la Independència. Finalitzada la contesa els monjos tornen al seu lloc.

Durant el segle XIX Sant Jeroni de Cotalba va sofrir diverses desamortitzacions i les consegüents exclaustracions. La desamortització definitiva es la de Mendizábal al 1835. Es a dir el monestir passa a mans de l'Estat, en un primer moment l'Estat arrenda les terres però al 1843 el monestir es adquirit per Tomás Trenor Keating. Heretat per Frederic Trenor i Bucelli, es converteix en una activa explotació agrícola, gran productora de moscatell.

En la guerra civil, es requisat i convertit en hospital militar, la qual cosa ocasiona nombrosos desperfectes. Finalitzada la contesa es tornat als seus propietaris, en mans dels qual román fins hui: els Trenor.

El monestir i el seu entorn van ser declarats Bé d'Interès Cultural com a monument l'any 1994. El monestir es obert al públic, però només uns dies senyalitzats, caldrà informar-se a l'oficina de Turisme de Ròtova.

6.3.6.2.3.2. Descripció

Comença la visita al monestir des del mateix pòrtic d'entrada. El Pòrtic d'accés al recinte es de factura senzilla, es divideix en dos cossos. En l'inferior sobre la llinda, apareix un retaule ceràmic que ens mostra l'advocació del monestir, Sant Jeroni. En la part superior es desenvolupa un frontó triangular rematat amb boles en els angles, el centre d'aquest es decora amb un escut de pedra que arreplega les armes del benefactor El duc Alfons el Vell.

Després de d'ingrés al recinte, en la seua part dreta es situa l'Alqueria. Es tracta d'un poblat morisc preexistent, que molt probablement pertenesquera al llogaret de Cotalba sobre el qual es va dur a terme la fundació del monestir. Destaca la torre exempta de planta quadrangular coberta a dos aigües, la qual guarda un fort semblant a la que es conserva en Alfauir.

6.3.6.2.3.3. Torre major

Sobreeixint de la línia de la façana principal, s'alça la Torre Major o Torre de les Campanes, adossada a l'Església i al costat de la plaça del monestir. Es tracta d'una construcció quadrangular els murs de la qual estan realitzats amb carreus calcaris. La torre està dividida en quatre cossos per mitjà de motlures, sent l'últim cos rematat amb merlets, el que albergava les campanes.

El primitiu accés a la torre es realitzava per mitjà d'una escala exterior recaient a la plaça. Aquest accés va ser modificat com a conseqüència de les reformes dutes a terme en l'església. L'estada de la planta baixa va ser transformada en sagristia i va romandre així fins la desamortització. La seua coberta, de finals del segle XVII, presenta una decoració d'esgrafiats en blau i blanc. En la primera planta es localitza un panell ceràmic dedicat a Sant Jeroni en el que apareixen tres dels emblemes que identifiquen al Sant: la cova, el lleó i el birret cardenalici. I al costat apareixen altres símbols més relacionats amb l'ordre: un llibre, un mapamundi i una esquadra. L'últim cos és el de campanes i presenta quatre vans apuntats un per cada costat.

La torre és el lloc triat per a situar la làpida fundacional. Està escrita amb lletres gòtiques i es en honor a Alfons, el duc de Gandia un dels senyors feudals més importants de la seua època.

6.3.6.2.3.4. Façana principal

La imatge més representativa del monestir és la seua façana principal en què sobreixen dos torres, la torre major i la torre prioral ambdós situades en els angles. A causa de les reformes dutes a terme en l'església, es va modificar substancialment la imatge que oferia la façana.

La façana que recau a la plaça està dividida en tres plantes més la cambra. Destaquen les portades d'ingrés del cenobi i els vans adintelats que no segueixen un ordre lineal a excepció dels de la cambra; sobreixen els balcons de reixeria de la primera planta, realitzats en el segle XVIII amb taulelleria en el solera. Un dels accessos dóna pas a l'església, situant-se al porxo, és d'arc apuntat amb arquivoltes que baixen en xicotetes columnetes. La portada va ser tallada per l'ús de l'església com a celler i magatzem.

La portada principal, que dóna pas directe a les dependències monàstiques es d'arc apuntat de senzilla llaura i sobre ella es disposa en un tondo l'escut del fundador.

6.3.6.2.3.5. Església

L'església presenta planta rectangular d'una sola nau amb capelles entre contraforts. En l'ordre jerònima els espais que adquireixen major importància són el presbiteri i el cor.

La primitiva església era d'estil gòtic, amb cinc arcs diafragmàtics apuntats que la dividien en trams i la coberta de la qual era a dos aigües. En el segle XVIII es realitza una transformació en l'església segons el gust barroc, per al que es va procedir a l'enderrocament de part dels arcs per a recreïxer en alçada i cobrir la nau per mitjà de volta de canó amb llunetes. En el costat de l'epístola es trobava la Capella de la Mare de Déu de la Salut, construïda en el segle XVIII, de la que únicament se conserva la porta sobre la qual es desenvolupa l'anagrama de la Verge.

En la capçalera destaca un ampli presbiteri en què obrin dos accessos, un a cada costat, que donen pas a dos xicotetes sales que flanquegen el reresagrari. Aquest presenta planta quadrangular i està cobert per una cúpula amb llanterna, amb decoració barroca de motius vegetals.

Als peus de l'Església se situa el Cor, en la part baixa trobem dos trams, un dels quals està delimitat per dos arcs rebaixats. Entre aquests es desenvolupa una volta d'arestes flanquejada per altres dos arcs també rebaixats, que emmarquen els accessos a l'Església, els quals baixen en capitells amb motius figuratius i vegetals. El cor alt de planta rectangular, està cobert per una volta amb llunetes que estaven decorats amb pintures i veneres en els cantons. També apareixen decorats els tondos que es distribueixen per la volta.

Les peces artístiques que albergava l'església, així com les de tot el monestir, van ser traslladades després de la desamortització. Sent desproveïda l'Església de tots els seus elements i aleshores va passar a ser celler i magatzem.

6.3.6.2.3.6. Obres de Nicolau Borràs i d'altres elements artístics

El monestir de Sant Jeroni de Cotalba albergava entre els seus murs un ric patrimoni artístic, que es va dispersar després de la desamortització. Així les obres pictòriques van ser traslladades al Museu de Belles Arts de València i altres objectes com la Custòdia va passar a la Col·legiata de Gandia, l'Òrgan a les Escoles Pies de la mateixa localitat, la campana gran va ser a Xeresa i la imatge de la Mare de Déu de la Salut va ser portada a l'església de Ròtova. Ací en l'interior de l'església vorem una sèrie de panells explicatius on podrem veure les imatges d'algunes de les obres més importants que allí dins es van realitzar.

6.3.6.2.3.7. Retaule major de Cotalba

El retaule era de grans dimensions i constava de catorze taules. En l'espai central hi havia una escultura, de grandària un poc major al natural, de Sant Jeroni. En les portes del resesagrari estaven pintats en l'anvers Sant Pere i Sant Pau, en el revers Sant Vicent Ferrer i San Joan Baptista. En el carrer lateral, a l'esquerra de la figura central, estava la taula de la Coronació d'Espines que respon a la descripció que l'evangeli fa de l'escena. En el carrer de l'altre costat estava la taula El Carrer de l'Amargor.

En el cos superior en el centre apareix La Crucifixió, a la dreta l'expol·lie de Crist en el Calvari i a l'esquerra el Davallament de la Cruz. En l'àtic la Resurrecció del Senyor i en el timpà superior Crist i Déu Pare. En la predel·la apareixen el Sant Sopar, l'Oració en el hort i la Flagel·lació.

6.3.6.2.3.8. Obres realitzades per a Cotalba

Després de la finalització del retaule major va realitzar altres retaules per a les capelles de l'església. D'entre ells cal destacar el Retaule de Santa Anna, del que únicament es conserva la taula central que representa la Sagrada Família.

També va realitzar pintures per a diferents estades del monestir, així cal assenyalar el grup dels quatre llenços per a Les Estacions del claustre. Els temes representats eren L'Anunciació, L'Adoració dels Pastors, l'Adoració dels Mags i la Coronació de la Verge.

En la Sala Capitular hi havia un retaule de què únicament s'ha conservat la taula central en que es representava la Pentecosta.

L'única obra que hui es conserva en el seu lloc original és el Sant Sopar, que es troba en el que ara coneixem com a Almàssera, però que originàriament era l'estada reservada per al refectori. Es tracta d'una grisalla realitzada al tremp.

6.3.6.2.3.9. La custòdia de Fra Antonio Sancho de Benevent

Una obra d'orfebreria destacable dins del conjunt monàstic era La Custòdia, realitzada per Fra Antonio Sancho de Benevent en 1548. Es tractava d'una peça turriforme de quatre traços realitzada en bronze sobredaurat i que tenia un metre d'alçada. En ella es desenvolupa un ric programa iconogràfic representat amb minucios detall. La seua qualitat estilística i tècnica va ser comparable a les custòdies de la Catedral de Toledo o la Catedral de Santiago, sent un dels millors exemples d'orfebreria

renaixentista espanyola. Desapareguda després de la guerra civil només es conserva d'ella, l'Ostentori.

6.3.6.2.3.10. Claustre

L'element vertebrador de qualsevol conjunt monàstic és el claustre, i l'eix al voltant del qual es distribueixen les diferents dependències. En Sant Jeroni trobem quatre galeries de dues plantes una damunt de l'altra, la part inferior és coetània als inicis del monestir, segle XV i XVII. En els claustres alt i davall, es desenvolupen set voltes de creueria, en cada una de les galeries, més una per cada angle.

En el claustre de baix, trobem la particularitat que tant els nervis de les voltes com els arcs apuntats estan realitzats amb rajola i morter de calç, a la manera mudèjar, combinant-se el color propi de rajola amb el blanc creant un joc de bicromia que dona un caràcter singular. Els arrencaments dels arcs i les claus estan realitzats en pedra.

En l'angle sud-est sobreïx una singular escala de caragol i al costat d'ella s'observa un espai remarcant amb motlura, empremta de la situació d'una de les pintures de Les Estacions que va realitzar el Pare Borràs, les altres tres pintures es localitzarien en els restants angles del claustre.

En el claustre superior podem diferenciar distintes fases, per la qual cosa no posseeix el caràcter unitari de l'inferior, així la diferència entre aquests dos es troba, tant en el material de construcció, com en el tancament de les galeries que adopten un sistema d'arcades amb finestres dobles. La galeria Sud és la més antiga, alçada en el segle XV, descansant els arcs en capitells decorats amb distintes representacions dels vicis i les virtuts. De destacat interès és la panda. Aquesta realitzada en el segle XVI per encàrrec de Maria Enríquez, duquessa de Gandia, quedant patent en el monestir el favor de la família Borja a través de l'escut de la duquessa sobre una porta. El sistema de volta es repeteix i en aquest cas en els capitells es desenvolupa una major decoració. Les finestres que tanquen les arcades d'aquesta galeria són de doble arc conopial realitzades en pedra.

Les galeries Nord i Oest es van realitzar entre els segles XVII i XVIII seguint les característiques constructives de les anteriors, en aquest cas la decoració dels capitells presenta motius florals. Les finestres són dobles, igual que en les altres galeries i destaquen unes columnes amb capitell dòric.

Les quatre galeries formen un pati central en què es troba una Cisterna, manada construir per Maria Enriquez en el segle XVI, que emmagatzemava l'aigua per a ús del monestir.

A partir de la distribució que confereix el claustre, passem a analitzar les distintes estades que es desenvolupen entorn a aquest. Començant per l'ala nord trobem en la part baixa dependències d'ordre secundari, així se situen el sitja i el trull, ambdós estan flanquejades a l'oest per un aljub que en origen pareix que va ser cuina. En la part contrària se situava la desapareguda escala dels lleons que donava accés a la part superior. En la planta alta les dependències existents estaven destinades a biblioteca i arxiu.

6.3.6.2.3.11. Sala Capitular

En l'ala Est, en la part baixa trobem la Sala Capitular, actual Capella de la Mare de Déu de la Salut. Es tracta d'un element imprescindible en la vida monàstica, ja que en ella es reunien els monjos per a llegir el capítol de l'ordre.

De planta quadrangular la coberta es realitza per mitjà de volta de creueria seguint la mateixa traça que les voltes del claustre de baix, la qual cosa la situa en la primera època de construcció. La seua funció com a capella s'inicia a finals del segle XIX per al culte de la família propietària, per al que instal·len un altar neogòtic que alberga una replica de la Mare de Déu de la Salut de l'església de Ròtova, i que segons notícies documentals va pertànyer al monestir.

Cal destacar l'escala, visible també desde el claustre que ocupa l'angle sud-oest de la sala i que desemboca en el claustre alt. Es tracta d'una escala de caragol d'estil gòtic flamíger, construïda en les acaballes del segle XV o principis del segle XVI, realitzada amb fabrica d'algepseria en que sobreïx la decoració vegetal, destacant també la taulelleria dels escalons. Cal posar en relació aquesta escala amb l'existent en el Col·legi de l'Art Major de la Seda de València que presenta característiques semblants.

Menció especial mereix el sepulcre gòtic dels Infants el senyor Juan i Senyora Blanca d'Aragó, fills del senyor Alfons el Vell. Aquest sepulcre és un magnífic exemple de sarcòfag medieval que encara hui conserva restes de policromia.

6.3.6.2.3.12. Almàssera

Contigua a la sala capitular es troba l'Almàssera, originàriament aquesta estada va ser l'antiga infermeria. Es tenen notícies que aquesta dependència estava dividida en tres espais, la pròpia infermeria, l'oratori i el refectori. És en l'última etapa del cenobi quan aquesta estada passa a ser almàssera canviant completament la seua imatge. L'espai que va ser refectori està dividit en dos trams per una doble arcada. Actualment la major part d'aquest espai està ocupat per unes grans gerres que s'utilitzaven per a emmagatzemar oli. Del primitiu refectori únicament se conserva la coneguda grisalla al tremp de Fra Nicolau Borràs en la que es representa un Sant Sopar.

En la planta alta es trobava la primitiva cel·la prioral fins que en el segle XVIII es traslladada a la part Sud i es construeixen noves cel·les per al noviciat.

6.3.6.2.3.13. Refectori

En l'ala Oest es trobava el refectori principal de planta rectangular dividit en trams per arcs. La seua construcció data de finals del segle XV i principis del XVI. Com la majoria de les estades, va sofrir reformes en segles posteriors en què es va realitzar un fals sostre ocultant els arcs inicials, que seguint la tipologia utilitzada en l'edifici estaven realitzats en rajola. Al costat d'aquesta estada es trobava la Sala d'Armes, de planta quadrangular coberta amb un teginat de fusta.

6.3.6.2.3.14. Jardí romàntic i aqüeducte

El costat de ponent va ser l'elegit per a realitzar un Jardí Romàntic per la família Trenor a l'estil de que realitzava Nicolau Forestier a principis del segle XX. El jardí té accés des de la plaça passant per la bassa de reg, situada també en aquest costat. En ell hi ha varietat d'arbres i plantes autòctons i no autòctons, entre ells es troba l'estany que rep aigua a través d'una trencada adossada a l'aqüeducte, servint aquest últim com a tancament per al jardí.

La construcció de l'aqüeducte té el seu origen en els problemes d'abastiment que plantejava la Font de Canelles, donada al monestir a finals del segle XIV, problemes que es van veure un segle després solucionats per la donació d'un particular de la Font de Batlamala. Per a salvar la distància de cinc quilòmetres que hi ha entre la font i el monestir, l'aigua es va canalitzar en eixos primers trams per mitjà de tubs ceràmics, per a desenrotllar-se l'aqüeducte en la part més pròxima al monestir salvant el desnivell topogràfic. Així l'aqüeducte es divideix en dos altures, la inferior amb arcades apuntades realitzades en rajola i la superior amb la mateixa tipologia d'arcs però de

menor grandària amb el mateix tipus de fàbrica, mentre que en les proximitats al monestir la fàbrica és massissa, únicament interrompuda per la porta que dona pas al jardí i de recent obertura.

6.4. Gastronomia i restaurants

En primer lloc criden l'atenció els arrossos i les seues diferents maneres de cuinar-los i assaborir-los. Els més habitual són la paella, l'arròs al forn o l'arròs de quaresma. Quant als embotits o els aperitius típics valencians sobreixen les anomenades "coques de dacsa", fetes de farina de dacsa i blat amb anxoves, ou, tonyina..., que s'elaboren de manera artesanal.

El menjar típica familiar dels dies de festa són la paella i l'olla .Cal destacar l'elaboració de dolços entre els que cal mencionar pel seu bon paladar i formes d'elaboració: els rotllos d'ou, pastís de moniato i ametla, els de cabell d'àngel, els pastissets a l'aire, les mones de Pasqua , rotllets d'aiguarent, els "carquinyols", els rosegons, les mantegades , els bescuits, els mostatxos, i, més modernament, les corones de glòria i els " braços de gitano ".

L'endemà de fer olla, és típic fer arròs amb crosta.

L'ocell

Calle de San José, 12, 46725 Rotova 962 835 170.

Venta Toni

Carretera Almansa-grao De Gandía, S/N, 46725 Rotova 96 283 51 58.

Corrales

Major, 51 46726-Llocnou de Sant Jeroni 962 896 017.

6.5. Allotjament

Hotel rural "Finca los pinos"

2 - 36 places

Camí Borró s/n - 46725 Rotova (0034) 962 835 367

<http://www.finca-los-pinos.com>

CA Provi

Calle Mayor, 9, 46725 Alfauir 676 41 38 87

6.6. Festes

Sant Antoni del Porquet(Llocnou/Almiserat/Alfauir)-Gener.

Hi ha revetlla amb foguera, missa amb repartiment de pa beneït i benedicció d'animals, encara que, com conta Josep Camarena, abans es feien els focs purificadors del principi de l'hivern el dia 10 d'aquest mes, el dia de Sant Gonçalet d'Amarante. Eixe dia després de sopar, se li agarrava foc a una foguera davant de cada casa del poble.

Carnestoltes (Alfauir)-Febrer.

Els veïns es disfressen i desfilen per tot el poble acompanyats d'una xaranga. A la nit, es fa un ball de disfresses.

Porrat de Sant Macià (Ròtova)-últim cap de setmana de febrer.

Festes Patronals (Castellonet)-Juliol.

Es celebren en honor a Sant Jaume, el Crist del Empar i la Puríssima Concepció.

Festes Patronals(Llocnou)-Agost.

En honor a Sant Jeroni (patró del poble), la Mare de Déu d'Agost (festa dels joves), la Mare de Déu del Carme (festa de les dones casades) i Sant Roc (festa dels homes casats). Hi ha despertades, jocs i cucanyes per a xiquets, teatre, danses, balls de revetlla i cordaes.

Festes patronals(Almiserat)-Agost.

En honor a Santa Úrsula, (patrona del poble), la Aurora (festa dels joves) y el Crist (festa dels homes) Hi ha despertades,cavalcada de disfresses , teatre, danses, balls de revetlla.

Festes patronals(Alfauir-Ròtova)- primera setmana de Septiembre.

Estan dedicades a la Mare de Déu de la Salut (festa de les dones), el Crist de l'Amparo (festa dels homes), l'Aurora (festa dels joves), i la Mare de Déu del Rosario (patrona del poble).Es fan despertades, cant de l'aurora, cercaviles, jocs i cucanyes per als xiquets, partides de pilota valenciana, balls de revetlla i cordades.

7. EL REBOLLET I EL SEU CASTELL

7.1. Plànol topogràfic objectiu (vid. annexe)

7.2. Introducció

En aquesta part visitarem els pobles que perteneixien al Senyoriu del Rebollet i el seu Castell.

La Baronia de Rebollet o el Senyoriu de Rebollet va ser un antic terme senyorial situat al sud-est de l'Horta de Gandia, que a principis del segle XIV comprenia la nova vila cristiana de la Font d'en Carròs (que és com va ser rebatejada l'alqueria de Rafalí) i les alqueries de Rafelgascar, Potries, Beniflà, Rafelcofer, l'Alcudiola, l'Alqueria Nova (anomenada posteriorment l'Alqueria de la Comtessa) i l'Alqueria dels Frares. Avui en dia d'aquelles vil·les continua existint, Potries, Beniflà, Rafelcofer, L'Alqueria de la Comtessa i La Font d'En Carròs, que junt amb Oliva que va mantindre gran relació amb aquest senyoriu, seran el objectiu d'aquesta part de la guia.

El centre històric de la Baronia, era el castell de Rebollet (en el terme de la Font), d'origen musulmà, esmentat des dels terratrèmols de 1598, que Jaume I va donar en 1240 al noble d'origen germànic Carròs.

El tercer senyor de la Baronia de Rebollet va ser el seu nét Francesc Carròs i Cruïlles, a qui va succeir el seu fill Francesc, mort per la seva filla, Joana, casada amb Ramon de Boixadors. De la filla d'en Ramon, Allemanda Carròs, casada amb Berenguer de Vilaragut (que en 1368 va refer el castell, destruït pels castellans el 1344, durant la Guerra dels dos Peres), va passar als néts de Francesca Carròs, filla de l'almirall i dona de Ramon de Riusech; Ramoneta de Riusech es va casar amb Pere de Centelles, senyor d'Oliva. La Baronia de Rebollet, passava als Centelles, que es van intitular senyors de les baronies de Rebollet i d'Oliva. En 1449 Alfons IV va crear per a Francesc Gilabert de Centelles i de Queralt el Comtat d'Oliva.

7.3. Descripció itinerari i llocs a visitar

L'itinerari que seguirem serà el següent: Potries, Beniflà, L'alqueria de la Comtessa, Rafelcofer, Oliva, La Font d'en Carròs i el Castell del Rebollet, es pot realitzar invertint l'ordre també, a elecció del visitant.

7.3.1. Potries

Potries es troba situat a 64 km al sud de la ciutat de València, a 7'5 km al sud de la capital de la comarca, Gandia, a 37,6 km al nord de la ciutat de Dénia, a 40,8 km a l'est de Xàtiva i a 110 km al nord d'Alacant. Situat aproximadament a 30m sobre el nivell de la mar, pertany a la comarca de la Safor, al centre de la planura que forma el curs baix del riu Serpis. Prou ben comunicat amb els pobles veïns, se situa a prop de dos vies de comunicació importants; la N332 i l'autopista AP7 Tarragona - Sant Joan d'Alacant. El terme municipal, limita al N amb els termes municipals d'Ador, Beniflà, la Font d'en Carròs, Palma de Gandia i Vilallonga.

La ubicació de Potries en plena Horta de Gandia i a la dreta de riu Serpis, fa que la totalitat del sòl del seu terme municipal siga una planura d'argil·les constituïdes per sediments quaternaris del període Plistocè, encara que en l'extrem meridional del terme municipal afloren els primers contraforts de la Serra Gallinera, són xicotets pujols que no arriben als 100 metres d'altitud i que se'ls coneix com *els Tossalets de Potries*.

El riu Serpis voreja el terme per l'oest, constituint el seu principal accident geogràfic. El relleu de l'horta és pla, i va ascendint cap al S a mesura que ens apropem de les faldes de la Serra Gallinera. El municipi de Potries se situa a una altura per damunt del nivell de la mar de 65 m.

La climatologia es caracteritza per tenir uns hiverns relativament suaus i uns estius calorosos. Les pluges es concentren sobre tot en la tardor i també en la primavera, amb una quantitat màxima anual de 500 mm. Les temperatures mitjanes al llarg de l'any oscil·len entre els 13 i els 25 graus.

7.3.1.1. Història

Els vestigis arqueològics donen testimoni de la presència de comunitats humanes al terme municipal, almenys des de l'edat de bronze. Restes d'habitatges, útils de pedra o ceràmiques fetes a mà formen part de les troballes a la muntanyeta dels Penyascals, a més a més d'una necròpolis, de cronologia similar a la partida de la Casa Fosca-Horteta, amb enterraments-túmuls i coberta de cudols de riu. Es dona una continuïtat en l'assentament de Penyascals durant el període iber, que desapareix després de l'ocupació romana, dispersant-se la població en assentaments de planura de tipus agrícola.

Un exemple paradigmàtic d'aquestes vil·les romanes és la vil·la de la Campina-Catorzena al terme de Potries, de dimensions imprecises però considerables, amb espais residencials, d'explotació i transformació agrícoles, fins i tot tallers de fabricació

d'objectes ceràmics per a la comercialització dels productes. L'època visigoda comporta una ruralització de l'espai i una continuació dels assentaments romans. Amb l'arribada de l'Islam es produeix una concentració de la població rural en xicotets assentaments, és en estos moments quan es consolida el nucli urbà de Potries com a tal.

Quan l'any 1240, el monarca catalanoaragonés, Jaume I pren possessió dels castells de la comarca i de les seues terres, Potries era una xicoteta alqueria més de les que es disseminaven pel territori. El lloc de Potries estava dins dels dominis del Senyoriu de Rebollet i, junt a altres llocs, va ser donat pel rei a la família Carròs, primers senyors de Potries. D'esta manera la història de Potries transcorregué paral·lela a la d'altres centres urbans de major entitat, com Oliva o la Font d'en Carròs, i sempre dins d'un context territorial més ampli que es denominarà Honor de Rebollet o Terme de Dalt. L'any 1364 les hosts de Pere el Cruel de Castella arrasaren la comarca durant la guerra dels dos Peres, incloent-hi el lloc de Potries. Uns anys després, el 1368, Berenguer de Vilaragut, casat amb Alamanda Carròs, titulant-se senyor consort del Senyoriu de Rebollet, dóna la Carta de Poblament de les seues possessions, a causa del deplorable estat en què hi havien quedat després de la guerra. L'any 1382 Ramon de Riusech és reconegut com a senyor dels estats d'Oliva i Rebollet, que el succeeix el seu nebot Gilabert Centelles i Riusech quan va morir l'any 1387. Els Centelles detindran el senyoriu d'aquest lloc al llarg de molts anys. A mitjan del segle XV el senyor de Potries, Francisco Gilabert de Centelles, rep del monarca Alfons el Magnànim el títol de Comte d'Oliva, és l'any 1449, queda així Potries dins dels dominis del Comtat d'Oliva. El matrimoni entre Carles de Borja i Magdalena Centelles, l'any 1569, fa que el Comtat d'Oliva i el Ducat de Gandia queden units en un estat dominat per una de les famílies més importants de la seua època, els Borja; serà Potries un lloc més pertanyent a la poderosa nissaga dels Borja. Entre finals del segle XVIII i principis del XIX, Potries com molts altres pobles, mantindrà un llarg plet amb els Osuna per la seua independència senyorial, emparant-se en les lleis desvinculadores de 1814, emanades de les Corts de Cadis. Potries va estar habitat fins a 1609, data de l'expulsió dels moriscos, quasi exclusivament per musulmans. Després d'esta data, el municipi quedà pràcticament despoblat i no recuperà la població que tenia l'any 1609 fins passats més de cent anys. La principal riquesa del poble durant el segle XV era la canyamel, com a la resta de la comarca.

Quan a finals del segle XVII la canyamel entra en decadència, el cultiu de la morera, per a la cria del cuc de seda, i el de la vinya junt a l'oliverar adquireixen una certa importància. Des de principis del segle XX assistim a la implantació massiva del taronger, que a hores d'ara és el principal cultiu del municipi. Encara que el poble és eminentment agrari, hi ha una característica singular relacionada amb les artesanies, Potries s'ha caracteritzat al llarg dels segles per la producció d'objectes ceràmics.

7.3.1.2. El casc urbà

Es localitza als peus d'uns petits contraforts muntanyosos, seguint la tradicional disposició dels nuclis urbans d'origen musulmà, fet que condiciona la morfologia de la trama urbana amb sinuosos i estrets carrers. Fins el segle XIX, Potries era un poble tancat, hi havia un mur que protegia la població i una sèrie de portes que tancaven les entrades i eixides del poble, que van ser enderrocades l'any 1862. El nostre municipi encara conserva tota l'autenticitat del típic assentament eminentment rural, on la majoria dels edificis tenen la tipologia clàssica de les cases tradicionals d'agricultors al nostre país, amb una planta baixa on se situa el pas del carro articulant la distribució interna dels espais, pati interior i, al pis superior, la cambra per a emmagatzemar els productes del camp. Els carrers de Potries amaguen interessants i singulars edificis que podreu descobrir al vostre pas.

7.3.1.3. La casa ajuntament

Situada al carrer de Boamit, núm 26, constitueix un magnífic exemple de l'arquitectura senyorial del segle XVII a l'àmbit rural del nostre país. Una acurada restauració al començament dels anys 80 va fer possible la conservació d'aquest edifici, així com d'alguns singulars elements, com són les reixes de ferro forjat de la façana, els més que interessants paviments ceràmics o el bigam de fusta original de la casa. Tant alguns elements decoratius propis del renaixement tardà, com la qualitat dels materials emprats en la construcció, ens ha permès suggerir la seua cronologia i associar-lo a les classes dirigents i adinerades de l'època. Fins aleshores, tant sols hem pogut documentar el moment del seu traspàs com Ajuntament, a les darreries del segle XIX.

7.3.1.4. L'església parroquial dels Sants Joans

La parròquia de Potries es va constituir a la fi del segle XVI, abans era una rectoria de moriscos pertanyent a Oliva. L'església té la tipologia característica de l'arquitectura religiosa de l'època, planta de creu llatina inscrita en un rectangle amb

nau central, capelles laterals, creuer no emergent i torre-campanar ocupant l'espai de la primera capella del costat de l'epístola. Considerem que hi ha hagut, almenys, dues intervencions que han ampliat l'església per la part de l'evangeli. La primera, executada entre la fi del segle XVII i el començament del XVIII, que afecta fonamentalment a les capelles laterals (fent-les més grans i cobrint-les amb cúpula) i a la façana (acurtant-la i disposant a la part superior un perfil mixtilini), ambdues. La segona, duta a terme al primer quart del segle XIX, que comporta la construcció d'una nova capella, dedicada a Sant Blai, a l'altura del creuer, és de planta de creu grega coberta amb cúpula sobre petxines i llanternó; la seua concepció arquitectònica ens remet a les corrents classicistes dictades des de l'Acadèmia de San Carlos de València. Obres molt en la línia del barroquisme propi de l'època.

7.3.1.5. L'ermita del Santíssim Crist de l'agonia

L'ermita es localitza al cim d'un petit monticle, de 137 m. d'altitud, al sud-est de la població. El seu entorn està qualificat de protecció oficial, pel seu valor ambiental i paisatgístic, en les Normes Subsidiàries de Potries.

Un costerut camí flanquejat de xiprers, on s'ubica el Calvari, permet l'ascensió des del nucli urbà fins a l'ermita. Empedrat i escalonat, de tant en tant, presenta un deficient estat de conservació. Al tram superior, el camí es bifurca i es corba fins a desembocar en una placeta semicircular que se situa en front de l'edifici de l'ermita. La placeta està tota envoltada per una barana de maçoneria, amb lloses de pedra calcària a la part superior, i constitueix un vertader balcó sobre l'horta amb unes magnífiques vistes.

L'ermita tal com hui la coneixem, es va construir a mitjan del segle XIX, encara que amb anterioritat hi havia una petita construcció que albergava la imatge del Crist, portada allí després de la mort dels seus propietaris l'any 1799.

Els traçats de l'ermita són obra de l'arquitecte Carlos Spain, de formació acadèmica, del qual sabem que va ser arquitecte municipal de València. Arquitectònicament es pot enquadrar dins dels corrents neoclassicistes, de tall radical, que es prolonguen durant la primera meitat del segle XIX, sota les premisses que dicta l'Acadèmia de San Carlos, encara que a cavall ja dels nous llenguatges arquitectònics que comencen a irrompre en el context arquitectònic valencià. Les obres s'hagueren de

prolongar fins més enllà de l'any 1861, ja que aquest any l'Ajuntament decideix traslladar el Crist a l'església per acabar la capella major de l'ermita.

La planta de l'edifici és un quadre de 15 m. de costat, on hem de distingir el temple pròpiament dit, que ocupa la part central, i dues dependències annexes que s'adossen longitudinalment als laterals del temple. La seua planta presenta una disposició de creu grega inscrita en un rectangle, amb una orientació de nord a sud, els braços del creuer no emergents, capelles laterals, transsagrari i un atri o vestíbul als peus. Els cossos laterals tenen una planta en L, amb pati posterior, estant l'espai de l'oriental compartimentat i adaptat com a vivenda de l'ermità.

Exteriorment l'aspecte de l'ermita és massís, suavitzat pels jocs que creen els volums arquitectònics visibles a l'exterior, i que es corresponen amb l'original distribució dels espais interiors. La façana és d'una sòbria i elegant concepció neoclàssica, dividida en tres cossos, en relació a la divisió de l'edifici en planta. La portada, d'obertura adovellada, articula un ordre toscà de dobles pilastres, estant els intercolumnis perforats per estilitzats buits d'arc rebaixat. La façana està rematada per mitjà d'un frontó triangular, amb òcul cec al timpà i coronat per una petita espadanya amb la campana.

Cal destacar la pràctica absència de motius decoratius, els quals es restringeixen al cos principal o a les inscripcions del pis superior. Amb tot, la disposició simètrica de les obertures alleugereixen la robustesa de la façana i creen un delicat joc de massissos i obertures, de llums i ombres.

El vestíbul o atri, que precedeix el temple, és un petit espai quadrangular de 5 m. de costat, on cal destacar la situació dels accessos als cossos laterals de l'edifici i uns taulells ceràmics que rendeixen homenatge a personatges relacionats amb l'ermita, fets amb motiu de la commemoració del centenari l'any 1954.

L'interior del temple, d'una sòbria senzillesa, reproduïx a petita escala models arquitectònics del més pur classicisme radical acadèmic. Un ordre jònic de pilastres encaixades sobre pedestals articula l'alçat. El senzill entaulament, de fris llis continu, recorre el perímetre del temple, interromput en alguns punts per requadres, a manera de làpides commemoratives amb inscripcions en llatí, de evident connotació clàssica. Les naus es cobreixen amb volta de canó i faixons, i en la intersecció de la nau i el creuer s'eleva una cúpula amb tambor octogonal sobre petxines. Als peus del temple, sobre

l'atri, se situa el cor, que es prolonga sobre les dues capelles laterals. Petits passos permeten connectar les capelles laterals amb els braços del creuer i aquests amb els amplis accessos en forma de capella que condueixen al transsagrari, situat darrere de l'altar major.

La plàstica arquitectònica domina sobre la decoració. Aquesta, fonamentalment pictòrica, es restringeix a la capella major i a les petxines de la cúpula. Així mateix, hem de ressaltar que la policromia original aplicada als altars, fustes de pilastres i intradós dels faixons, i que singularitzava enormement el concepte arquitectònic de l'interior del temple, es va veure alterada per una intervenció reddecorativa als anys 80 molt poc encertada, i que d'alguna manera altera la visió global del temple en el seu sentit original.

Les pintures són obra del pintor Luis Téllez-Girón i Belloch. Utilitza la tècnica del fresc, a les petxines representa personatges bíblics inscrits en ovals, a saber: Jeremies, Daniel, David i Isaïes. Sobre l'altar major, adaptada a la forma semicircular de l'arc de la testera, es representa la Transfiguració de Crist, mentre que a l'intradós de la volta apareix la imatge del Sant Pare inscrit en un oval. També hem de comentar que a l'altar major es disposa una fornícula central que alberga la imatge del Crist de l'Agonia, magnífica talla policromada del segle XVIII.

7.3.1.6. La cassoleria d'Àngel Domínguez

Ens trobem davant l'últim testimoni de la important activitat terrissera al nostre municipi, d'una manera de viure i treballar que constitueix una part fonamental del llegat cultural dels nostres avantpassats. Està situada al carrer del Cup, núm.6, a un sector del casc urbà on es localitzaven diverses terrisseries, concretament tenim documentades a aquest sector 5 indústries en producció al començament del segle XX, encara que al municipi hi havien un total de 18 indústries.

La casa no ofereix cap distinció quant a tècniques constructives en relació a la resta d'edificis dels voltants. L'edifici és el característic de l'arquitectura urbana saforenca. Es construeix, probablement, a finals del segle XVIII, és una casa de dues plantes, amb dos cossos i el pati interposat.

La planta baixa, a dues mans i amb l'accés en forma de llinda, és la que feia bàsicament de vivenda. La planta superior és una cambra diàfana, sobre elevada mitjançant pilars i arcs cecs, sense separacions internes i coberta altíssima a dues aigües.

La part destinada a l'habitatge té una superfície d'uns setanta metres quadrats, enfront d'uns cent cinquanta metres vinculats als afers artesanals propis de l'ofici.

A la planta baixa, la primera i segona crugia són el lloc d'habitatge de la família terrissera, mentre que la tercera crugia i la cambra o planta superior, juntament amb el pati o els coberts adjacents, constitueixen el sector artesanal de l'edifici.

La tercera crugia de la planta baixa contenia els torns i el molinet de moldre i triturar els òxids, necessaris per aplicar el vidriat a les peces. A la cambra era on s'aplicava el vernís, mentre que un sistema de prestatges adossats a les parets assegurava el procés de secat i emmagatzematge de la producció abans de l'enfornament.

Al pati, llarg i estret, se situen les basses de decantació de l'argila. A l'esquerra del pati, el taller disposa d'una sala menuda, amb accés des de la tercera crugia i des del pati, on s'emmagatzemava el fang ja preparat. Un cobert adjacent s'utilitzava per l'emmagatzematge de llenya per abastir el forn.

El forn, situat al fons del pati i separat amb un cobert amb sostre a un aigua, és de tir vertical, amb elements estructurals construïts amb rajoles o paredat de pedra unida amb morter d'argila.

El forn de baix o cambra de foc, té una obertura d'accés amb un arc de mig punt. L'interior, de secció rectangular, presenta un banc corregut i un enfonsament al centre per a la deposició de les cendres. Un garbell separa les dos cambres superposades.

Del forn de dalt o cambra de cocció, no coneixem el seu interior per estar tapada la porta d'accés. Sobre la volta les toveres asseguren el control de la cocció.

Aquest forn, als primers anys del present segle, era utilitzat alhora per tres tallers: per la cassoleria que ara presentem, propietat d'Àngel Domínguez, i per les dues adjacents, la de Simeón Tarrazó i la de Fernando Domínguez.

7.3.2. Beniflà

7.3.2.1. Història

Antiga alqueria d'origen musulmà, el territori del qual pertanyia al Senyoriu de Rebollet. Després de la conquesta va mantindre la seua població musulmana fins l'expulsió dels moriscos el 1609, data en què tenia més de 100 habitants. Va pertànyer a la família dels Carròs i al ducat de Gandia. Fins finals del segle XVII va estar

pràcticament deshabitada, iniciant llavors una recuperació demogràfica que la va dur a assolir els 360 habitants el 1794. Quan, a principis, del segle XIX es va abandonar el conreu de la morera, i en conseqüència de la recessió econòmica que va suposar, la població va sofrir un descens progressiu.

7.3.2.2. Església de Sant Jaume

L'església de sant Jaume apòstol, aixecada sobre una mesquita en el segle XVI ha estat restaurada en 1983 quan es descobrí l'antic mihrab.

7.3.3. L'Alqueria de la Comtessa

L'Alqueria de la Comtessa es troba situada a 79 km al sud de la ciutat de València, a 5,2 km al sud de la capital de la comarca, Gandia, a 32,6 km al nord de la ciutat de Dénia, a 42,4 km a l'est de Xàtiva i a 105 km al nord d'Alacant. Situat aproximadament a 16m sobre el nivell de la mar, pertany a la comarca de la Safor, al centre de la planura que forma el curs baix del riu Serpis. Prou ben comunicat amb els pobles veïns, se situa enmig de dos vies de comunicació importants; la N332 i l'autopista AP7 Tarragona - Sant Joan d'Alacant. El terme municipal, limita al N amb els termes municipals de Bellreguard i Palmera, a l'E amb el de Piles, al S amb la Font d'en Carròs i Oliva i a l'O amb Rafelcofer. Pertany al Partit Judicial de Gandia, Província, Audiència Territorial, Capitania i Bisbat de València.

La ubicació d'Alqueria de la Comtessa en plena Horta de Gandia i a la dreta de riu Serpis, fa que la totalitat del sòl del seu terme municipal siga una planura d'argil·les constituïdes per sediments quaternaris del període Plistocè, excepte a la muntanya del Rabat, que és un muntijol aïllat de calcària, amb una longitud d'un quilòmetre i una altura d'uns 176m, típic en esta classe de planures al·luvials.

El nord del terme municipal és tot camp de tarongers que només es veu alterat pel barranc de Palmera o de Seret -com diuen a l'Alqueria- que envolta el poble pel nord i serveix de límit amb el terme de Palmera. El relleu de l'horta és pla, i va ascendint cap al SO a mesura que ens apropem de les faldes de la Serra Gallinera, amb una mitjana de 16m sobre el nivell de la mar. Les zones més altes de l'horta se situen al SO del terme, a les partides del Fil del Poble i el Rabat, i les més baixes les de Sotaia i Rafalatar.

L'Alqueria de la Comtessa participa en un sistema d'irrigació fòssil, estès per la planura costanera de la comarca, d'origen islàmic, l'aigua procedeix del riu Serpis,

embassamada en l'assut d'*En Carròs* i dirigida cap a l'Alqueria per la sèquia Mare i la Sèquia Comuna d'Oliva.

La població té forma allargada i al terme trobem els paratges de la Fonteta de Quaresma a la muntanya del Rabat, també anomenada muntanyeta de la Creu, és un tossal on hi havia un poblat ibèric que ocupava el cim. S'hi han descobert habitacles que aprofitaven la muralla com a mur i que s'havien d'utilitzar com a emmagatzematge de gra; i la muntanyeta de Sant Miquel, també amb restes d'un poblament ibèric tardà.

Alqueria, prové de l'àrab *al-qaria* "casa de camp per a la llaurança o terreny poc poblat en el camp", la segona part del seu topònim, *de la Comtessa*, ve donat per la seua pertinença a la comtessa d'Oliva i senyora del terme de Rebollet després de la conquesta cristiana.

7.3.3.1. Història

Alqueria, prové de l'àrab *al-qaria* "casa de camp per a la llaurança o terreny poc poblat en el camp", la segona part del seu topònim, *de la Comtessa*, ve donat per la seua pertinença a la comtessa d'Oliva i senyora del terme de Rebollet després de la conquesta cristiana.

Malgrat que al terme s'han trobat importants restes d'un parell de poblats ibèrics als voltants del Rabat i d'un altre romà, en la muntanyeta de Sant Miquel i una vil·la en la partida de Rafalatar, l'origen del lloc és una alqueria morisca que pertanyia al ducat de Gandia. L'Alqueria va ser un xicotet llogaret abans del segle XVI i tenia 16 cases en 1572. En 1562 se li va agregar l'Alqueria dels Frares. L'Alqueria de la Comtessa, era un xicotet caseriu abans del segle XVI i en 1572 tenia 16 cases habitades. És parròquia independent des de 1773, fins aleshores depenia de la parròquia de Rafelcofer. L'actual terme seria definit el 1725. En 1713 figurava amb 38 veïns, els mateixos que en 1609.

El ràpid increment del segle XVIII, culminat amb 346 pobladors en 1787, va anar seguit per la seua quadruplicació en el segle XIX. Aquest fort creixement entre altres raons va estar vinculat a l'emplaçament vora la nova carretera i el va situar en 1352 habitants en 1900. L'auge de la comercialització de la taronja del primer terç de segle amb l'aparició de magatzems fruiters i les seues fàbriques complementàries va fer el que el 1930 en foren ja 1600. Posteriorment la variació de les circumstàncies econòmiques va estancar la seua població, que va aconseguir el seu màxim en 1981 amb 1712 habitants, ha experimentat un considerable retrocés actualment.

7.3.3.2. Església de Sant Pere

De 1909, estil neoclàssic i grans proporcions, amb tres naus d'estil neoclàssic, inaugurada en 1909. El campanar, de 1880, és d'una altura considerable i està format per quatre cossos, dels quals els dos superiors i el vistós remat són de taulellets.

7.3.3.3. Ermita de Sant Miquel

Situada en el terme de l'Alqueria, sobre la muntanyeta de Sant Miquel, a la qual s'accedeix des del camí Molí i el camí vell de Xàtiva, és propietat de la parròquia de la Font d'en Carròs, gòtica del segle XVII, edificada sobre una anterior. Al seu voltant hi ha restes d'una vil·la romana.(veure més en l'apartat de La Font d'En Carròs).

7.3.3.4. L'Alqueria del trinet

L'Alqueria del Trinet, una alqueria fortalesa del segle XVIII amb torre i muralla.

7.3.4. Rafelcofer

La ubicació de Rafelcofer en plena Horta de Gandia i a la dreta de riu Serpis, fa que la totalitat del sòl del seu terme municipal siga una planura d'argil.les constituïdes per sediments quaternaris del període Plistocè, excepte a la muntanya del Rabat, que és un muntijol aïllat de calcària, amb una longitud d'un quilòmetre i una altura d'uns 176m, típic en esta classe de planures al·luvials. El relleu de l'horta és pla, i va ascendint cap al SO a mesura que ens apropem de les falques de la Serra Gallinera, amb una mitjana de 20m sobre el nivell de la mar. Les zones més altes de l'horta se situen al SO del terme, a les partides de la Huitena, la Runa i el Caragol, i les més baixes les de Sotaia -partida que té continuïtat pels termes de l'Alqueria de la Comtessa i Bellreguard on la *sendeta de Bellreguard* en fa de frontera, i la Vega. La partida del Racó podríem dir que fa de transició, ja que gran part d'ella es troba ocupada pel Rabat i a la seua part més occidental on es troba situat el nucli de l'Alcudiola hi ha un xicotet muntijol annex al Rabat, que té uns 50m d'alçària i que la gent coneix pel nom del Calvari.

El barranc de Palmera o (barranc de Beniteixir) entra pel sud al terme de Rafelcofer a prop de l'Alcudiola i segueix el seu curs tocant els extramurs de la part nord de Rafelcofer en direcció cap a l'Alqueria de la Comtessa. Rafelcofer participa en un sistema d'irrigació fòssil, estès per la planura costanera de la comarca, d'origen islàmic, l'aigua procedeix del riu Serpis, embassamada en l'assut d'*En Carròs* i dirigida

cap a Rafelcofer per la sèquia Mare i Sèquia Comuna d'Oliva. Els dos partidors d'aigua, el del cano *de l'Alcudiola* i el del cano *del Mig*, distribueixen les aigües per tot terme coferer.

7.3.4.1. Història

Hi ha presència de poblament al terme de Rafelcofer cap al segle II abans de Crist, a l'Edat del ferro, amb el jaciment iber excavat en la dècada dels huitanta de la muntanya del Rabat. Es tracta d'un recinte emmurallat, amb diverses obertures d'accés i restes disperses dels murs dels edificis. A les falces del Rabat i a prop de la muntanyeta de Sant Miquel, a la vora del camí que anava des de Saetabis (Xàtiva) fins al port de Dianium (Dénia), s'han trobat alguns punts de concentració de material ceràmic iber pertanyents als segles II i I abans de Crist. De l'època romana destaquen el jaciment de la muntanyeta de Sant Miquel i els seus voltants i la troballa de dos inscripcions funeràries relacionada amb una probable existència d'una necròpolis alt imperial als voltants de la muntanyeta del Sant Miquel i el Camí vell de Xàtiva.

Rafelcofer i l'Alcudiola es constituïren com a assentaments humans a l'època islàmica, des de la conquesta cristiana (1239) continuen sent llocs de poblament musulmà i van lligats al senyoriu de Rebollet, i posteriorment al Comtat d'Oliva i Ducat de Gandia. El senyor d'Oliva va concedir la carta-pobla el 18 de març de 1368. En 1535 va ser desmembrat d'Oliva, i erigit en Rectoria de moriscs, una espècie de mecanisme inquisitorial a escala reduïda per tal de controlar els moriscs de les alqueries de la seua àrea jurisdiccional, i li fan ser afegits com a annexos, l'Alqueria dels Frares, l'Alqueria de la Comtessa i l'Alcudiola del Rabat, amb església parroquial a Rafelcofer. Cap a 1527 al terme hi vivien un 125 habitants, majoritàriament moriscs. Després del decret d'expulsió dels moriscos, el terme de la Rectoria de Rafelcofer va quedar pràcticament despoblat, però poc després es va iniciar una repoblació, amb gent fonamentalment dels pobles veïns. L'Alqueria dels Frares que havia sigut agregada a l'Alqueria de la Comtessa, no tornaria a ser repoblada. Esta situació demogràfica i econòmica gens favorable i les epidèmies del segle XVII i la Guerra de Successió de principis del XVIII van fer que la població del terme no cresquera fins al 1713 en què ens trobem am uns 198 habitants.

Després de la segregació de l'Alqueria de la Comtessa (1733), l'Alcudiola quedava definitivament annexionada a Rafelcofer i se situava en uns 336 habitants. En 1768 passava a tindre 456 habitants i 562 en 1787. En la primera divisió provincial, va

ser adscrit a la província d'Alacant i al partit judicial de Pego, fins a la seua inclusió definitiva a la província de València el 1847. En 1826 iniciava el seu el boom demogràfic amb 750 habitants, i malgrat les epidèmies de la pallola i del còlera que aparegueren al llarg de tot el segle XIX, Rafelcofer situava la seua població en 1877 a 1609 habitants, el 1891 tombava els portals que el tancaven i arribava ja en 1900 fins els 1769 habitants. L'epidèmia de grip, l'esgotament de la terra i la crisi de finals dels anys 20 i l'inici de la guerra civil espanyola i la postguerra van ver disminuir a poc a poc la seua població a causa de l'emigració constant.

L'any 1960 tenia 1671 habitants. El fort creixement demogràfic dels 60 i 70 no va fer altra cosa que intensificar l'emigració cap a Gandia i a altres nuclis emmagatzemadors de taronja. Amb un índex d'envelliment de la població important, amb un quasi nul creixement urbanístic durant els últims vint anys, Rafelcofer pot quedar en una situació compromesa de cara al seu futur: el de ser un poble-asil de la Safor front al corredor juvenil al llarg de la N332 amb centre indiscutible a Gandia.

7.3.4.2. Església parroquial

D'estil neoclàssic finalitzada en 1887. Dedicada a Sant Antoni de Pàdua i Sant Diego d'Alcalà. Va ser construïda en el segle XIX en dues fases com a ampliació de l'antic rectorat de moriscs (segle XVI), que constituïx la capella de la comunió annexa. Encara que actualment ha sigut reformada, l'estil del conjunt és neoclàssic. En l'interior podem trobar diferents imatges com la Divina Aurora, Sant Antoni de Pàdua i Sant Diego d'Alcalà, a part de tres retaules neoclàssics en fusta tallada i decorada.

7.3.4.3. La casa abadia

Edificació d'estil neogòtic(1933), situada al carrer Major 47. El mestre d'obres va ser Batiste Vila Frasquet. En aquest edifici predomina clarament un estil neogòtic (arcs apuntats i pinacles), encara que el sòcol, les reixes dels balcons i el rètol (Casa Abadia), es decanten més cap al modernisme. Es tracta d'un edi extremadament insòlit a la Safor.

7.3.4.4. Carrer major

El carrer Major de Rafelcofer es caracteritza per tindre un traçat amb corbes poc marcades que donen al conjunt una sèrie d'estretiments i eixamplaments ben peculiars dins de l'esquema de l'urbanisme del segle XVII i XVIII pròpies de la zona. A més,

podem trobar edificis amb façanes molt riques en reixes i elements ornamentals típics de l'arquitectura eclèctica i modernista del segle XX.

7.3.4.5. Museo arqueològic

Està dedicat al jaciment iber del Rabat i a les diverses troballes del terme, disposa de tota una sèrie de restes arqueològiques tant de l'època ibèrica com de la romana descobertes als voltants del Rabat, que són de vital importància per a conèixer la cultura ibèrica i la romanització en la comarca de la Safor. Per a visitar el museu, cal confirmar cita prèvia amb l'Ajuntament.

7.3.4.6. El trinquet

El Trinquet de Rafelcofer, construït en 1936, és de propietat privada, i està en un estat ruïnós.

7.3.4.7. Molí del mig o de bas

Està documentat el seu funcionament almenys des del segle XVI, i també està en un estat semi-ruïnós.

7.3.4.8. La muntanya del rabat o de la creu

Propera al castell de Rebollet hi ha tota una sèrie de varietats de plantes aromàtiques i medicinals, i una esplèndida vista panoràmica, ja que des del seu cim s'albira tota l'Horta de Gandia. El Rabat és un dels majors nuclis de població ibèrica de la Safor, datat per les ceràmiques d'importació entre la meitat del segle V a.C. I els primers anys del segle I a.C., encara que cal dir que aquest jaciment no es pot visitar, però sí que podem contemplar tots els vestigis en el Museu Arqueològic.

7.3.5. Oliva

Oliva és una ciutat del País Valencià, la segona més gran de la comarca de la Safor, les primeres notícies d'ocupació humana es remunten a l'època del paleolític mitjà.

Oliva limita amb les següents localitats: Alqueria de la Comtessa, La Font d'en Carròs, Piles, Villalonga, l'Atzúvia, Dénia, Pego i Ondara. El centre històric, està format per la Vila (part de la ciutat que estava dins de les muralles que van ser enderrocades després de la guerra de Successió (1707) i el Raval o zona de la ciutat que va créixer fora de les muralles i que fins el segle XVII estava poblada per moriscos.

7.3.5.1. Història

L'origen d'Oliva es segurament anterior a la conquesta islàmica. Es probable que siga la Awraba que Ibn-al-Abbar cita com un lloc pròxim a Dènia i dependent d'aquesta capital de taifa musulmana. Per altra banda, Gaspar Escolano escrivia en 1609 que els moriscos l'anomenaven *Eniba*. En tot cas, alguns documents medievals e inclús del segle XVI l'anomenen *Oriva*, *rabad Awriba* o *rabat Awruba*, a més a més del topònim que després va prevaleixer, es a dir Oliva.

Després de la conquesta cristiana del segle XIII, el rei Jaume I, respetà a la població musulmana i la va donar al senyoriu de la Família Carròs, la qual tenia el centre de poder en el castell del Rebollet. Més tard fou comprada per la família Centelles, qui la separà del Rebollet i obtingué d'Alfons el Magnànim en 1449 el títol de Comtat. El títol de comte fou per a Francesc Gilabert de Centelles i l'heretà més tard una descendent seua Magdalena, qui fou casada en el que més tard seria duc de Gandia, Carles de Borja. Per aquest matrimoni va passar a formar-se un sol senyoriu de gran extensió i riquesa, que passaria per mans de la família de Benavent i finalment de la família Osuna (1777).

7.3.5.2. Carrers típics del Raval

Al llarg del nostre passeig pel barri del Raval ens trobem amb carrers com el de la Hoz que, per les seues vivendes modestes construïdes damunt la pedra en el segle XVI, i la seua forma en L amb pendent acusada, atorguen una singularitat especial a la població d'Oliva.

També podem trobar altres com el carrer Pou d'Alzina que encara conserva el seu traçat musulmà i una pendent forta, amb eixamples a nivells diferents per facilitar l'accés a les vivendes. En ella es troba també un pou que li dona nom

7.3.5.3. Casa abadía de Sant Roc

Segles XV-XVIII. Edifici d'origen mudèjar. És una mostra representativa de l'arquitectura popular dels segles XVII i XVIII

7.3.5.4. Casa museu Gregori Maians

La casa que serví de domicili a la família del Senyor Gregori Maians i Siscar i a ell mateix durant els 28 anys de residència a Oliva (1739-1767) és un dels millors exemples conservats del tipus d'habitatge característic de les famílies benestants en

l'Oliva del segle XVIII: casa de tres plantes –baixa, noble i cambra-, portalada de carreus amb arc de mig punt i escut heràldic a la clau. Rehabilitada el 1988 com a Casa de Cultura, des del 1999 és la seu en Oliva del Museu Valencià de la Il·lustració i la Modernitat. La visita al Museu s'inicia amb un audiovisual que introdueix als visitants en el món maiansià i en el fenomen de la il·lustració històrica en terres valencianes i espanyoles.

7.3.5.5. Església de Sant Roc

Es una construcció del segle XIX edificà sobre un temple anterior, sobre una antiga mesquita de la moreria convertida en església el 1526 i ampliada entre 1582 i 1591. Es d'estil neoclàssic i compta amb un campanar alçat en 1700 i sobrealçat eb 1957. El temple actual és una obra del segle XIX, excepte la capella del Crist que data de l'any 1749. Hi destaca aquesta capella, la capella del Crist, així com els frescs de les cúpules. La capella del Crist és una autèntica joia barroca. Va ser construïda en el segle XVIII gràcies als donatius dels feligresos. Té planta de creu grega, cúpula central i reresagrari.

7.3.5.6. Església de Santa Maria La Major

Està en la plaça de l'església. L'església de Santa Maria està considerada como un exemple representatiu de l'arquitectura valenciana de l'època. Té grans proporcions i compta amb tres naus d'estil neoclàssic, fou construïda al llarg de tot el segle XVIII (inaugurada oficialment en 1787), en substitució del temple anterior que era una església desde 1244, del que encara es conserva una capella gòtica restaurada i el arc apuntat gòtic mudèjar d'una porta. Destaca el reresagrari —que actua de contrafort de l'absis—, el campanar i la capella de la Mare de Déu del Rosari.

7.3.5.7. Església de Nostra Senyora del Rebollet

Està ubicada dins del conjunt del convent i col·legi de les Carmelites, data del segle XVII i en ella es venera la imatge traslladada desde el castell del Rebollet, data del segle XIII i es una de les representacions marianes més antigues del territori València.

7.3.5.8. Església de Sant Francesc d'Assis

Es la tercera parròquia de la ciutat, fou creada en 1953 i s'assenta sobre un temple modern i funcional.

7.3.5.9. Palau dels Centelles

Res queda ja del vell palau Comtal dels Centelles, edifici d'estil gòtic renaixentista que fou construït en els segles XV i XVI. Desmantellat a principi del segle XX, les seues peces més notables foren traslladades a Dinamarca o repartides per museus.

7.3.5.10. Altres edificacions religioses

Ermita de Sant Vicent: construïda en 1726 sobre l'antic portal de la muralla.

Ermita de Sant Antoni.

Ermita de Sant Pere i dels Sant Antonins també del segle XVIII.

7.3.5.11. Forn romà

Forn romà. Segle I d. C.

Al carrer Santíssim nº 15 es conserva in situ un dels Forn ceràmics utilitzats per la terrisseria romana del s. I. d. C. que, fa 2000 anys, produïa àmfores, ceràmica comú i material de construcció en una Vil·la rural de la nostra comarca. Exhumat el 1988 durant l'excavació del solar de l'antic cinema Savoy –part de l'extens taller terrisser romà descobert el 1975 en aquesta zona del casc urbà d'Oliva- , aquest forn és un dels quatre que, junt a restes d'edificacions i abocadors ceràmics, proporcionà aquest excepcional jaciment arqueològic en plena activitat des dels primers anys de l'Era fins el 80 d. C.

Decidida la salvaguarda permanent d'aquest vestigi per la seua entitat i bon estat de conservació com a testimoni d'una activitat lligada a la romanització, l'àrea arqueològica que compren el Forn fou adquirida el 1991 i rehabilitada en distintes fases fins la seua musealització i obertura al públic l'any 2006. El forn, de planta quadrangular, conserva pràcticament íntegra la graella, la cambra de combustió i part de la boca d'alimentació, mentre que , de la cambra de cocció, només resta part de la paret. De particular interès és també l'espai, de planta quadrada, obert a la boca d'alimentació i delimitat per tres murs fets amb pedra de paredar que servia per a emmagatzemar la llenyada i alimentar de combustible al forn.

7.3.5.12. Museu arqueològic

C/ les Moreres, 38.

E-mail: arqueologo.oliva@cv.gva.es

7.3.5.13. Antiga casa de la família Pasqual

El Museu té la seua seu en l'antiga llar de la *Família Pasqual*: una gran casa senyorial consolidada a partir de distintes fases i remodelacions constructives realitzades entre els segles XV i XVIII. Rehabilitada entre el 1997 i el 1999, aquesta casa conserva, a més d'una gran part de l'estructura arquitectònica original, un dels finestrals del s. XVI i el portal de carreus blasonat (s. XVII) de l'entrada principal. En la planta baixa s'ubiquen les sales de l'exposició permanent del Museu que ens ofereixen un interessant recorregut per les distintes etapes de la Història d'Oliva i de la seua comarca.

7.3.5.14. Museu de Vicente Parra

(Casa natalícia de Gregori Maians. Segles XVIII-XX)-Exposició permanent de l'actor Vicente Parra.

El teatre Olímpia, ubicat en la que fou casa natalícia de D. Gregori Maians i Siscar com ens recorda l'escut heràldic que presideix la façana, acull en les sales de la primera planta l'exposició monogràfica dedicada a la memòria del gran actor Vicente Parra. A través dels cartells de les seues pel·lícules, d'una abundant documentació gràfica sobre la seua carrera artística, dels guardons rebuts al llarg de la mateixa..., s'ofereix un complet recorregut per la trajectòria humana i artística de l'actor que simbolitzà com a pocs tota una època en la història del cinema i del teatre espanyols.

7.3.5.15. Plaça de l'Ajuntament

En la plaça de l'Ajuntament podem contemplar edificis dotats d'un atractiu especial. Presideix la plaça l'estàtua dedicada a l'almirall Gabriel Ciscar i Ciscar, un dels personatges més il·lustres de la nostra ciutat.

7.3.5.16. Portal del fossar

Junt a l'església de Sant Roc, i a la seva dreta, s'hi troba l'Arc del Fossar, fou l'antic portal d'entrada al cementeri cristià.

7.3.6. La Font d'En Carròs

La vil·la de la Font d'En Carròs es troba al sud del la província de València. El casc antic està construït sobre una petita elevació als peus de la Serra Gallinera, on les noves construccions van extenguent-se a la part llana. El seu terme municipal té una extensió de 973,75 hectàrees. Limita al nord amb els termes municipals de L'Alqueria

de la Comtessa, Beniarjó i Rafelcofer, a l'Est amb Oliva, a l'Oest amb Potries i Beniflà i al sud amb Villalonga i Oliva, tots ells pertanyien a la Conca de La Safor.

El seu origen es remunta a l'Edat del ferro, amb el jaciment iber de la muntanya del Rabat, d'època romana s'hi conserven fragments de possibles estàtues i monedes imperials, que mostren l'existència d'una vila rústica alto imperial al Portal Roig. Durant el domini àrab va ser coneguda com a Rafalí i estava sota jurisdicció del senyoriu de Rebollet que, en 1241 fou donat, amb tot el seu territori al noble Pere Eiximen d'En Carròs o Carroç el qual llinatge va exercir el senyoriu fins finals del segle XV en què passà a Pere Centelles. Posteriorment el posseïren els comtes d'Oliva i ducs de Gandia fins 1771 en què acaba en mans del ducat d'Osuna.

7.3.6.1. La font dels xorros

Antigament la Font que abastia d'aigua a la població, es trobava al voltant del Carrer Major-Plaça de l'ajuntament i en l'any 1820 fou traslladada a la plaça de Francesc Carròs.

Dita Font es coneguda popularment com "Els Xorros", que junt amb l'escut de l'any 1826 que presideix la Font, son un record del passat.

En temps de D.Salvador Espin Gallent, cura pàrroco, (1911-1929), es realitzà un pou en la plaça de l'Església i amb una noria que treia l'aigua, a fi de que la gent que residia en la part alta de la població es poguera abastir d'aigua sense tindre que baixar a la plaça.

En els anys 1949-1950 la plaça va ser objectiu de reformes i l'antiga Font fou destruïda, construint-ne una altra de forma octagonal amb pedres de màrmol en la mateixa plaça, enfront del actual número 9 de la plaça Francesc Carròs.

El Ajuntament de nou va reestructurar la plaça en l'any 1971 i en plenari de 23-03-1971, es va adjudicar definitivament la subhasta per a contractar les obres a D.Antonio Cazaurang Escartin, autoritzant-ne a D.Miguel Escrivà Escrivà, Alcalde de la Localitat, per la firma de la corresponent escriptura de adjudicació i en plenari es va aprovar definitivament el projecte de pavimentació i urbanització de la plaça Francesc Carròs, en el que s'incloïa el trasllat de la font pública a el seu lloc actual i que la seua forma deuria de ser idèntica a la font antiga, de tanta tradició en esta vil·la.

7.3.6.2. Castell de Rebollet

El recinte murallat té una superfície de 3558m². Fou inscrit el 3 de juny del 2002 en el Registre General de Béns d'interès Cultural del Patrimoni Històric Espanyol, amb categoria de monument.

Segons varis autors com Diago, Madoz, etc., ja existia en la denominació romana dels Emperadors Augusto, Claudio, Tiberio, etc., Escolano, ja assegurava que en temps de la Conquesta ja hi havia realment una vil·la, anomenada Rebolledo o Rebollete, molt abans de que Carròs fundara la població que hui porta el seu nom. En l'any 1240 en la crònica de Jaume I torna a aparèixer el nom de Rebolet, una escriptura en 1404 torna a mencionar el topònim de Rebollet.

Els àrabs venen a Espanya en la primavera de l'any 711. En l'any 713 el fill de Muza, Abdelazis se apodera de Oriola. Per aquell temps el califa de Damasco ordena a Muza que entregue al desposseït Tarik el mando que li havia arravatat. Seguidament es Tarik qui empren noves conquestes en direcció Nord, conquesta Catalunya i Aragó per a baixar a Sagunt, Valencia, Xàtiva i finalment en el mateix any s'apodera de Dénia, establint-se també en el Castell del Rebollet i en la Font d'En Carròs.

Durant la Reconquesta del regne de Valencia per Jaume I d'Aragó i després de la toma de la capital el 9 d'octubre de 1238, el seu últim rei Sellán va partir en direcció sud cap a Denia. El Conquistador se'n anà a Montpeller a sosegar varies turbacions que hi havia en aquella ciutat. Ausent el rei del nostre territori, alguns cavallers cristians feren incursions incontrolades per el sud del regne contra els moros i en una d'elles D. Berenguer de Entenza, D. Guillem de Aguilon, D. Pedro Ximenez Carròs, D. Pedro de Luna, D. Fernan Sanchez de Ayerbe i D. Ramón de Cardona, amb dos cents vint-i-cinc cavallers, cinc cents infants i una companyia d'almogàvers (foren els més guerrers de l'exèrcit cristià i el terror de la morisma. Eren soldats a sou de Aragó i Catalunya, que venien a ser un anticipi dels mercenaris actuals), entraren en la Vall de Bairén. D. Pedro Ximenez Carròs posà lloc al fort i rocós Castell de Rebollet, guanyant-lo en combat en 1239. Agraït el rei per els seus servicis el 18 de juliol de 1240 fou mereixedor En Carròs de la senyoria del Castell i de la Vil·la de Rebollet als que posteriorment foren agregats les alqueries de Mediona(2), Elca(3), Robola i Oliva.

En el testimoni de visites de l'any 1571 es refereix en l' inventari de l'Església de Rebollet que es troben: una creu de plata, ornaments, casulles, tres palios, dos òrgans menuts, llibres de cant per a oficis, una llanterna par al Santíssim Sacrament i un púlpit.

En l'any 1383, D. Ramón de Riusech o Centelles, va comprar la baronia, honor i Castell del Rebollet, quedant agregada així Oliva, que més tard seria erigida en comtat i els seus comptes la posseïren fins que la Casa dels Borja o Ducs de Gandia per el matrimoni del V duc, Carles de Borja amb Magdalena de Centelles, l'adquiriren.

En la ciutat de Gandia i en la Conca de la Safor, en l'any 1598 hi hagueren uns terratrèmols molt forts, que derribaren molts edificis. Entre els edificis que foren derribats, figura la torre del campanar col·legial de Gandia, el convent de Ntra. Senyora del Pi d'Oliva i el Castell del Rebollet.

El procés es feia irreversible: a les dones valencianes i catalanes dels Carròs i Centelles succeïren las castellanones dels Borja i a estes les estrangeres dels Osuna, i els seus descendents es sentien cada vegada més distants d'aquell primer Carròs i del seu modest Senyoriu del Rebollet.

7.3.6.3. Muralla

El primer nucli de població de La Font d'En Carròs es va establir en les seues parts més altes, denominant-se "EL RAFALÍ" i amurallant-se per la defensa dels seus habitants. Va tindre una extensió aproximada de 800 metres lineals, discorrent per els actuals carrers denominades Rebollet, Santo Domingo, Major, Pl.Ajuntament i Cementeri Vell, existint en l'actualitat restes que justifiquen el pas per dita zona. En l'actualitat en la seua part Est i Sud queden uns cent metres de mur, amb un traçat del segle XIV i construïda a l'estil morisc. En dita zona i sobre la roca viva de la muntanya es construï una mesquita àrab , convertint-se posteriorment en una església cristiana (1329), la qual en l'actualitat es un monument històric molt important en la nostra Vil·la i en la Comunitat Valenciana, que al descobrir-se les arcades gòtiques del seu interior que li han donat més valor arquitectònic. També existí en la seua part Est la porta denominada "Portal Roig" que fou la porta de eixida cap al Castell del Rebollet, punt fort de la defensa àrab i posteriorment cristiana.

Conquistat el Castell del Rebollet i la Vil·la de La Font d'En Carròs per el senyor Carròs, per a major seguretat dels cristians, obligà als moros a retirar-se de la part emmurallada i els desplaçà a la part baixa, zona on actualment està ubicada la ermita de San Antoni Abat, que en els seus principis també fou mesquita mora.

La resistència dels vençuts per a conservar-se com eren i la intransigència dels vencedors per a fer-los canviar de les seues creences, s'acabà amb l'expulsió dels moros

en l'any 1609, abandonant-se i en alguns casos disfressant-se gran part de les construccions antigues, que encara hui en dia venen experimentant.

7.3.6.4. El Rabat

D.Vicente Gurrea, bon aficionat a la arqueologia, va tindre especial interès en que el Rabat s'excavara, que junt amb D.Aparicio i Climent publicaren la Carta Arqueològica de La Safor.

L'arqueòleg de la Diputacio de Valencia D.José Aparicio, manté l' hipòtesi que el poblat de Rabat, té relació amb el Santuari de la muntanya de Sant Miquel, propietat de la Font d'En Carròs.

Desde 1980 a 1982 el Departament d'història antiga de la nostra Universitat ha realitzat tres campanyes d'excavació treballant-se una gran superfície de les que es va permetir exhumar una intrincada red de estructures de habitacions de pedra en sec, així com acopiar un considerable conjunt de materials arqueològics.

7.3.6.5. Ermita de Sant Antoni Abad

Està ubicada en un barri del traçat medieval, en el qual es trobava assentada la moreria de la Vil·la sobre un cementeri medieval dels musulmans. Fou construïda entre 1530 i 1580, després de que els visitadors eclesiàstics catequitzaren i batejaren per ordre del emperador Carles V a tots els moros que volgueren continuar en Espanya, convertint-se en esglésies catòliques totes les mesquites.

No tenen en si ningun estil concret, perquè estaven mesclats els estils gòtic i àrab.

Esta ermita dedicada a Sant Antoni Abat, fou durant molts anys parròquia per al veïnat de la part baixa de la Vil·la, però desde fa alguns anys sols s'obri en la festa del Sant.

Segons documents obrant en el Ajuntament, dita ermita consta en la direcció General del Patrimoni Artístic, Arxius i Museus, depenent del Ministeri de Cultura.

La seua construcció actual data de finals del 1940, alçant-se sobre el solar en que amb anterioritat es trobava l'antic edifici de l'ermita i que durant la Guerra civil es va derruir.

Segons les persones que conegueren els fets, de l'antiga ermita sols quedaren en peu les parets mitgeres que fitaven amb les cases de la plaça de Sant Antoni i del Carrer Sant Miquel, segons es pot observar en la mitgera amb la casa del carrer Sant Miquel en l'extrem de la mateixa amb la façana, es troben els sillars del cantó que delimiten el mur pinyó de l'Ermita que es en el que actualment es troba l'altar.

La planta de l'ermita es de forma rectangular, de 6.80 metres de façana principal que recau a la plaça de San Antoni i 12,60 metres de profunditat, adossat al costat esquerre té un quadrat de 3,50 x 3,50m, que correspon a la sagristia.

7.3.6.6. Ermita de Sant Miquel

Desde molts anys son freqüents les notícies publicades sobre les troballes en aquest lloc de nombrosos materials arqueològics, el que ens dona la idea de la gran importància i interès que va tindre en l'antiguitat.

De Madoz es recull, que fent excavacions en les immediacions de l'ermita es trobaren monedes romanes. També es cita la troballa de làpides romanes, restes d'estàtues i possibles restes de muralles romanes.

L'ermita fou construïda entre 1530 i 1580, dita ermita està situada en els termes de Rafelcofer i l'Alqueria de la Comtessa, però es propietat i jurisdicció de la Font d'En Carròs.

En la seua cima , l'ermita amb el seu porxet de tres arcs i una casa adossada que antigament fou habitada per un ermità, amb la seua porta d'arc escarçat i la seua coberta de teules morunes a dos aigües. El edifici de planta quadrada està enrajolat amb taulells rojos al llarg de les parets. El sostre el forma un enteixinat amb bigues i muntura de raselles.

La seua construcció es realitzà en el lloc on existiren restes romanes, convertint-se posteriorment en mesquita en la invasió aràbiga i després en ermita cristiana.

L'imatge de Sant Miquel es troba en l'església parroquial de la Font d'En Carròs degut a que l'antiga va desaparèixer al igual que la seua campana.

7.3.6.7. Església parroquial

L'església parroquial de La Font d'En Carròs està situada en la part més alta de la Vil·la, en el mateix lloc que ocupava la primitiva mesquita àrab, construïnt-se en l'any 1329, d'estil gòtic i dedicada a San Antonino Màrtir.

Constava aquest temple d'una sola nau de base paral·lelogram, sense abside poligonal, sinó de testers plans com les antigüíssimes esglésies de Sant Félix de Xàtiva i la de Villareal de los Infantes. Tres arcs apuntats molt oberts sostenien el primitiu enteixinat a dos vèrtexs, que després foren substituïts per les actuals bòvedes, suportades per robustos nervis que es recolzen sobre senzilles mènsules.

L'altar major era un retaule gòtic que en l'any 1417 el pintor de la Font Joan Peregrí començà a pintar acabant-lo en l'any 1430, en temps de Ramoneta de Riusech, dona de Berenguer de Vilaragut. Joan Peregrí fou un pintor amb un gran renom en la comarca, apareguent documentat en Gandia degut a la realització de retaules en les capelles laterals i en els treballs de decoració en la quarta arcada de l'Església de Santa Maria de Gandia.

La porta de la entrada era lateral i s'accedia per mig d'uns escalons o grades al pòrtic de la mateixa i tant la forma del temple com els seus voltants evocaven l'art àrab.

En els segles XVII i XVIII, aquesta església va tindre la seua primera ampliació, obrint-se els seus murs laterals. Es construïren els claustres laterals d'estil renaixentista amb les respectives cúpules, la rica capella de la Mare de Déu del Remei que ocupava el lloc actual de la porta principal, d'estil barroc i finalment en l'any 1792, l'esvelta torre parroquial.

L'última reforma coneguda començà al 1890, es va fer el derribo de la casa abadia per a la construcció de la espaiosa i ben proporcionada capella del Santíssim Crist del Empar. Esta importantíssima reforma es va fer amb l'ajuda personal de tot el veïnat, els quals voluntàriament al acabar el seu treball acudien per aportar el seu gra d'arena.

Per últim a l'any 1986 s'iniciaren les obres consistents en el picat del lluit interior per deixar vistos els arcs de rajola massissos, que conformen els nervis principals de la bóveda de la nau central antiga, finalitzaren l'any 1992.

En dita parròquia existeixen dos antigüíssims sepulcres, que es troben en la capella de Ntra. Senyora del Remei. El sepulcre de D.Francesc Carròs I en el costat esquerre i el de D. Francesc Carròs II en el costat dret. Aquestos sepulcres varen ser trobats casualment entre les ruïnes del Castell del Rebollet en 1747.

En els laterals del altar major, en el seu costat dret es troba el quadre de la Transfiguració del Senyor i en el seu costat esquerre el de la Resurrecció del Senyor, dos pintures donades en 1966.

Entre les devotes escultures destacava la imatge del Santíssim Crist de l'Empar, preciosa joia renaixentista, que segons la tradició San Joan de Ribera regalà al nostre poble per calmar els ànims dels veïns quan el V duc de Gandia s'emporta la imatge de la Verge del Rebollet, aquesta imatge va ser destruïda al 1936, actualment existeix una rèplica idèntica de l'any 1939.

A l'any 2001 es restaurà la torre del campanar, realitzant-se amb concordança amb els criteris històrics.

7.3.6.8. El patronato

El patronat parroquial fou antigament un edifici emblemàtic de la Font d'En Carròs. La seua construcció data de l'any 1921 i està ubicat en un solar amb una superfície de 1607m². Aquest edifici fou escola de monges, residint en ell les religioses Operatives Catequistes, les Mares i Germanes de la Puresa, cooperadores de Betania i obreres de la Cruz, en l'any 1976 el Patronat es queda sense activitat.

En l'actualitat s'estan utilitzant algunes aules per a catequesis i l'antiga sala teatre com església. Al 2002 es consultat el Consell Parroquial per ubicar en l'edifici una residència de vells, aprovant-se per unanimitat. Es va remetre al Arquebisbat i pareix ser que no volen donar l'aprovació. Per fonts extraoficials se sap que el desig del Arquebisbat es que es vengua el edifici o en cas contrari que caiga i vendre el solar per tal d'emportar-se els beneficis a Valencia, però el poble de La Font d'En Carròs no ho permetrà.

7.4. Gastronomia i restaurants

En quant a la gastronomia típica coferera i alcudiolana, destaquem que és comuna a la dels pobles del sud de la Safor i molt influenciada per la gran referent i capital de la gastronomia saforenca que és la ciutat d'Oliva.

- Arrossos: destaca l'arròs al forn amb cigrons, l'arròs al forn amb tonyina negra, l'arròs caldós, l'arròs amb fesols i naps, les diferents maneres de fer la paella (la valenciana; la de carxofes, faves i pèsols; la d'abadejo; la de flor-i-col; amb verdures; amb tonyina negra...) i les pebreres farcides.

- Coques i pastissets: coca de tonyina, tomaca i pebrera, coca de ceba i pèsols, coques de dacsà, pastissets de verdura, pastissets de pèsols, pastissets de tomaca...
- Sopes i olles: faves sacsades, flor-i-col amb abadejo, putxero, sopa de ceba...
- Verdures: Albergínia al forn, bajoqueta amb pernil, espencat, tomaques al forn...
- Carn: Sang amb ceba, corder guisat, corder al forn, conill amb alls, figatells, pollastre amb verdures...'
- Peix: mandonguilles d'abadejo, bonítol al forn, aladroc amb vinagre, aladroc al forn, sardina en escabetx, abadejo amb ceba, abadejo amb pebrera i tomaca...
- Sucrieria: La llarga tradició sucrera de la comarca, heretada en gran part de la cultura islàmica, ens ha deixat un ampli ventall de dolços: braç de gitano, corona de glòria, bunyols de carabassa, calatrava, pa beneït, bescuit, coca de llanda, coques cristines, fabiolet, mones de Pasqua, pastissos d'ametló, pastissos de cacauet, coca de Nadal, la confitura de moniato o carabassa....

Segons l'època de l'any o les diferents festivitats tradicionals, es cuinen diferents plats típics, dels quals cal assenyalar els següents:

- Al gener, per Sant Antoni, el berenar amb el pa beneït.
- Per la Quaresma, és típic menjar la paella amb baejo, o també amb ceba, amb espinacs o amb alls tendres; l'arròs sec, en cassola de fang, amb baejo i trossets de creïlla, guisat de Dejuni i, finalment, les mandonguilles de baejo i la menestra de faves.
- Per Pasqua, la mona i la coca reganyà. Per als xiquets, la mona xicoteta amb llonganissa seca i ou dur.
- Al maig, el Dia de la Creu, és tradició fer bescuits.
- A l'estiu, l'arròs al forn amb tonyina negra.

- Pel Nadal, cal destacar la laboriosa Olla de Nadal i que en totes les cases hi ha pastissos d'ametlló, de cacau o d'aiguardent, amb moniato o cabell d'àngel, coques cristines, mantecades i rosegons.

Durant tot l'any, altres menjars típics són l'arròs al forn, l'arròs amb crosta, el guisat de carn i el bonítol al forn. També són típics i molt apreciats els dolços casolans com la Corona de Glòria, els rotllos d'aiguardent o d'ou, les mantegades, la coca de sucre o de llanda i la moca.

Restaurant Molí Canyisset (La Font d'En Carròs)

A uns cinc quilòmetres de la platja, i situat entre els camps de tarongers que componen el terme de la Font d'En Carròs es troba el Molí Canyisset, antic molí d'arròs del segle XVII que ha sigut restaurat i habilitat com hotel rural per Rina Bouwen.

Restaurant La Cova

C/Major,2 La Font d'En Carròs Tel:962833653/635458583.

Restaurant Tossal Gross

Urb. Tossal Gros,10 Ctra. La Font-Oliva.

Restaurant Font Salada

Calle Pda·L'Elca, s/n - Oliva (Valencia).

Restaurant Kiko Port

Calle Del Pomer, s/n - Oliva (Valencia).

Restaurant Mistral

Calle Pda·L'Elca, s/n - Oliva (Valencia).

Restaurant La Goleta

Avenida Mar Mediterráneo, 7 - Oliva (Valencia).

Restaurant El Passat

Calle de la Sotaia 18, 46715 L'alqueria De La Comtessa 96 289 32 66.

Restaurant Moli Canyar

Ctra.Gandia Villalonga, km. 5,7 Potries 962801030.

7.5. Allotjament

Casa rural puja del crist de l'Empar

Pujada del Crist, 4 Tel 96 283 37 38-- La Font d'En Carròs.

Hotel Restaurant Molí Canyisset

Ctra. de la Font – Beniarjó Tel. 96 283 32 17 - Fax 96 283 38 92 –La Font d'En Carròs.

Hotel Oliva Nova Golf ****

Partida Aigua Morta, s/n. Oliva (platja).

Tel.: 96 285 76 00 | Fax: 96 285 76 01.

www.olivanova.com

Hotel Fon Salada ***

Camí Sant Pere, s/n. Ctra. Nacional 332, Km 210.

Tel.: 96 213 17 42 - 626 308 233.

www.fontsalada.com

CAMPING AZUL 2ª Categoria

Partida Rapbells - OLIVATel.: 96 285 41 06 | Fax: 96 285 40 96.

EUROCAMPING 2ª Categoria

Apto. correos 7 – OLIVA Tel.: 96 285 40 98 | Fax: 96 285 17 53.

CAMPING RÍO MAR 2ª Categoria

Ctra. Nacional 332, Km. 207 Tel.: 96 285 40 97 | Fax: 96 283 91 32.

www.campingriomar.com

7.6. Festes patronals*La Font d'En Carros- Oliva-Gener*

Festa de Sant Antoni i porrat: es celebra l'última setmana de gener.

“Els porrats” tenen els seus orígens en l'època medieval. Són fires on s'exhibeix una gran varietat de fruites confitades, fruites seques, torrons, llepolies, pomes amb caramel, martells de sucre i tot tipus de dolços imaginables.

Potries- Sant Blai-Febrer

Al mes de febrer situem una de les festes que més arrelament i acceptació popular té a la nostra comarca, ens referim al tradicional Porrat de Sant Blai. L'onomàstica d'aquest sant i màrtir es commemora el dia 3, però amb el pas dels anys la característica romeria s'ha convertit en un important referent cultural i festiu, amb una variada i completa oferta d'activitats extensiva a tota la primera quinzena del mes de febrer. És tradició que els fidels quan acudeixen a l'església parroquial es fregen la gola amb la relíquia del sant que allí es conserva, complint amb el ritual de purificació i protecció front les malalties, de fet sant Blai és el protector de les malalties de la gola.

Oliva- Febrer "Carnestoltes"

Ja trobem referències del carnestoltes en el segle XVIII quan el poble va acudir al jurista Gregori Maians per sol·licitar la seua opinió sobre la continuïtat de les disfresses, el qual decideix que basant-se en les condemnes dels pares de l'església i les prohibicions reials, no era convenient disfressar-se i emmascarar-se per Carnestoltes: les màscares les va inventar la serp per a temptar Eva. Ens podem imaginar com era el Carnestoltes medieval a Oliva.

Uns dels costums de finals del segle XIX era el de cobrir-se de farina, arrossegar fileres de pots, llaunes, cassoles, etc. En els últims anys, els actes a destacar són la gran desfilada pel casc històric, el divertit ball de disfresses, atraccions infantils, cercaviles,... La ciutat sencera es disfressa amb la complicitat de tots, on cadascú es converteix en allò que sempre va voler ser i mai es va atrevir a manifestar.

Oliva- Maig- festa Sant Roc

Les festes en honor al Crist de Sant Roc se celebren a Oliva des del Segle XVII, allà pel temps en què els moriscos van ser obligats a convertir-se al cristianisme. Durant més de 400 anys la localitat d'Oliva porta obrint els seus braços a tot aquell que vulga conèixer la nostra memòria històrica, embolicada amb eixa olor mediterrània, dolça i embriagadora, que la flor de la taronja ens proporciona per estos dies.

En estes festes, que se celebren el 3 de maig, podem gaudir d'un gran nombre d'actes representatius de les nostres més antigues tradicions. En el pregó els festers, vestits a la vella usança, anuncien el començament de les festes per tota la ciutat. Se celebra una novena en la capella del Crist, considerada joia del Barroc per la simbologia i bellesa de les pintures que cobreixen la seua volta central.

En el carrer hi ha festa per a tots. Teatre i animació infantil, les emocionants partides de pilota valenciana, les acolorides i molt variades cavalcades de disfresses i, com no, les animades revetlles que omplien els nostres carrers de festa i diversió. La festa finalitza amb una solemne processó en honor al Santíssim Crist.

Alqueria de la Comtessa-Juny

Les festes patronals se celebren el 29 de juny en honor de Sant Pere i Sant Pau, i durant els tres dies següents del 30 de juny i 1 i 2 de juliol les festivitats en honor del Santíssim Crist, la Divina Aurora i Sant Lluís respectivament.

Oliva- Festes majors- Juliol

Antigament a Oliva, la fira era una reunió anual de mercaders i negociants de qualsevol classe per a dur a terme vendes i intercanvis comercials. Es feien qualsevol classe de tractes de treball, de compra i venda de terres, de productes agrícoles i de bestiar. Es tancaven pactes matrimonials i acords familiars. Les fires, van nàixer dels privilegis que concedien els reis amb la finalitat d'aconseguir estimular i consolidar l'activitat econòmica dels seus dominis. Van acabar convertint-se en un esdeveniment econòmic anual. Per a molta gent era l'única oportunitat que tenien a l'any de relacionar-se amb el món exterior. Esta convivència afavoria qualsevol classe d'intercanvis culturals i socials. Les noves formes d'intercanvi comercial han fet que desaparegueren les seues funcions comercials i la part de la festa i diversió que l'acompanyava s'ha convertit en la seua única raó de ser.

S'ha recuperat el "Tio de la Porra", especial banda de música de xaranga que dóna inici a les festes d'Oliva. Durant una setmana s'instal·la una gran fira d'atraccions que fa les delícies dels xiquets i els joves, acompanyat d'una activa setmana esportiva, diferents actes culturals i una emocionant carrera de cambres. Són dies especials per a trencar amb les tasques quotidianes i gaudir ballant en les revetlles durant eixes nits on ja se sent la calor de l'estiu.

Rafelcofer-Festes Majors- Juliol

Les Festes Patronals se celebren la segona setmana de juliol, de dimarts a dissabte, amb diferents activitats, com ara sopars populars a la plaça de l'Hort Tallat amb revetlla, diverses processons religioses dedicades a Sant Antoni de Pàdua (patró), el Crist de l'Empar (festa dels homes), la Mare de Déu del Carme (festa de les dones) i l'Aurora (festa de l'ajuntament). La festa comença amb la presentació de la reina i la

seua cort d'honor. Hi ha un concurs d'engalanament de carrers. Es fan despertades, cavalcades de disfresses, concurs de paelles, partides de pilota valenciana, ofrena de flors a la Mare de Déu, cine a l'aire lliure, sopars populars, balls de disfresses i de revetlles, correfocs i cordaes. A la festa dels moros i cristians, les comparses fan la seua entrada el dijous, dia de Sant Antoni. El dia del Crist, la pirotècnia local dels Borredà tira el seu castell de focs artificials més espectacular. Hi ha qui assegura que el Crist multiplica miraculosament els coets i fa que parega que es crema més pólvora de la que hi ha en realitat.

Beniflà- Festes Majors- ultima setmana de juliol

La Font d'En Carròs-Festes Majors-Agost

Celebren festes patronals a la Verge del Remei i al Crist del Empar en la 2ª quinzena del mes d'Agost.

Potries-Festes Majors-Agost

Villalonga-Festes Majors-Agost

Celebren que varen trobar la Verge, a més de celebrar les paelles i la festa de l'espuma i l'aigua.

Alqueria de la Comtessa-Setembre

En la segona setmana de setembre se celebra el tradicional Porrat de l'Alqueria de la Comtessa en honor dels Sants Abdó i Senent, també coneguts com els Santets de la Pedra.

Oliva- Mare de Deu del Rebollet- Setembre

Tots els anys els olivers celebren la festa de la Mare de Déu del Rebollet, patrona de la ciutat. El trasllat, la novena, la romeria al castell del Rebollet, la processó i el cant de l'aurora són la demostració de la devoció que el poble d'Oliva sent per sa mare. L'any 1999, la verge del Rebollet va ser restaurada amb motiu de la seua coronació, signe de l'amor que els olivers senten per la seua patrona.

La Mare de Déu del Rebollet és la imatge mariana més antiga de la Comunitat Valenciana. És una talla romànica de finals del Segle XII que representa una imatge molt tendra de Maria donant el pit al xiquet.

El pregó anuncia el començament de nou dies de recollida i oració. Anualment, el primer diumenge de setembre, a les huit del matí s'inicia una concurredíssim pelegrinatge. Des de tots els pobles de la comarca arriben errants els pelegrins a venerar la santa patrona. El punt de partida serà la plaça de Santa Maria on cada un tria una canya d'on penja una simpàtica carabassa tal com era costum entre els romers d'antany. La Mare de Déu és conduïda en una carreta, seguida dels fidels que alegres segueixen el seu camí. L'agraïment i la pregària s'uneixen entre tots els que acompanyen Maria. En arribar al castell se celebra una missa en el lloc on la patrona va ser venerada durant anys.

En finalitzar la missa, és ja l'hora de l'esmorzar. Els festers reparteixen begudes i fruita. Tot és pura manifestació de goig popular. El dia 8 de setembre, festivitat de la verge del Rebollet el poble rep i acomiada sa mare en el rés matiner del cant de l'aurora.

8. RACÓ DEL DUC

8.1. Plànol topogràfic objectiu (vid. annexe)

8.2. Introducció

En aquest punt anem a centrar-nos en la visita a la zona del Racó del Duc, com que aquesta ruta discorreix entre els terminis de Villalonga (Valencia) i l'Orxa (Alacant), visitarem aquest dos municipis, encara que l'Orxa no entre dins de la comarca a la qual va dedicada la guia.

8.3. Descripció de l'itinerari

En aquesta zona proposem el següent itinerari: Villalonga- Ruta al Racó del Duc – L'Orxa- Circ de la Safor, com que tota la ruta resultaria pesada per a un sol dia, podríem fer-la en dues parts, una part Villalonga- Racó del Duc i una altra part L'Orxa- Circ de La Safor

8.3.1. Villalonga

Es el municipi per excel·lència de l'interior de la Safor. Té un extens terme com podem comprovar al mapa (43,3 km²), dins d'ell es troba la muntanya que dona nom a esta comarca. Esta situada als peus de la Safor , disposa de moltes fonts i d'aigües abundants, destaca també la proximitat del riu Serpis.

Alguns referents destacables de patrimoni arqueològic son les coves del Pastor i la cova del Racó del duc, que ens indiquen que ja hi havia assentaments en l'època del Neolític, també s'han trobat restes de la romanització, aquestes es troben actualment al museu Arqueològic de Gandia

L'assentament de la població actual té el seu origen en l'agrupació de tres alqueries musulmanes que depenien del Castell de Villalonga. Els seus noms eren Cais, L'Alcúdia y la Plaza o la Font. segons alguns autors). Totes juntes van formar una llarga vil·la que en l'època de la Conquesta de Jaume I van ser rebatejades amb el nom actual d'etimologia llatina.

El sector econòmic principal es el agrícola que conta amb una important producció de taronges, però també té un paper primordial la industria, destacant en los sectors de la alimentació, de materials de construcció i fàbriques de paper.

8.3.1.1. Llocs a visitar

8.3.1.1.1. Església dels Sants Reis

L'església té planta de traçat central o longitudinal, una nova tipologia arquitectònica que s'introdueix al nostre país en la segona meitat del segle XVIII. Aquest tipus de planta té una nau central i dos laterals combinada amb d'incorporació de dos creuers, més d'acord amb les esglésies barroques. En l'alçat del seu creuer i del prebisteri hi ha unes llunetes que deixen passar la llum de tal manera que dupliquen l'espai interior, rematat al centre del creuer superior per una cúpula sobre un tambor perforat per finestres. En el seu alçat trobem pilastres compostes en la zona del prebisteri, en la resta de l'església el capitell és dòric.

8.3.1.1.1.1. Campanar

Construït a l'any 1950, el campanar de secció quadrangular adossat a la façana de l'església, presenta dos cossos: el primer de major altura obri quatre buits rectangulars per tal de permetre la il·luminació de l'escala interior i en la part superior s'ha col·locat el rellotge, aquest segon tram es remata amb un senzill entaulament de cornisa denticulada que dona pas al cos de campanes: Aquestes es situen dins de quatre buits en forma d'arc de mig punt flanquejades per pilastres aparellades realitzades amb cara vista. La part superior ve rematada per una barandilla. Destacar l'estructura quadrangular de la torre, amb un estil funcional que sols té com a decoració el taulell de cara vista i contrasta amb la façana barroca de l'església construïda al segle XVIII, Trobem campanars d'estils similars als pobles de Bellreguard, Llocnou, Miramar y Benipeixcar, construïts els mateixos anys.

8.3.1.1.1.2. Tables de Sant Joan Evangelista, San Joant Baptista, Sant Pere i altre sense identificar

Situades en el creuer de l'església dels Sant Reis Creuer de l'església dels Sants Reis. Oli damunt fusta. Segle XV .Gòtic.

8.3.1.1.1.3. Capella de Nostra Senyora de la Font

La Capella esta situada exactament on es va produir el milacre en 1712 desde on va sorgir l'aigua amb força després d'un llarg temps de sequía. L'actual capella es va començar a construir en 1880, el promotor fou Joan Nogueroles, el qual havia accedit a ser sacerdot de la Parròquia del poble després de comprovar la gran devoció que tenia el poble per la seua patrona. La finalització de la capella va ser costosa per el gran dèficit dels últims anys, es va acabar al final de 1884.

8.3.1.1.4. Imatge de la Nostra Senyora de la Font

Situada en l'altar major de la capella de la Nostra Senyora de la Font. Talla realitzada en madera policromada de petites dimensions, data del segle XVII, va ser trobada l'any 1712 per un veí de Villalonga en el riu Serpis. Es una verge molt venerada a la qual se li atribueixen molts milacres, com el de la salvació del poble en el terratrèmol de l'any 1728. Actualment es la patrona de la localitat.

8.3.1.1.5. Plafons de ceràmica

Situats en façanes de cases particulars amb varies advocacions com la Sagrada Família, San Roc, Nostra Senyora de la Font, San Pere, San Llorenç, San Antoni de Pàdua, San Francesc de Paula i San Vicent. Aquestos plafons reflexen la religió al carrer i l'estil popular als segles XVIII-XIX.

8.3.1.1.2. Ermita de Sant Antoni Abad, Santa Barbara i Sant Antoni de Padua

Està situada en la muntanyeta del Tossal, l'ermita data del segle XVIII, té un estil religiós popular. És un exemple de les típiques construccions rurals situades en la cima de la muntanya pròxima al casc urbà. Encara es pot observar la petita construcció adossada a l'ermita on antigament vivia l'ermità, que s'encarregava del manteniment de l'edifici. Actualment aquesta funció ja s'ha perdut.

8.3.1.1.3. La font dels setze xorros

Es un dels monument més emblemàtics de Villalonga ja que representa la patrona de la població, no podran anar-se'n de Villalonga sense provar la seua aigua refrescant. No es l'única font que trobareu, al passeig teniu la font dels quatre xorros.

8.3.1.1.4. Castell de Villalonga

El accés al seu emplaçament es bastant senzill, eixint de la població per el carrer Llevant seguim el camí asfaltat fins arribar a un eixample on ens desviarem a la dreta bordejant un cerro amb vivendes des d'on ja es veu el castell i al que podem arribar per una senda relativament còmoda.

El Castell de Villalonga conegut també com el castell dels Moros, es un castell d'orige musulmà situat en la serra de les Fontanelles a 1'5 km del municipi, des d'on es domina la planura de La Font (coneguda com el Pla de La Font) i tot el territori del seu entorn.

Es tracta d'un recinte emmurallat de mitjanes dimensions situat per la seua part est junt a un precipici de 30m d'altura que fa de defensa natural i per la part oest es on es trobava situava la barrera defensiva i un segon recinte emmurallat de protecció .En la part nord-est queden les restes de que degué ser la torre major del castell, mantenint-se també en peu una resta de muralla que encara conserva les seues almenes i el seu aljub.

Per a construir-se van utilitzar diverses tècniques. El aljub fou realitzat amb murs encofrats de morter i pedra i coberts per una bóveda amb marques de canyís, els murs del recinte amb tapial de terra i mamposteria colocada en la part baixa com a reforç.

El poble de Villalonga va tindre el seu origen per l'agrupació d'alqueries que hi havia entorn al castell. Després de la conquesta cristiana Jaume I va concedir el senyoriu a Arnau de Romaní en 1259. Més tard, al s.XV va passar a ser propietat dels LLaçol i al 1621, Felipe III, va fer donacions de moltes jurisdiccions a Carles de Borja, V duc de Gandía, els seus descendents ostentaren el senyoriu fins el s.XIX.

El castell declarat Bé d'interès cultural es de propietat privada i té un estat d'avançat deterioro.

8.3.1.2. Ruta “El Racó del Duc”

Accés a la ruta

Desde Villalonga a la Reprimala hi ha 2.6km de carretera entre horts. Desde la Font de la Reprimala seguir 1'8km fins la Cantera, desde allí agafar el camí descendeix a la dreta i als 2km comença la ruta amb el primer túnel de l'antiga via del tren. Es recomanable deixar el vehicle a la Cantera o abans de començar la ruta, per tal de fer la ruta a peu o en bicicleta, per poder gaudir de el paisatge.

El racó del Duc també denominat Barranc de l' infern, es el tram del riu Serpis que discorreix entre els terminis municipals de Villalonga(Valencia) i l'Orxa(Alacant).El riu travessa un desfiladero limitat per les serres de La Safor i La Cuta, on els acusats desnivells ofereixen un paisatge únic en aquestes comarques, a més a més d'una vegetació i fauna molt interessants.

Recentment, La Generalitat Valenciana, va anunciar la protecció integral del caudal del riu Serpis i del seu entorn més proper, tinguent en compte el seu elevat valor

mediambiental. Convé recordar que el riu Serpis naix en Alcoi i desemboca en Gandía (al sud del port) després de recórrer 50km.

La ruta turística que oferim entre Villalonga i l'Orxa coincideix amb el traçat del desaparegut "trenet dels anglesos", una línia ferroviària que va ser construïda per una companyia britànica a finals del segle XIX per a enllaçar Alcoi amb Gandia i que tenia com objectius principals facilitar les exportacions tèxtils i papereres alcoianes a través del port gandiense, on arribava també la maquinaria i el carbó necessari per a les indústries. Després de la supressió d'aquesta línia férrea, es van arrancar les vies i rails, inclús van desmantellar algun pont, però es va mantindre l'esplanada per on discorria el tren, conservant-se també per exemple el edifici de l'estació de l'Orxa i els distints túnels que atravesaven les màquines i els vagons de un ferrocarril que si continuaria existint, tindria un enorme interès, ja que a més de la bellesa que tenien els llocs per on passa, era un important mitja de transport públic per a enllaçar directament les comarques alacantines amb Gandia i les seues platges sense necessitat de fer grans rodejos a causa de la complicadíssima orografia.

La ruta té una longitud de 12 km. i discorreix la major part per l'antiga plataforma que utilitzava el ferrocarril. Excepte un petit repetjó que hi ha a l'inici, la resta del itinerari es casi pla i circula en paral·lel al riu. Aquestes característiques el fan idoni per a ser visitat per persones de qualsevol edat, utilitzant com a vehicle la bicicleta o disfrutar del paisatge a peu. Degut a que la plataforma del ferrocarril travessa cinc túnels sense il·luminació – un d'ells de 250m de longitud- es recomana portar llanterna. Podríeu agafar aigua al inici de la ruta, en la font de la Reprimala o bé en altres dos fonts que trobareu al llarg del recorregut (Font de la Mata i Font del Botero) Al llarg del recorregut ens trobarem obres que es van fer al Racó del Duc a causa del ferrocarril:

Les Fabriques de llum

Amb aquest nom es coneixen cinc petites centrals hidroelèctriques que es situen al costat del riu, aprofitant el desvio artificial de part del caudal d'aigua i el salt posterior. Els seus noms son Fàbrica de la Reprimala, del Cèntim, de la Mare de Déu, del Racó del duc i de l'.

El monument de la Verge de La Font

Es troba situat junt al riu, enfront de la Fàbrica de la Mare de Déu, a uns 100m del cruze del camí que baixa de la cantera del Circ de La Safor i la plataforma del

ferrocarril. Aquest petit monument va ser erigit en memòria de la troballa de la imatge de La Verge de La Font que tenen a Villalonga i que es la patrona del municipi. La imatge va ser trobada per un llenyater en l'interior de una caixa , pujant en direcció contrària a la corrent del riu segons conta la llegenda.

El Castell de Perputxent

Situat a 1.3 km al nord-oest de l'Orxa, sobre un cerro que domina la vall del riu Serpis, a la dreta de l'itinerari proposat. En principi va servir de fortificació musulmana i posteriorment va ser convertit en residència cristiana.

Acabaria la ruta en el poble de l'Orxa, on començaria la segona part de la ruta d'aquesta zona.

8.3.2. L'Orxa

L'Orxa es un municipi de la província de Alacant, de 810 habitants.

Desde Gandía s'ha d'anar a Castelló de Rugat i després, creuant el port de Salem, s'arriba a Beniarrés d'on ix una carretera que va a L'Orxa (9 kms).

Els orígens de la població son molt remots, inclús alguns investigadors han volgut vore en ella una antiga ciutat romana, no obstant, aquests extrems no han segut corroborats, encara que es de destacar la importància dels nombrosos jaciments arqueològics de l'entorn, ja que aquests donen idees de l'antiguitat dels pobladors de la zona.

No hi ha molta documentació històrica escrita de L'Orxa, el nom de la població no apareix fins després de la reconquesta cristiana. Així que les primeres referències que ens arriben daten del segle XIV, atribuint la població a l'Ordre de Montesa dins de la encomanda de Perputxent, en la qual s'integra la vil·la del mateix nom, Benillup, Alcanesia i Beniarrés.

En aquest punt, les dades històriques pareixen algo confuses i l'opinió més estesa es que en la zona coneguda com L'Orxa existia un castell, aleshores conegut com Hisn Bubujan, situat en l'actual emplaçament de L'Orxa.

L'Orxa o Perputxent va ser propietat a principi del segle XIII del caudillo musulmà Al-Azraq, junt a altres 7 propietats (Polop, Tárbenas, Margarida, La Jovada, Castells, Queirola y Gallinera). Mitjançant el pacte del Pouet, firmat en l'any 1244 per Al-Azraq i el fill de Jaume I, es va establir el pacte de vassallatge amb Jaume I amb la

concessió de les seues rentes i pertinències, cedint tots els castells a excepció d'aquest i Alcalá, els quals va retindre baix el seu domini junt amb altres alqueries com Beniarrés i Benillup.

Durant les revoltes que va protagonitzar Al-Azraq, el castell va quedar destruït el que va significar el fi del castell de Perputxent.

En l'any 1269 el rei cedí la vil·la i el castell a Gil Garcés de Azagra i posteriorment Arnau de Romaní fou el seu propietari, i encara que va donar el castell i la vall a l'ordre dels templaris en l'any 1288, al disoldres l'ordre el senyoriu va passar a la de Montesa per privilegi de Jaume II, l'any 1317.

En aquest temps, sent els seus titulars les ordres militars, es quan podem parlar amb exactitud del castell de L'Orxa, doncs son ells qui el van reconstruir quasi per complet.

Després de l'expulsió dels moriscos, la vil·la va ser repoblada per mallorquins. En l'any 1646 contava amb 30 cases.

En 1644 L'Orxa quedava destruïda per un terratrèmol . Fins l'any 1707 va pertènixer a la governació de Xàtiva, a partir de dit moment i fins l'any 1833 formà part de la governació d'Alcoi.

L'arribada del tren Alcoi-Gandia en 1893 suposà una important millora de les seues comunicacions.

8.3.2.1. Llocs a visitar

8.3.2.1.1. Font dels olbits

Es un àrea recreativa, que disposa d'aigua tot l'any. S'enclava en uns antics bancals de cultiu de secà, en part colonitzats per grans pins en una part de solana on apareixen espècies autòctones com el palmito.

8.3.2.1.2. Font serquera

Es situa en les escarpades vessants del canyó del riu Serpis en la part dreta, molt a prop del límit de província. S'ubica en un rodal de pinar adult, cosa que fa que en l'àrea es gaudeixca d'una estupenda sombra.

8.3.2.1.3. Font dels bassiets

L'atractiu d'aquest racó el constitueix una petita font amb aigua tot l'any que brota d'una cova protegida per una porta i construïda amb pedra. Els terrenys en l'entorn formen un ambient fresc i verd degut als xops plantats en l'àrea.

8.3.2.1.4. Castell de Perputxent

Declarat Bé d'interès Cultural per Disposició addicional Segona de la Llei 16/1985. Aquest l'hem visitat en la primera part de la ruta, en la ruta del Racó del Duc.

8.3.2.1.5. Canassia

Es una necròpolis romana situada a apenes dos cents metres del jaciment anterior.

8.3.2.1.6. Castell de la barsella

Recinte poligonal sobre un cerro cònic, musulmà datat en els segles XII-XIII.

8.3.2.1.7. Cova llarga

Situada a l'entrada del casc urbà.

8.3.2.1.8. Coves barranc de les foies

Es tracta d'un abric de 15 m i d'una cova situada 100 m per damunt del barranc, es trobaren fragments de sílex en l'interior de l'abric, daten de l'edat de Bronze, segon mileni a.C.

8.3.2.1.10. Cova del gorigori

Cavitat orientada al sud-est. En la qual s'han trobat materials lítics: raspadors, burines, etc. Daten del Epipaleolític, finals del IX mileni a.C.

8.3.2.1.10. Circ de la Safor

El circ de la Safor es un dels paratges naturals més representatius de tota la Comunitat Valenciana i té una amplada aproximada de dos quilometres i una altitud de 1011metres, contemplant-se desde la seua cima unes grandioses vistes panoràmiques del mar Mediterrani i de tres comarques: les de la Marina Alta (la Vall de Gallinera, Adsubia, etc.), el Comtat (L'Orxa) i la Safor, la qual rep el nom per aquesta cima. L'ascensió a la Cima de la Safor es dura degut als fortíssims desnivells, per lo qual una persona amb hàbits muntaners tardaria unes tres hores.

8.3.2.2. Recorregut

Iniciem la ruta en L'Orxa (268m de altitud) tornant cap arrere per la carretera. Només creuem el riu Serpis, ens desviarem a la dreta per les marques del PRV-42, senda entre arbres fruitals que prompte desemboca en la Via Verda, la qual seguirem a la dreta, paral·lela al riu Serpis.

Ens trobarem amb un túnel que hi ha que passar, important portar llanterna. Recorreguts 6 km desde el inici, i passada la Fàbrica del infern, antiga central Eléctrica que visitàvem en la primera part de la ruta, trobarem marques del PRV a la dreta, hi ha que agafar una senda que té una forta pendent però curta.

Arribarem a una bifurcació de pista, que a la dreta indica La Font de Serguera (area recreativa), tornem uns metres sobre els nostres passos, per a seguir a la dreta per la pista de terra i cement, de quan en quan apareix alguna marca del PRV, aquesta pista va empinant-se poc a poc durant uns 2 km, fins que arribarem a creuar-nos amb la pista que ve de L'Orxa.

L'agafem a l'esquerra durant 2km més, en aquest tram les marques desapareixen totalment, tenint en compte com única referència una gran casa a lo lluny, fins on tenim que arribar, i enfront mateix, a la dreta, si que hi ha un cartell del PRV-42, on s'inicia la senda per a pujar al Circ de La Safor (1.011m.)

Ara durant 1,5 km. La pendent es molt forta, tinguent sempre a la nostra esquerra les parets muntanyoses del Circ de la Safor, passant per la Finestra, fins arribar a la nevera un poquet més amunt de la cima: Aquesta ruta desde l'inici té 13 km.

La tornada la farem per la senda marcada PRV que parteix desde la nevera, orientada a ponent, direcció L'Orxa, sense ninguna dificultat, fins arribar a un collat que pot confondre, a la dreta hi ha un camí que no hi ha que agafar, sinó que hi ha que seguir recte i buscar la senda que baixa fins la Font dels Olbis, de la qual parlàvem abans, on hi ha una area recreativa.

Desde la Font seguirem al front per una pista forestal, arribant a un altra pista a l'esquerra i sense deixar aquesta arribarem a L'Orxa, deixant a l'esquerra un desvio a la Font de Bassiets.

Desde el Circ de la Safor fins l'Orxa hi han 7.5 km més.

8.4. Gastronomia i restaurants

Son pròpies de Villalonga les coques escaldades que es poden menjar sense res o rellenes de verdura, també es típic el blat picat, que es un guisat de dacsca remullada cuït amb verdures i carn. A més a més destaca el arròs al forn i el arròs amb fesols, penques i naps.

Restaurant Casa Babel

C/Tarrassó,22 Villalonga- INFORMACIÓN & RESERVES: +34 96 295 81 83.

Bon Estar

Partida Llacuna S/N, 46720 Villalonga 962 805 844.

8.5. Allotjament

Hotel Rural Casa Babel

C/Tarrassó,22 Villalonga- INFORMACIÓN & RESERVES: +34 96 295 81 83.

Casa Rural La Trinquetera

Calle: Nou, 31 LORCHA 657 715 077/651 846 817.

info@casarurallatrinquetera.es

Alberg del Serpis

Pdta. Fontetes S/n L'Orxa Tel:966511869

8.6. Festes patronals

L'Orxa-Festes Majors- Juliol

Villalonga-Festes Majors-Agost

Celebren que varen trobar la Verge, a més de celebrar les paelles i la festa de l'espuma i l'aigua.

Villalonga- Festes Majors-Septembre

Celebren les festes patronals a la Verge de la Font (Mare de Déu de la Font), el tercer diumenge d'octubre, a l'aurora i al crist de la salut el divendres i dissabte previs.

9. GANDIA I EL CENTRE HISTÓRIC

9.1. Plànol topogràfic objectiu (vid. annexe)

9.2. Introducció

Gandia es la capital de la Safor, comarca a la qual hem dedicat la guia. Aleshores en aquesta part finalitzarem la ruta en la qual hem anat coneguent tota la comarca.

9.3. Descripció itinerari

Aquest punt consisteix en conèixer la ciutat de Gandia, realitzant un recorregut a través dels diferents monuments que hi ha en el centre històric de la ciutat. Els monuments a visitar al centre són: La Col·legiata, la Plaça Major, l'antic hospital, el Convent de Santa Clara, la plaça de les Escoles Pies, el torreó del Pi, el convent de Sant Roc, finalment el Palau Ducal, monument de gran importància a la ciutat.

9.3.1. Gandia

El terme municipal de Gandia amb 61,5 km², es troba situat geogràficament al centre de la comarca de la Safor, i es poden veure a grans trets, tres sectors clarament diferenciats a: el nord-est, als voltants de l'urbanització de la platja, encara presenta formacions pantanoses en forma de marjal (marjal de Xeresa-Gandia), originàriament molt més extenses i que han sigut exposades històricament a un procés de dessecació; la part central, correspon a la plana al·luvial del riu Serpis -que drena l'horta del terme juntament amb el riu de Sant Nicolau- i l'altiplà de la Marxuquera. El sector nord-occidental és accidentat per l'alineació muntanyosa que continua la serra Grossa i el massís del Montdúver, amb terres calcàries i relleus càrstics, en gran part improductives, són considerades com a superfície forestal.

El municipi de Gandia comprèn a banda de la ciutat, els barris marítims, Santa Anna (o Natzaret), les caseries i llogarets de Marxuquera (en part a Ador), l'Alqueria de Martorell, i, entre altres, els despoblats, hui partides rurals d'Alcodar, l'Alqueria d'en Foixet, l'Alqueria de Sobirà, l'Assoc, Benicanena, Morera i Rafalcaïd.

Actualment al terme municipal de Gandia és troben també els següents nuclis de població:

- Gandia (amb Beniopa, Benipeixcar, Santa Anna i l'Alquerieta de Martorell).

- el Grau de Gandia (amb Venècia, els Marenys de Rafalcaïd i la Platja de Gandia).
- Marxuquera (amb la Marxuquera Alta i Baixa).

9.3.1.1. Història

Els inicis de poblament d'aquesta zona els trobem a la cova del Parpalló i la cova de les Meravelles, paleolítiques, que mostren les més antigues restes. També s'ha constatat el pas dels ibers i dels romans.

Tot i que la procedència de la ciutat és àrab, no és fins 1240, moment de l'ocupació cristiana del castell de Bairén per en Jaume I, quan es pot parlar de nucli urbà; aleshores Gandia era una vila que vivia del conreu de la canya de sucre; l'emmurallament del poble propicià l'agrupament dels diversos nuclis poblats dispersos pel terme. El 1323 Jaume II el Just concedí al seu fill, l'infant Pere de Ribagorça, el senyoriu de la vila.

El 1359 l'heretà el fill d'aquest, Alfons Aragó i Foix, de malnom el Vell; qui al 1399 rep d'en Martí l'Humà el títol de duc, amb Gandia com a centre del ducat i hi estableix una cort famosa en l'època. El seu fill Alfons el Jove continua la tasca de son pare: impulsa el conreu de la canya de sucre i la indústria, edifica el Palau Ducal, el Monestir de Sant Jeroni de Cotalba, reforma la col·legiata i continua potenciant la cort que alberga figures literàries com Ausiàs March (Gandia i Beniarjó es disputen ser la ciutat de naixement de March), Joanot Martorell o Joan Roís de Corella. A la seua mort sense descendència es produí un plet per la successió dels seus territoris, que es va resoldre amb el pas de Gandia a Hug de Cardona. El 1433 la rebé l'infant Joan, qui ho va cedir el 1439 a son fill, el príncep Carles de Viana; a la seua mort, el 1461, passà a la Corona. El 1485 el ducat és adquirit per Roderic de Borja (futur papa Alexandre VI) per al seu fill Pere Lluís Borja, després de satisfer un deute que el rei tenia des del 1470 amb la ciutat de València, en el que Gandia actuava com a penyora. A la mort d'aquest li succeeix son germà Joan Borja qui maridà amb Maria Enríquez (cosina de Ferran el Catòlic), d'aquest matrimoni va nàixer Joan de Borja, el qual resta orfe molt menut per l'assassinat de son pare a Roma l'any 1497, i que fou pare de Francesc Borja. El nou duc emprèn una tasca urbanitzadora --segona muralla-- i cultural que duu la ciutat a una etapa d'apogeu cultural i polític, a l'estil renaixentista italià. El 1550, quan ingressa en la Companyia de Jesús, abdica en son fill, Carles Borja, el qual contrau matrimoni amb

Magdalena Centelles i Folch, germana i hereva del comte d'Oliva, i manté Gandia com un dels nuclis més influents i poderosos del panorama, fins l'endeutament de la noblesa i les Germanies, que en la batalla del Vernissa, o de Gandia, derrotaren l'exèrcit reialista, saquejaren el palau ducal i atacaren el raval, o moreria.

L'expulsió morisca, que delmà la població en un terç, de la qual cosa va trigar vora 150 anys a recuperar-se; la decadència del conreu de la canya de sucre i la pesta portaren aires de crisi que va haver d'afrontar, el quart duc. Francesc de Borja, el qual, però, va escometre l'ampliació del recinte urbà amb la construcció de la Vila Nova i un nou cinturó de muralles que incloïa el col·legi de Sant Sebastià (el qual edifici encara es conserva), convertit en Universitat el 1548 i que deixà de funcionar el 1772, sense arribar a ser mai un centre important. La pèrdua dels Furs com a conseqüència de la guerra de Successió, en què Gandia va recolzar el borbó, va ocórrer en un moment en què els ducs havien abandonat Gandia, que obtingué el títol de ciutat per privilegi de Felip V, el Socarrat, per instal·lar-se a Madrid d'on tornaven en comptades ocasions, la qual cosa suposà el floriment de moviments antisenyorials i la decadència de la vida ciutadana.

El 1740 Lluís Ignasi de Borja va morir sense descendència i el ducat passava als Benavente i després als Osuna actuals posseïdors del títol. La reactivació econòmica durant aquest segle vingué de la mà del canvi en els conreus: s'abandona la canya de sucre i s'aposta per la morera i la cria de cucs, que arriben a constituir-hi una important indústria, a finals de segle hi ha un miler de telers de cinta de seda i 24 d'altres teixits. L'adobament de pells i la fabricació de rajoles i taulells també digueren la seua en l'esmentada reactivació. En el segle XIX és la seda la que entra en crisi i deixa pas al vinyet, que rere l'epidèmia de fil·loxera deixa el pas al taronger.

L'any 1881 comença la demolició de les muralles, surt al carrer el primer periòdic de la ciutat, "El Litoral" i arriben les primeres màquines de vapor al tramvia, que unia Gandia amb Carcaixent, per substituir les cavalleries i perllongar la línia fins a Dénia. Tanmateix des del 1890 el tren conegut popularment com dels anglesos o *la Xitxarra* unia ja Alcoi amb el Grau de Gandia. El patrici local Sinisalbo Gutiérrez féu les gestions oportunes amb la companyia anglesa que va instal·lar aquest ferrocarril per a construir, el 1893 el port de Gandia, que era anomenat des de temps medievals i que significà la revitalització per a la ciutat i la seua conversió definitiva en el municipi més important de la zona. La seua construcció provocà l'impulsa del conreu del taronger,

que convertiria el Grau de Gandia en el primer port taronger valencià, si bé la presència d'altres tipus de transport disminuï més endavant la seua importància. El 1908 es produí la primera crisi de la taronja per problemes d'ajustament del mercat. En els anys vint del passat segle s'inicià una recuperació que afavorí una ràpida expansió. Els anys anteriors a la guerra de 1936-1939 hi havia una majoria anarquista al Grau, mentre que a la ciutat el corrent principal era de signe blasquista: radical i anticlerical; des dels anys cinquanta hi ha hagut un ràpid creixement demogràfic el motiu del qual cal cercar-lo en el fort corrent immigratori, atret per l'auge del turisme i el sector servicis, procedent de la resta de la comarca i de l'interior del País, i també d'Andalusia i La Manxa. El 1965 s'annexionaren els municipis de Beniopa i Benipeixcar.

9.3.1.2. Plaça Major

Gandia es una vil·la de nova fundació, aleshores segueix l'ordre que tenen les ciutats cristianes, la plaça es el centre neuràlgic, on està el centre econòmic, religiós i polític. Representat per la Col·legiata, l'ajuntament i l'almodí, aquest últim avui en dia ja no es conserva.

9.3.1.3. La Col·legiata

Constitueix un exemple de l'arquitectura gòtica Catalano-Aragonesa dels segles XIV i XV. És una arquitectura eminentment horitzontal, de poca alçària, massissa, amb escasses obertures a l'exterior, sòbria i austera. D'una sola nau de cinc trams, coberta de creueria, capelles laterals entre els grossos contraforts i presbiteri rectangular.

De planta rectangular, denota exteriorment una volumetria compacta. Posseeix dues portes, la que dona a la Plaça de la Constitució i la dels Apòstols. L'any 1499 va ser elevada a la categoria de col·legiata. L'any 1931 va ser declarada Monument Històric Artístic Nacional. Incendiada durant la guerra civil espanyola (es van perdre, entre altres joies artístiques, el famós retaule de Sant Leocadi i Forment), va ser restaurada durant els anys 40.

9.3.1.4. Ajuntament

Es va erigir l'any 1778 en contraposició a l'antic centre de poder, el Palau Ducal. La façana va ser projectada en el més pur neoclassicisme, propi del moment. El conjunt està rematat per una balustrada sobre la qual descansen quatre busts de pedra que representen les quatre virtuts cardinals que han d'observar els governants. Només es va conservar aquesta façana del segle XVIII en la reconstrucció de l'edifici l'any 1982.

9.3.1.5. Antiga Universitat (plaça de les escolespies)

Sant Francesc de Borja va manar construir l'any 1549 una Universitat a Gandia que regentaria la Companyia de Jesús. L'edifici que l'acollia estava constituït per: cel·les, refectori, infermeria, oficines, aules, acadèmia i una església.

Durant més de dos segles es van impartir classes universitàries en aquest centre docent, fins que l'any 1767 es va decretar l'expulsió dels Jesuïtes. L'any 1806 van prendre possessió de l'edifici els Escolapis, que s'han mantingut en ell fins hui en dia, i també han destinat l'edifici a activitats docents

En la plaça es troben unes escultures que representen als personatges més coneguts de la família Borja: el primer Papa Calixt III, oncle del segon Papa Borja Alexandre VI, qui va comprar el ducat de Gandia per als seus fills, apareixen també dos fills del Papa, César i Lucrecia, coneguts més bé per la llegenda negra que envoltà a la família en Roma, i per últim el Sant, Francesc de Borja, besnét del Papa.

9.3.1.6. Torrejó del Pi

Única torre que queda de la antiga muralla construïda al segle XVI per el IV duc de Gandia, es coneix amb aquest nom per el pi que va créixer dins la torre.

9.3.1.7. Casa de cultura

La Casa-Palau dels Marquesos de González de Quirós fou construïda a les darreries del segle XIX, a iniciativa dels germans Juan Bautista i Luis Vallier Lapeyre, els quals decidiren construir la seua mansió familiar en un lloc que començava a ser neuràlgic en l'urbanisme de la ciutat, el passeig de les Germanies.

9.3.1.8. Museo arqueològic (antic hospital)

La creació de l'Hospital de Gandia (finals del segle XIV) s'atribueix al Duc Reial, Alfons el Vell. Es va concebre com una institució benefico-sanitària. La remodelació més important de l'edifici va tindre lloc durant la primera meitat del segle XVI: la configuració estructural del conjunt que ha arribat als nostres dies és bàsicament la que va resultar d'aquella remodelació.

Consta d'un pati central al voltant del qual s'articulen les diferents dependències. Les dues sales principals, la d'homes i la de dones, apareixen unides en un dels seus extrems. Hi destaquen la coberta i els arcs apuntats de la sala d'homes

9.3.1.9. Convent de Santa Clara

Convent fundat al S.XIV per Violant d'Aragó, filla d'Alfons el Vell, avui sols es conserva la entrada principal, junt amb el portó original. Més tard al segle XVI, ampliaria el convent Maria Enríquez que al enviudar va entrar com a monja a dit convent junt amb la seua filla.

Avui en dia encara continua següent un convent de Clarisses. Sols es pot visitar l'església, ja que les monges son de clausura.

9.3.1.10. Palau Ducal dels Borja

Introducció Històrica

En l'any 1240 Jaume I conquistà "la Vall de Bairén" creat el senyoriu de Gandia i començà la construcció del Palau.

Després el títol fou heretat per els descendents del rei Jaume I. El primer duc real fou Alfons el Vell. Ell va concedir privilegis al poble de Gandia i va tindre al seu servici una cort esplendorosa. Més tard, quan ell mor, el palau fou heretat per el seu fill Alfons el Jove, qui va viure al voltant de deu anys i va morir sense descendents, així que el palau va tornar a mans del monarca de la Corona d'Aragó.

En 1485 el rei Ferran el Catòlic va vendre el Palau a Roderic de Borja (futur papa Alexandre VI). La família Borja, va ostentar el títol de ducs de Gandia i va viure entre els murs del palau al voltant de tres segles. El primer duc Pere Lluís va morir jove, aleshores el germà Joan va heretar el títol, Joan va marxar a Roma junt amb el seu pare el Papa Alexandre VI i allí morí. El seu fill va heretar el ducat seria Joan el tercer duc de Gandia, pare de Francesc de Borja IV duc que al llarg de la història arribà ser Sant.

Van ser un total de onze ducs Borja, ja que l'undècim va morir sense descendents i una de les seues germanes va heretar el títol. El títol dels ducs de Gandia va passar de la família Borja a la família Pimentel i posteriorment als ducs d'Osuna. Aquests últims ducs acabaren per no habitar-lo i després de cent anys de abandonament es va vendre per pública subhasta a La Companyia de Jesús qui adquirí el Palau en l'any 1890 i avui en dia continuen sent els propietaris. La Companyia de Jesús va comprar l'edifici en honor al IV duc de Gandia Francesc de Borja, duc que va ser jesuïta a la mort de la seua dona i posteriorment Sant actualment patró de la ciutat de Gandia.

Entrada i pati d'armes

El pati d'armes es d'estil gòtic, imitació al gòtic florentí. Mirant el pati desde l'entrada, la porta gran de l'esquerra eren les antigues cavallerisses, hui en dia trobem una església pública instaurada per la Companyia de Jesús. La part original de l'escalera principal (tram superior, damunt dels arcs) data del segle XIV i està recoberta per un paviment ceràmic de Manises original del segle XVI.

La porta d'entrada es un arc gòtic rebaixat, constituït per grans dovelles de silleria. El forrellat, els rematxos de la porta i el enteixinat del zaguán d'entrada representen la part més antiga del Palau, de l'època d'Alfons el Vell.

Durant aquests últims anys ha sofrit varies remodelacions. Sobre l'any 1964 fou declarat monument historic i artistic nacional. En 1887, a partir de que els jesuïtes compraren el palau, començaren una consienzuda restauració. Ells viuen en l'altra part del palau, en les cruïjes que envolten el Pati de la Cisterna o de Canyes, i també crearen en les mateixes una escola de primaria, que actualment està en actiu.

La Cambra de la Duquesa

San Francesc de Borja va ser el primer fill del Duc Joan II i de la duquesa Juana d'Aragó. Segons la tradició va nàixer en esta sala el 28 d'octubre de 1510. Els elements originals d'aquesta sala serien: la ceràmica dels tallers de Manises que cobreix tot el paviment amb la tècnica decorativa de "l'encadenat" (degut a que la decoració son uns eslabons que s'encadenen en el centre de cada peça ceràmica) data del segle XV i el enteixinat també es original de l'època.

Francesc de Borja per part de pare era descendent del papa Alexandre VI i relacionat amb la Família Real per part de mare.

La majoria dels bens mobles que actualment hi han al Palau son decoració posterior, ja que el Palau va estar abandonat durant pràcticament tot el segle XVIII.

Saló d'Àguiles

Esta sala fou restaurada per el dècim duc, Pasqual de Borja, qui va afegir el fris pintat amb verd i dorat, tallat en escaiola i que dona el nom al saló per el motiu decoratiu que l'ostenta: àguiles picotejant flors i fruïtes. Té un clar estil barroc la sala, la remodelació que es va fer també va incloure un rebaix d'un metre i mig del sostre, per això el enteixinat original del segle XV queda amagat.

Aquest saló tenia una posició privilegiada dins del conjunt del edifici, ja que al segle XVI, per la part que dona al carrer on actualment veiem edificis antigament es trobava la plaça del Duc, on es realitzaven molts festejos de la ciutat i per altra banda la sala recau al pati d'armes, on s'armaven els cavallers i escuders.

Sala dels Estats de Sardenya

El nom d'aquesta sala recorda les posesions que la família Borja tenia en aquesta illa italiana. Posicions que heretà el V duc Carles de Borja al contraure matrimoni amb Magdalena de Centelles, comtessa de Oliva.

La funció d'aquesta sala era un Saló- menjador en el segle XVI i encara hui en dia la decoració de la sala ho reproduïx. Els elements originals conservats serien: el enteixinat del segle XV i la ceràmica de Manises que actualment està en el sòcul de la paret.

El enteixinat en el seu oríge estava tot decorat, per una part veiem que la viga central té unes cares tallades i a més a més en la época estava recobert per complet amb els típics plats de Manises, elaborats amb la tècnica del socarrat, coneguda amb aquest nom per la policromia que s'utilitzava.

La ceràmica que actualment recobreix el sòcul de la paret, originalment era el paviment de la sala, en aquesta podem apreciar dos tècniques decoratives ben diferenciades: la estrella de huit puntes i el mocadoret(per la forma que té de mocador doblat).

La part mitja de les parets del saló està decorada per tres grans escuts que ens parlen dels llinatges vinculats al quart duc:

- El de enfront de l'access a la sala, es el bou roig, símbol del llinatge Borja, junt amb les bandes horitzontals en negre i dorat, ens parlen dels antecedents de Roderic de Borja, la família Oms.
- En la paret de l'esquerra, la heràldica propia de la Corona de Castella i Lleó, en honor a Maria Enriquez, segona duquesa(avia de Francesc de Borja).
- En la paret de la dreta: un dels escuts de la Cort de Portugal, en honor a la dona de Francesc de Borja, Leonor de Castro (dama de la cort portuguesa).

Sala Verda

La ceràmica amb tons verds que cobria la totalitat del paviment en esta sala, es ceràmica de Manises del segle XVIII, i d'ahí el nom de la sala.

Francesc de Borja va viure en aquest Palau fins l'any 1520, quan va estallar la revolta dels Agermanats, que va tindre que abandonar el palau i viatjar fins a Saragossa a estudiar en un oncle seu. Més tard permanexerà en Tordesillas junt amb la princesa Caterina i posteriorment s'unirà a la cort del emperador Carles V, on coneixeria a Leonor de Castro i es casaria amb ella.

En aquesta sala hi ha un quadre que representa la mort de la emperadriu Isabel de Portugal, dona de Carles V, fet que ocorregué en el 1539. Segons la tradició conta: Francesc de Borja era cavaller de la cort quan l'emperadriu morí a Toledo i la van tindre que traslladar a Granada, el viatge durà uns vint dies i quan arribaren el cos estava en avançada descomposició, quan Francesc de Borja obrí la tomba s'emportà tal impacte que pronuncià la celebre frase: "Mai més servir a persona que se'm puga morir".

Més tard Francesc de Borja acceptà el càrrec de Virrei de Catalunya i a la mort del seu pare tornà a Gandia per a exercir com a duc, a la mort de Leonor de Castro, Francesc de Borja decidí començar la seua vida com a religiós, entrant a formar part de la Companyia de Jesús.

En una part de la sala trobem unes traveseres de fusta, que es el llit on va viure Francesc de Borja els seus últims anys i on morí, l'any 1571.

Un altre element remarcable de la sala son les dos cartes escrites de puny i lletra del IV duc.

La funció original d'aquesta sala era ser una sala de pas, sala que comunicava varies estances.

Galeria Daurada

Aquesta galeria va ser afegida al conjunt arquitectònic del Palau a finals del segle XVII, la va manar constuir el dècim duc de Gandia, Pascual Francesc de Borja en honor a la canonització de Francesc de Borja l'any 1671.

Es una galeria que es divideix en cinc sales, cada sala rep un nom depenent de la decoració dels llenços que ocupen el sostre. Cada sala té dos medallons on originalment estaven els retrats dels deu ducs de Gandia que havien hagut fins a la construcció de la

Sala, pero quan els jesuïtes compren el palau, els substituïren per sants e insignes jesuïtes.

El paviment no és original encara que podem vore restes d'ell en els balcons que es troven a la dreta, balcons que donen al Pati de Canyes, pati interior que dona també a la actual residència dels Jesuïtes.

Saló heràldic: Esta sala introdueix el escut d'armes de la familia Borja que representa a totes les families que van anar emparentant amb ells.

Saló de Savonnerie: El sostre imita les alfombes que es feien en Savonnerie al finals del segle XVIII, aquesta sala es un tribut als Borbons, ja que els Borja els recolzaren durant la Guerra de Successió.

Saló de la Canonització: El sostre representa l'ascensió de Francesc de Borja del planol terrenal al plano celestial, representant així la Canonització.

Sala de la Sagrada Familia: el sostre representa la Sagrada familia i en esta sala es troven restes de la ceràmica que ocupava tota la Sala.

Sala dels Quatre elements: Es una sala que conserva tot el paviment original, es una peça única de la ceràmica valenciana al segle XVIII. Es un mosaic de 1500 peces que dins d'una sala quadrada va formant cercles, per aquest motiu les peces son trapezoidals. S'anomena Sala dels quatre elements perque en cada cantó de la Sala es representa un dels elements de l'univers: Foc, Terra, Vent i Aigua, a la vegada que cadascún d'ells es representa en un cercle, representant de l'element més pur al centre: el Sol al més impur a l'exterior: La Terra.

Saló de Corones

Aquest saló era per a les recepcions i les ceremonias especials en temps dels ducs. El IV duc va renovar la sala al segle XVI i va afegir el enteixinat que actualmente es conserva amb unes dobles corones pintades sobre ell, corones que representen un símbol propi de la familia junt amb les 5 fargues, que trobem en la ceràmica situada al paviment, aquesta es una réplica a l'original.

Tota la sala està decorada amb uns tapissos pintats per el Jesuïta Martin Coronas al segle XIX, representen la vida de Francesc de Borja en ordre cronològic. El bateig en la Col·legiata, la mort de la emperatriu en Granada, quan es doctorà en teologia, la visita al monestir de Llombai, la construcció de les muralles de la ciutat, la fundació de la

Universitat, resant per la salut de la seua dona davant del crucifix, la despedida dels seus fills en el pati d'armes quan abandona Gandia per anar a Roma. Presidint la sala un retrat de Francesc de Borja vestit de Cavaller de l'orde de Santiago.

La finestra més antiga del palau es troba en aquesta sala, dona al pati d'armes.

Els despatxos del duc, actualment capella neogòtica

Oficina dels ducs que fou convertida en capella neogòtica a finals del segle XIX. Ací els ducs atendien els seus negocis, escrivien a emperadors, reis...

La decoració es obra dels jesuïtes Martín Coronas. Trobem exposats llibres relacionats amb Sant Francesc de Borja.

Santa Capella

És el oratori privat de Francesc de Borja, amb forma d'ataúd, d'acord amb les especificacions del sant. Ací es on diàriament resava i feia penitència i on també s'autoflagelava. La forta fusta del terra fou importada desde Filipines el segle passat per a reemplaçar la ceràmica original. Els quinze misteris pintats en les parets daten del segle XVI i el sostre del XIX.

Galeria de les ceràmiques

La exhibició de ceràmiques en esta galería, reuneix peces de diferents sales del palau, les quals perteneixen a diferents èpoques i estils. Les ceràmiques exposades en la part central formen part del paviment original del Saló de Coronas. Representen dos coronas unides junt amb les cinc flames. Trobem també una vista molt especial del pati d'armes i de l'escala principal.

9.4. Allotjament

HOTEL BORGIA ***

Avd. República Argentina, 5 Gandia.

HOTEL PRINCIPAL ****

Clot de la Mota, 38 Gandia.

HOTEL BIARRITZ ***

Alcoy, 15 Gandia.

APARTAMENTOS BIARRITZ

Alcoy, 26 Gandia.

HOTEL SAFARI ***

Legazpi, 3 Gandia.

HOTEL SAN LUIS ***

Neptuno, 5 Gandia.

HOTEL RH RIVIERA ***

Paseo de Neptuno, 28 Gandia.

HOTEL VILLALUZ ***

C/Castilla La Mancha, 24 Gandia.

HOTEL LOS ROBLES ***

Formentera, 33 Gandia.

HOTEL TANO RESORT ****

Partida de la redonda s/n Gandia.

HOTEL RH BAYREN PARC ****

Mallorca, 19 Gandia.

HOTEL RH BAYREN ****

Paseo Neptuno, 62 Gandia.

HOTEL GANDIA PALACE ****

Rioja, 41-43 Gandia.

CAMPING L'ALQUERIA (2ª CATEGORIA)

Ctra. Gandia- Grao de Gandia s/n 962840470.

CAMPING LA NARANJA (2ª CATEGORIA)

Partida La Marjal- Poligono, 25 Playa de Gandia 962841616.

9.5. Gastronomia

Els olors, els sabors, les matèries primeres de la cuina de Gandia i la Safor, s'inscriuen en les tradicions de la resta de la Mediterrània.

Els habitants de la Safor són grans consumidors d'arròs: els caldosos, els eixuts (en el forn) i els guisats en paella. Els ingredients poden ser variadíssims i el receptari arrosser és extensíssim.

El recipient de la paella s'utilitza també per a confeccionar la " *fideuà* ", en la qual l'arròs ha sigut substituït pels fideus (que es guisen amb peix i marisc), i que és un plat que es considera originari de Gandia.

Buffet Acuarium

Paseo Marítimo Neptuno, 88-962892314 Gandia.

Casa Eladio

Mallorca,17—962842176 Gandia.

El Romero

Navegante,15—962844715—Gandia.

Emilio

Vicente Calderon, 31-f,5-962840761—Gandia.

La Casona

Irlanda s/n --96284 5959 Gandia.

Restaurante La Manchega

Clot de la Mota,37—962844438—Gandia.

4.2.4. CONCLUSIÓ DE LA GUIA

Al llarg d'aquesta guia hem pogut conèixer més a fons la comarca de La Safor, recorreguent les diferents zones especificades en la guia . En cada zona hem anat coneguent la història, els llocs a visitar, gastronomia, allotjament, festes locals...

Per concluir sols hem queda convidar-vos a conèixer personalment tots aquests llocs i disfrutar de la seua cultura i les seues tradicions.

Els esperem a la Safor, comarca amb una cultura per descobrir.

4.2.5. TELÈFONS I INFORMACIÓ D'INTERÉS

Ajuntaments de la Safor

Ador - 96 280 80 08.

Alfauir - 96 283 54 38.

Almiserà - 96 289 60 79.

Almoines - 96 280 42 14.

Barx - 96 280 73 03.

Bellreguard - 96 281 55 11.

Beniarjó - 96 280 03 61.

Benifairó de la Valldigna - 96 281 04 16.

Beniflà - 96 280 01 86.

Benirredrà - 96 286 02 01.

Castellonet de la Conquesta - 96 288 70 28.

Daimús - 96 281 90 03.

El Real de Gandia - 96 296 58 72.

Gandia - 96 295 94 00.

Guardamar de la Safor - 96 281 88 51.

L'Alqueria de la Comtessa - 96 289 30 02.

La Font d'en Carròs - 96 283 30 00.

Llocnou de Sant Jeroni - 96 289 60 11.

Miramar - 96 281 91 01.

Oliva - 96 285 02 50.

Palma de Gandia 96 280 80 01.

Palmera - 96 289 32 86.

Piles - 96 283 17 62.

Potries - 96 280 05 88.

Rafelcofer - 96 280 03 68.

Ròtova - 96 295 70 11.

Simat de la Valldigna - 96 281 00 07.

Tavernes de la Valldigna - 96 282 03 50.

Villalonga - 96 280 50 04.

Xeraco - 96 289 00 03.

Xeresa - 96 289 53 78.

Gandia

Autobuses La Amistad 96 287 44 10.

Auto Res 96 287 10 64.

Guardia Civil 96 287 14 44.

Hospital 96 295 92 00.

Policía Local 96 287 88 00.

Renfe 96 286 54 71.

Taxis 96 287 21 20.

Oliva

Autocares Llácer 96 285 30 82.

Centro de Salud 96 285 43 08.

Guardia Civil 96 285 02 05.

Olibus 96 285 43 28.

Policía Local 96 285 02 50.

Taxis 96 285 14 06.

Oficinas de turismo

TOURIST INFO SIMAT DE LA VALLDIGNA

Paseo 9 d'Octubre s/n. C.P: 46750. Simat de la Valldigna.

Tel: 962810920.

Web: www.simat.org

Email: simatv@touristinfo.net

Horario: De dilluns a diumenge, de 9:00 a 14:00 horas.

TOURIST INFO BELLREGUARD

Paseo Marítimo. C.P: 46713. Bellreguard.

Tel: 962819320.

Fax: 962819320.

Web: <http://www.bellreguard.org>

Email: bellreguard@touristinfo.net

Horari:***tancada per fi de temporada***

TOURIST INFO DAIMÚS

Plaza Alcalde Francisco Castelló s/n. C.P: 46710. Daimús.

Tel: 962803823.

Web: <http://www.daimus.es>

Email: daimus@touristinfo.net

Horari: De dilluns a dissabte: de 10:00 a 14:00 y de 17:00 a 21:00 h. Diumenges:
de 10:30 a 13:30 h.

TOURIST INFO GANDIA

Avenida Marqués de Campo, s/n. C.P: 46700. Gandia.

Tel: 962877788.

Fax: 962865577.

Web: <http://www.gandia.es/turisme>

Email: gandia@touristinfo.net

Horari: De dilluns a divendres de 9:30 a 13:30 y de 16:00 a 20:00 h. Dissabtes,
de 09:30 a 13:30 h.

TOURIST INFO GANDIA - PLAYA

Paseo Marítimo Neptuno 45. C.P: 46730. Gandia.

Tel: 962842407.

Fax: 962845217.

Web: <http://www.gandia.es/turisme>

Email: gandiaplaya@touristinfo.net

Horari: De dilluns a dissabte de 9:30 a 20:30 h. diumenges i festius de 9:30 a 13:30 h.

TOURIST INFO GANDIA-PORT

Avenida de la Pau, s/n Recinto Portuario Zona Norte. C.P: 46730. Gandia.

Tel: 962959814.

Fax: 962959814.

Web: <http://www.gandia.es/turisme/>

Email: gandiaport@touristinfo.net

Horari: *****tancada per fi de temporada*****

TOURIST INFO MIRAMAR

Avenida de la Mediterrànea 60. C.P: 46711. Miramar.

Tel: 962802165.

Fax: 962819073(Ayto.).

Web: <http://www.ajumiramar.org>

Email: miramar@touristinfo.net

Horari: De dimarts a dissabte de 10:00 a 14:00 y de 17:00 a 20:00 h. Diumenges de 10 a 14:00 h.

TOURIST INFO OLIVA

Passeig Lluís Vives S/N. C.P: 46780. Oliva.

Tel: 962855528.

Fax: 962850462.

Web: <http://www.tourist-oliva.com>

Email: oliva@touristinfo.net

Horari: De dilluns a divendres de 10:00 a 14:00 y de 17:00 a 19:00 h. Dissabtes, de 10:00 a 14:00 h.

TOURIST INFO OLIVA - PLAYA

Calle Roger de Lauria 38. C.P: 46780. Oliva.

Tel: 962850391.

Email: olivaplaya@touristinfo.net

Horari: De dilluns a divendres de 10:00 a 14:00 h. y de 17:00 a 19:00 h. Dissabtes de 10:00 a 14:00 h.

TOURIST INFO PILES

Paseo Marítimo s/n. C.P: 46712. Piles.

Tel: 962831762 (Ayto.), 962831711 (Ayto.).

Web: <http://www.piles-ayto.org>

Horari: ***tancada per fi de temporada***

TOURIST INFO RÒTOVA

Plaza Mayor 7. C.P: 46725. Ròtova.

Tel: 962835316.

Fax: 962835095.

Web: <http://www.rotova.es>

Email: touristinfo_rotova@gva.es

Horari: De dilluns a divendres de 11:00 a 13:30 h. y de 17:00 a 19:30 h. Dissabtes de 10:00 a 13:00 h.

TOURIST INFO TAVERNES DE LA VALLDIGNA

Avenida Marina, s/n - Playa de Tavernes de la Valldigna. C.P: 46760. Tavernes de la Valldigna. Tel: 962885264. Fax: 962885264.

Web: <http://www.valldignaturisme.org>

Email: tavernesvalldigna@touristinfo.net

Horari: Estiu: de dilluns a divendres 10:00 a 14:00h y de 16:30 h a 19:30 h.
Dissabte de 10:00 a 14:00 h.

TOURIST INFO XERACO

Avenida Migjorn, 2 - Playa de Xeraco. C.P: 46770. Xeraco.

Tel: 962888261.

Fax: 962892540(Ayto.).

Web: <http://www.xeraco.es>

Email: xeraco@touristinfo.net

Horari:***La oficina de turisme permanece tancada a partir del 12 de
septembre***

5. CONCLUSIONS DEL TREBALL

Les expectatives marcades per a la realització d'aquest treball, ja han sigut superades.

La finalitat era recercar, buscar i conèixer més a fons els aspectes culturals de la comarca i una vegada fet, el més important era plasmar tots els conceptes més importants amb la guia. Creant una guia interessant per al lector, hem creat una guia que siga útil per a tots els lectors en general, sense diferenciar el sector al que anava a dirigir-se. Es una introducció genèrica de la Safor, per tal de embelesar el lector, i animar-lo a visitar la Safor.

Va dirigida tant als turistes de sol i platja que visiten la nostra comarca en l'estiu, com als turistes que prefereixen visitar la comarca per la seua cultura, també va dirigida als propis habitants de la comarca, que desconeixen sobre el Patrimoni tan ric que els envolta.

Respecte a la recerca de financiació es un tema més complicat com he pogut comprovar a l'hora de buscar-la, així que finalitzat el projecte no deixaré de continuar amb la tasca de recercar financiació. En principi, seria útil que la editaren l'Ajuntament de Gandia, el CEIC Alfons el Vell, o directament la diputació de Valencia (que no sol editar guies tan específiques de les comarques), sinó que únicament fa uns fullets genèrics per a cadascuna de les comarques que ocupen la Comunitat Valenciana.

6. BIBLIOGRAFÍA

BIBLIOGRAFÍA BÁSICA

ALONSO LÓPEZ, J. E.: *Història de La Safor*, La Xara, Simat de la Vallidigna, 1998.

CEIC ALFONS EL VELL: *Campanes de fi de segle: La Safor del III Mil.leni*, CEIC Alfons el Vell, València, 2000.

PELLICER I ROCHER, V.: *Història de l'art de La Safor*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2007.

PELLICER BATALLER, J.: *Castells de La Safor*, CEIC Alfons el Vell, La Safor, 1986.

BIBLIOGRAFÍA COMPLEMENTARIA

ALONSO LÓPEZ, J. E.: *Ador: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua,

- *Alfauir: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Almiserà: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Barx: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Beniarjó: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Benifairó de la Vallidigna: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Castellonet de la Conquesta: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *Daimús: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

- *El Real de Gandia: La Safor*, Publicacions de l'Academia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Gandia i Benirredrà: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2006.

-*La Font d'En Carròs: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*L'Alqueria de la Comtessa: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Llocnou de Sant Jeroni: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Oliva: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2006.

-*Palma de Gandia: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Piles: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Potries: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Ròtova: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Simat de la Valldigna: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Tavernes de la Valldigna: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Villalonga: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2006.

-*Xeraco: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

-*Xeresa: La Safor*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

DIPUTACIÓN DE VALENCIA: *Documento comarcal de La Safor: una aproximación al planeamiento subregional*, Diputación de Valencia, Valencia, 1984.

FERRER SARIÓ, R.: *Bellreguard*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2005.

HERRERO ALONSO, A.: *Aportaciones de la toponimia de la Conca de La Safor*, Gandía, 1983.

GURREA CRESPO, V.: *Bibliografía històrica de La Safor*, Instituto de Estudios Comarcales Duque Real Alfonso el Viejo, Gandía, 1984.

SÒRIA, E.: *Gandia: Capital de La Safor*, Bromera, Alzira, 2008.

WEBS INTERESANTS

- www.mancomunitat-safor.org/
- www.guia-activ.com/
- www.wikipedia.org/wiki/Safor

7. ANNEXE

**7.1. GUIA TURÍSTICA CULTURAL DE LA COMARCA DE LA SAFOR
(Valencià)**

**7.2. GUÍA TURÍSTICA CULTURAL DE LA COMARCA DE LA SAFOR
(Castellà)**